

JURA

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja

Tartalomból

STUDIUM

FÁBIÁN PÉTER:

A magánbiztonsági tevékenység Európai Unió jogharmonizációját szolgáló hatályos törvényi szabályozás értelmezése és értékelése

KARDOS DÓRA:

Elrettentés vagy megjavítás? A büntetéskiszabás elvei a Csemegi-kódextől napjainkig

KŐHALMI LÁSZLÓ:

A vallási terrorizmus útjai

MÉSZÁROS PÁL EMIL – PROJICS NÁRCISZ:

A civiljogi és a kánonjogi házassági perek eljárási szabályai, hasonlóságai és különbségei

TÓTH TIBOR:

A jogi kultúra tartalmára hatással lévő intézmények és intézményesültségek: a bírósági szervezet, a jogász hivatás, a jogászképzés és feltételrendszere

ZACCARIA MÁRTON LEÓ:

Összefüggések a magyar munkajog és a Szociális Jogok Európai Pillére között, különös tekintettel az (EU) 2019/1159 irányelvre

COLLOQUIUM

FENYVESI CSABA:

Külföldi felismerési kísérletek üzenetei

GYURIS ÁRPÁD: *A raisonnable fogalma a francia jogban,*

különös tekintettel a magánjogra

NIRWAL, GAURI:

The Public Policy Exception and Refusal of Foreign Arbitral Awards in International Commercial Arbitration in the USA

PALKÓ TAMÁS:

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPD döntése

PÁSZKA IMRE ÁGOSTON:

A szomáliai kalózok örökösei: a Guineai-öböl menti kalózkodás

JURA

a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos lapja

2021. 2. szám

HU-ISSN 1218-0793

Felelős kiadó: Dr. Fábrián Adrián dékán

A Szerkesztőbizottság

Elnöke: Dr. Korinek László

Tagjai: Dr. Fábrián Adrián, Dr. Herke Csongor, Dr. Kecskés András,
Dr. Maczonkai Mihály, Dr. Szécsényi László, Dr. Szilovics Csaba,
Dr. Tóth Mihály, Dr. Trócsányi László, Dr. Visegrády Antal,
Dr. Knut Werner Lange, Dr. Lucian Bercea, Dr. Peter Hay,
Dr. Veronica Rebreanu, Dr. Andityas Soares de Moura Costa Matos,
Dr. Mirela Župan

Főszerkesztő: Dr. Tilk Péter

Szerkesztő: Dr. Bankó Zoltán, Dr. Mohay Ágoston

Postacím: 7602 Pécs, Pf. 450
e-mail: tilk.peter@ajk.pte.hu

A lap, valamint a benne szereplő valamennyi cikk szerzői jogilag védett, ezeknek a szerzői jogi törvény keretein kívül történő bármilyen felhasználása jogellenes és büntetendő. Fénymásolatok személyes használatra készíthetők az egyes tanulmányokról, vagy azok részleteiről. Üzletszerűen készített, illetve felhasznált másolatok díjkötelesek. A megjelenítésre szánt kéziratokat kérjük a fenti e-mail címre eljuttatni. A tanulmányok kötelező és támogató lektorálás után publikálhatók. A beküldendő tanulmányok leírási és idézési követelményei a <http://jura.ajk.pte.hu/> linken található. Folyóiratunk korábbi számai a <http://jura.ajk.pte.hu/index.php?link=letoltes> linken is elérhetők.

A Jura c. folyóirat leírási és szerkesztési követelményei megtalálhatók a <http://jura.ajk.pte.hu/honlapon>.

TARTALOM

STUDIUM

FÁBIÁN PÉTER:

A magánbiztonsági tevékenység Európai Uniói jogharmonizációját szolgáló hatályos törvényi szabályozás értelmezése és értékelése 5

KARDOS DÓRA:

Elrettentés vagy megjavítás? A büntetéskiszabás elvei a Csemegi-kódextől napjainkig 16

KÓHALMI LÁSZLÓ:

A vallási terrorizmus útjai 30

MÉSZÁROS PÁL EMIL – PROJICS NÁRCISZ:

A civiljogi és a kánonjogi házassági perek eljárási szabályai, hasonlóságai és különbözőségei 37

TÓTH TIBOR:

A jogi kultúra tartalmára hatással lévő intézmények és intézményesültségek: a bírósági szervezet, a jogász hivatás, a jogászképzés és feltételrendszere 54

ZACCARIA MÁRTON LEÓ:

Összefüggések a magyar munkajog és a Szociális Jogok Európai Pillére között, különös tekintettel az (EU) 2019/1159 irányelvre 69

COLLOQUIUM

FENYVESI CSABA:

Külföldi felismerési kísérletek üzenetei 85

GYURIS ÁRPÁD:

A raisonnable fogalma a francia jogban, különös tekintettel a magánjogra 99

NIRWAL, GAURI:

The Public Policy Exception and Refusal of Foreign Arbitral Awards in International Commercial Arbitration in the USA 111

PALKÓ TAMÁS:

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP döntése 118

PÁSZKA IMRE ÁGOSTON:

A szomáliai kalózok örökösei: a Guineai-öböl menti kalózkodás 133

CONTENTS

STUDIUM

PÉTER FÁBIÁN:

Interpretation and evaluation of existing legislation for the harmonization of private security activities in the European Union.....5

DÓRA KARDOS:

Deterrence or correction? The principles of sentencing from the Csemegi Codex to the present day..... 16

LÁSZLÓ KÓHALMI:

Paths of religious terrorism 30

PÁL EMIL MÉSZÁROS – NÁRCISZ PROJCS:

Procedural rules of matrimonial litigation in civil and canon law and its similarities and differences 37

TIBOR TÓTH:

Institutions and institutional arrangements that influence the content of legal culture: the organisation of the judiciary, the legal profession, legal training and its conditions 54

MÁRTON LEÓ ZACCARIA:

Correlations between Hungarian labour law and the European Pillar of Social Rights, with special regard to Directive (EU) 2019/1159 69

COLLOQUIUM

CSABA FENYVESI:

Messages of Foreign Identity Parades 85

ÁRPÁD GYURIS:

The notion of reasonable in French law, with special attention to private law 99

GAURI NIRWAL:

The Public Policy Exception and Refusal of Foreign Arbitral Awards in International Commercial Arbitration in the USA..... 111

TAMÁS PALKÓ:

PSPP Decision of the German Federal Constitutional Court..... 118

IMRE ÁGOSTON PÁSZKA:

Heirs of the Somali Pirates: Piracy in the Gulf of Guinea 133

STUDIUM

Dr. Fábián Péter

*jogász, kriminológus, nemzetbiztonsági elemző, szakértő, PTE Védelmi Kutatások Központ
doktorjelölt, Óbudai Egyetem
Biztonságtudományi Doktori Iskola*

A magánbiztonsági tevékenység Európai Unió jogharmonizációját szolgáló hatályos törvényi szabályozás értelmezése és értékelése

I. Előszó helyett

Dolgozatom témaválasztásának egyik legfontosabb oka, hogy közel 23 évet töltöttem el a magánbiztonságban vezetőként, s tapasztaltam meg az ágazat jogi szabályozásának kudarcait, majd később jogászként is tudtam értékelni a jogi szabályozások új szempontjait. A magánbiztonsági munka egyik legnehezebb szegmense a rendezvénybiztosítás, ezen belül is a sportrendezvények biztosítása. A tevékenységre vonatkozó általános törvényi szabályozás kialakításának nem csak szakmai, hanem jel-

lemzően jogi indokai voltak. A korábbi szabályozás tekintetében számos alkotmányossági kérdés is felmerült, de ennél is fontosabb volt, hogy a törvényi szabályozás EU-s jogharmonizációja is teljesüljön. Értekezésben a jelenleg hatályos jogszabályt kívánom értelmezni, taglalni és értékelni, nem félve annak bírálatától sem.

II. A 2005. évi CXXXIII. törvény

Az 1998. évi IV. törvényt a hatályba lépésétől kezdődően számos kritika érte, több ízben kezdeményezett vizsgálatot a legfőbb ügyész, de maga a Kamara is javaslatot tett a törvény módosítására. Az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg, és a 22/2004. (VI. 19.) AB határozattal megsemmisítette a csomagellenőrzésre vonatkozó rendelkezést. A határozat indokolása szerint a VSzVMt. a személy- és vagyonőrök esetében nem szabályozta az adatkezelés és a titoktartás mikéntjét, nem határozta meg, hogy a csomagellenőrzésre milyen esetekben kerülhet sor, miként kell a belépéskor elvett tárgyakat ellenőrizni, és minderről miként kell az érintett személyt tájékoztatni.¹

Az Országgyűlés ilyen előzményeket követően fogadta el – 2005. május 2-án – a 2005. évi CXXXIII. törvényt (a továbbiakban: SzVMt.).² A törvény hatálya a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenységre terjed ki, ám bizonyos rendelkezéseit (például a titoktartási kötelezettségre, a ren-

dezvénybiztosításra, a létesítményőrzésre vonatkozó szabályokat) azokra is alkalmazni kell, akik e tevékenységet nem vállalkozás keretében, hanem munkajogi vagy egyéb foglalkoztatási jogviszonyban folytatják.³

Az SzVMt.-t jelen sorok írásáig (2019 februárjáig) huszonnégy alkalommal módosították. A továbbiakban először a törvény kihirdetésekor szövegváltozata alapján ismertetem a tárgyalt témám szempontjából releváns rendelkezéseket, majd ezt követően összegzem a legjelentősebb módosításokat.

1. A személy- és vagyónvédelmi tevékenység folytatásának feltételei

Személy- és vagyónvédelmi tevékenységet csak az a természetes személy folytathat, aki tagja a Kamarának, vállalkozások esetében pedig kötelező a kamarai nyilvántartásba vétel.

A foglalkozási összeférhetetlenségi szabályok alapján sem tulajdont nem szerezhhetnek, sem vezető tisztségviselői pozíciót nem tölthetnek be a törvény hatálya alá eső vállalkozásban a rendőrség, a határőrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai, a határőrség szerződéses állományú tagjai, valamint azok a rendőrségi foglalkoztatottak, akik a személy- és vagyónvédelmi tevékenységgel kapcsolatos hatósági feladatok ellátásában közreműködnek.⁴

A hatósági eljárást érintő illetékességi és hatásköri szabályokat a 2005. évi törvény a korábnál részletesebben szabályozza: elsőfokon a kérelmező székhelye (lakhelye) szerinti rendőrkapitányság jár el, Magyarországon

székhellyel (lakhellyel) nem rendelkező kérelmező esetében a tevékenység gyakorlásának helye szerint illetékes rendőrkapitányság, ha pedig több szerv illetékessége is megállapítható lenne, úgy a megelőzés szabályát kell alkalmazni.⁵

A tevékenység csak működési engedély és a kamarai nyilvántartásba vételről kiállított igazolás birtokában kezdhető meg. Azt, hogy az engedély kiadásának feltételei fennállnak, a kérelmezőnek kell igazolnia. Működési engedélyt az a vállalkozás kaphat, melynek tagja (munkavállalója, segítő családtagja, alvállalkozója) rendelkezik a tevékenység személyes végzésére feljogosító igazolvánnyal. Láthatjuk tehát, hogy e személyi körben új elem az alvállalkozó, vagyis az a személy, aki civiljogi szerződés alapján tevékenykedik a vállalkozás javára. További feltétel a felelősségbiztosítás megléte. Nem elég azonban, ha a felelősségbiztosítás csak a szerződéses károkra vonatkozik, ki kell terjednie a szerződésen kívül okozott károk megtérítésére is. A felelősségbiztosítás szerződés tartalmát külön jogszabály állapítja meg. Végül, működési engedély csak akkor adható ki, ha a vállalkozásnak nincsen jogerős határozattal megállapított adó-, vám- vagy társadalombiztosítási tartozása.⁶

A rendőrség megtagadja a működési engedély kiadása iránti kérelmet, ha a kérelmező egyéni vállalkozó vagy a vállalkozás vezető tisztségviselője büntetett előéletű; a kérelmezőt a törvényben meghatározott bűncselekmény (például állam és emberiség elleni bűncselekmény, személy elleni erőszakos bűncselekmény, nemi erkölcs elle-

ni erőszakos bűncselekmény, hivatali bűncselekmény, hivatalos személy elleni bűncselekmény, terrorcselekmény, fegyvercsempészet, bűnszervezetben részvétel, garázdaság, önbírászkodás, vagyon elleni bűncselekmény) miatt elítélték, a mentesülési idő leteltéig,

de legalább a jogerős ítélet meghozatalát követő három évig; vagy pedig a jogi személy kérelmezőt eltiltották a személy- és vagyonvédelmi tevékenység folytatásától.⁷ Látható, hogy a kérelmező büntetőjogi előéletére vonatkozó szabályok jóval szigorúbbak az 1998-ban meghatározottaknál. A törvény miniszteri indokolása ekként fogalmaz: „közérdek”, hogy „e tevékenységek területén ne szerezzenek pozíciókat bűnöző elemek, továbbá ezen szakmákat ne vonja ellenőrzése alá a szervezett bűnözés”.⁸

Míg a korábbi törvény alapján kiadott működési engedély és igazolvány visszavonásig volt érvényes, addig az SzVMt. szerinti okmányok érvényessége öt év. Ez az időtartam ugyan meghosszabbítható, de csak akkor, ha a kérelmező változatlanul megfelel a kiadáshoz előírt feltételeknek.⁹

2. A rendőrség feladat- és hatásköre

A rendőrség – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – hatósági ellenőrzést végez az ágazatban működők tevékenységével kapcsolatban, és a feladat ellátása érdekében a törvényben meghatározott adatokról nyilvántartást vezet. Újdonságot jelentenek azok az összeférhetlenségi szabályok, melyek azt igyekeznek megakadályozni, hogy a

hatósági ellenőrzést a rendőrségnek olyan szerve folytassa le, melynek tagjai esetleg elfoglaltak lehetnek a tevékenység végzőjével szemben. Így például nem járhat el az ellenőrzés során a rendőrségnek a személy- és vagyonvédelmi ellenőrzés lefolytatására egyébként jogosult szerve, melynek az állományába tartozott az ellenőrzött, feltéve, hogy az illető munkakörébe tartozott a rendőrhatalósági feladatokban való közreműködés, és szolgálati viszonya megszűnése óta nem telt el két év.¹⁰

Az Szvtv. az 1998. évihez képest részletesebben szabályozza az engedély, illetve igazolvány visszavonásának és bevonásának kérdését. Míg korábban nem volt határidőhöz kötve a rendőrség intézkedése, addig az új szabályok szerint az arra okot adó körülményről való tudomásszerzést követő nyolc napon belül határozatot kell hoznia a visszavonásról, illetve bevonásról. Bővült a bevonást megalapozó esetek köre: a rendőrség bevonja az igazolványt, ha annak tulajdonosa a törvényben írtakat ismételtelen vagy súlyosan megszegte, ha vagyon elleni, vagy más, legalább kétévi szabadságvesztéssel fenyegetett szándékos bűncselekmény miatt indult ellene büntetőeljárás. Mindezeket túlmenően annak az igazolványát is be kell vonni, akinek a Kamara felfüggesztette a tagságát. Ha viszont az etikai eljárás eredményeként a Kamara megszünteti az eljárás alá vont kamarai tagságát, az igazol-

vány nem bevonásra, hanem visszavonásra kerül.¹¹

3. A személy- és vagyónvédelmi tevékenységre vonatkozó szabályok

A tevékenység szolgáltatására irányuló szerződést írásba kell foglalni. Újdonság, hogy a törvény kimondja: a vállalkozás a szerződés teljesítéséhez igénybe vehet alvállalkozást, ehhez azonban a megrendelő előzetes hozzájárulása szükséges. Ha a teljesítés során a vállalkozás más alvállalkozást kíván igénybe venni, köteles erről is tájékoztatni a megrendelőt. A vállalkozás az általa kötött szerződésekről naplót vezet, a naplóba – miként a nyilvántartási okmányokba is – mind a rendőrség, mind pedig a munkaügyi felügyelőség betekinthez.¹² A jogalkotó ezzel azt kívánta elérni, hogy az ellenőrzést végző hatóságok nyomon tudják követni, milyen alvállalkozásokat von be a teljesítésbe a megbízott.¹³

A jogalkotó reflektált arra a gyakorlatban sűrűn előforduló helyzetre, amikor a személy- és vagyónvédelemmel megbízott vállalkozás egyéni vállalkozóval köt szerződést, és így teljesíti vállalt kötelezettségeit. Bár a felek között ilyenkor polgári jogi jogviszony jön létre, ám az számos, a munkajogból ismert elemet is tartalmaz: gazdaságilag függő munkavégzésről van szó, mely átmenetet képez a munkajogviszony és az önfoglalkoztatás határán.¹⁴

A függő viszony leginkább a fővállalkozót megillető széles körű utasításadási jogban nyilvánul meg, a törvény ezért kimondja, hogy a szerződésben meg kell határozni az utasításadási jog

kereteit és korlátait. A másik oldalról ugyanakkor, az alvállalkozó érdekeinek védelmében szükséges bizonyos garanciális rendelkezéseket is bevezetni. A törvény így kiter az alvállalkozót megillető pihenőidő, illetve a fizetett betegszabadság egyes szabályaira, és rögzíti azt is, hogy a fővállalkozó köteles az alvállalkozó javára betegbiztosítást kötni.¹⁵

A 22/2004. (VI. 19.) AB határozat az 1998. évi törvény vizsgálata kapcsán mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg, és felhívta az Országgyűlést a titoktartási kötelezettségre és a személyes adatok kezelésére vonatkozó szabályok megalkotására. Az SzVMt. ennek megfelelően kimondja, hogy a személy- és vagyónört működése alatt és azt követően titoktartási kötelezettség terheli minden olyan tény és adat vonatkozásában, melyről a megbízás teljesítése során szerzett tudomást. Harmadik személy személyes adatairól csak a megbízót tájékoztathatja, kivéve, ha bírósági vagy más hatósági eljárásban tanúvallomást tesz, ehhez ugyanis szükség van arra, hogy a titoktartás alól felmentést kapjon. A titoktartás alól törvényi rendelkezés mentheti fel, valamint a megbízó és az érintett, de ez utóbbiak csak a saját adataikat illetően.¹⁶ A törvény kiter az adatkezelési szabályokra is. A személy- és vagyónör a megbízás teljesítése során tudomására jutott személyes adatokat csak célhoz kötötten, a szükségesség és arányosság elvét betartva kezelheti. A cél ebben az esetben – az SzVMt. megfogalmazásában – a „törvényben védett érdek biztosítása”.¹⁷

Az SzVMt. III. fejezetében a tevékenység ellátásának szabályait tartalmazza, előbb az általános, valamennyi tevékenységfajta vonatkozó szabályokat, majd a különös rendelkezéseket.

A személy- és vagyonőr hatósági jogosítványokkal nem rendelkezik, jogosítványai a megbízási szerződésből fakadnak, azok gyakorlása során – ha az érintett személy nem járul hozzá – a jogos önhatalom kereteit nem lépheti túl. Ha feladatai teljesítéséhez többféle eszköz is rendelkezésére áll, köteles azt választani, mely a személyi szabadságot, illetve a személyiségi jogokat a legkisebb mértékben korlátozza.¹⁸

A vagyonőr jogosítványai a létesítményőrzési tevékenységen belül annak függvényében alakulnak, hogy az intézkedés alá vont személy az őrzött területre be akar lépni, ott tartózkodik vagy távozni kíván onnan. Az érintettet felhívhatja a csomagja tartalmának, járművének, szállítmányának bemutatására, de önkéntesség hiányában azokat nem ellenőrizheti. A területre belépők ellenőrzése során igénybe vehet bizonyos készségeket (fegyver- és robbanóanyag-kutató műszert), de az érintetteken és csomagjaikon kizárólag fémtárgy kimutatására szolgáló eszközök alkalmazhatók.¹⁹ Igazoltatásra nem jogosult, bizonyos esetekben felhívhat a személyazonosság igazolására, ha ennek az érintett önként nem tesz eleget, felkérhet hatósági személyt az igazoltatásra, ám ezt is csak „indokolt esetben” teheti meg.²⁰

Az SzVMt. több szakaszon át taglalja az elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazásának szabályait, leszögezve,

hogy e tevékenység során a vagyonőr adatkezelőnek minősül, és köteles betartani az adatvédelmi törvény vonatkozó előírásait.²¹ A rendkívül részletes szabályozás nem független attól, hogy a köztársasági elnök a még ki nem hirdetett törvényt megküldte az Alkotmánybíróságnak, véleménye szerint ugyanis az elektronikus képi megfigyelőrendszerre vonatkozó szabályozás nem tartalmazta az elengedhetetlen alapjogi garanciákat. A 36/2005. (X. 5.) AB határozatában megállapította, hogy az elfogadott törvényszövegnek a létesítmények kamerával történő megfigyelésére vonatkozó rendelkezései túl általánosak, és nem tartalmaznak például olyan korlátozásokat, melyek a megfigyelés intim szférára való kiterjesztését tiltanák.²² Ezen túlmenően, a kép- és hangfelvételek tárolására meghatározott harminc napos időtartam túlságosan hosszú, gyakorlatilag megközelíti a „készletre” történő adatgyűjtés kategóriáját, a speciális őrzési idő tekintetében pedig a jogalkotó nem differenciált az őrzött létesítmény jellege, a védett vagyon mértéke és veszélyeztetettsége alapján. Az Alkotmánybíróság mindezek miatt kimondta az elfogadott törvény vizsgált rendelkezéseinek alkotmányellenességét.²³

Az SzVMt. kihirdetett szövege mindezeket figyelembe véve úgy rendelkezik, hogy a fel nem használt felvételeket a rögzítést követő három munkanap elteltével meg kell semmisíteni, és hatvan napon túl akkor sem szabad tárolni, ha a rögzítésre pénzügyi-postai és ehhez hasonló szolgáltatást nyújtó megbízók érdekében került sor.²⁴ Továbbá, nem kerülhet sor kamerás meg-

figyelésre olyan helyen, ahol a megfigyelés az emberi méltóság sérelmével járhat, például illemhelyen, mosdóban, öltözőben, próbafülkében.²⁵

Az SzVMt. tartalmaz a vagyonvédelmi rendszerek tervezésével, illetve szerelésével foglalkozó vállalkozásokra vonatkozó szabályokat is. Ilyen rendszereket csak a Kamara névjegyzékében szereplő személyek tervezhet, a tényleges szerelést, telepítést azonban nem kamarai tag segédmunkás is elvégezheti, feltéve, hogy a munkavégzés helyén jelen van a munka – igazolvánnyal rendelkező – irányítója.²⁶

4. A Kamara feladat- és hatásköre

A Kamarára vonatkozó szabályokat az SzvMt. IV. fejezetében találjuk. A törvény kihirdetésekor szövegváltozata az 1998-as szabályozáshoz hasonlóan kötelezővé tette a kamarai tagságot. A tag kérhette tagsági viszonya szüneteltetését, de ez azzal járt, hogy a szüneteltetés ideje alatt a törvény hatálya alá eső tevékenységet nem folytathatott.²⁷

Az egyik legfontosabb kamarai feladatkör a tagok és nyilvántartott vállalkozások feletti szakmai felügyelet, melynek – a korábbinál nagyobb súllyal rendelkező – eszköze a tagokkal szemben lefolytatható etikai eljárás. Az SzvMt. az etikai vétségek meghatározását és az etikai eljárás szabályainak kidolgozását a Kamarára bízta, az etikai vétség esetén alkalmazható intézkedéseket azonban tételesen meghatározta.²⁸ A legenyhébb esetben alkalmazható intézkedés az írásbeli figyelmeztetés, a legsúlyosabb a kamarából való kizárás. E két szélső eset közötti differenciálás-

ra adnak lehetőséget a további intézkedés-típusok, a (legfeljebb a minimálbér ötszöröséig terjedő) pénzbírság, a tagság egytől hat hónapig terjedő időre szóló felfüggesztése, illetve kamarai tisztségviselő esetén a tisztségből való visszahívás kezdeményezése.²⁹

Az SzVMt. kihirdetésekor, és még azt követően, egészen 2012. április 15-ig hatályban volt az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet, melynek 13. §-a tartalmazta a „jogosulatlan személy- és vagyonvédelmi, illetőleg magánnyomozói tevékenység” szabálysértését. Ezt az követte el, aki személy- vagy vagyonvédelmi (valamint magánnyomozói) tevékenységet folytatott arra jogosító engedély, illetve igazolvány nélkül, vagy az SzvMt. szabályainak megszegésével. A rendőrség, illetve a fogyasztóvédelmi felügyelőség hatáskörébe tartozó eljárásban legfeljebb százezer forint szabálysértési bírságot lehetett kiszabni.³⁰

Azt a vállalkozást, mely az SzvMt. hatálya alá eső tevékenységet jogosulatlanul (engedély, az engedélyezéshez szükséges feltételek vagy kamarai nyilvántartás nélkül), vagy a törvényben írtakat „ismételten és súlyosan” megsértve folytatja, a rendőrség felügyeleti eljárás keretében is szankcionálhatja. A kiszabható felügyeleti bírság legkisebb összege a minimálbér négyszerese, de nem haladhatja meg a minimálbér negyvenszeresét.³¹

5. A törvény végrehajtási rendelete

A személy- és vagyonőrök képzésének és vizsgáztatásának szabályait az

- SzVMt. végrehajtási rendeleteként is emlegetett - 68/2012. (XII. 14.) BM rendelet - határozta meg.³² E téren tehát nem történt érdemi előrelépés 1998-hoz képest: a képzésre vonatkozó követelményeket nem sikerült törvényi szinten szabályozni.

A rendelet értelmében a képzésen való részvétel kötelező. A képzési időtartama személy- és vagyonőrök esetében 40 óra, ennek hatvan százaléka elméleti, negyven százaléka gyakorlati oktatás. Ha a jelölt az összóraszám tíz százaléknál többet hiányzott, a képzést meg kell ismételnie.³³ A rendelet meghatározta, hogy a képzés és a vizsga milyen szakképesítéssel, szakképzettséggel váltható ki.

A rendelet 2017-es módosításával minden érintett - így a szakképesítéssel és szakképzettséggel rendelkezők - számára kötelezővé tették a kiegészítő képzésen történő részvételt és a kiegészítő vizsga letételét.³⁴

6. A törvény jelentősebb módosításai

Az SzVMt.-t a 2005. november 30-i kihirdetése óta eltelt időszakban huszonhét alkalommal módosították.³⁵ Legjelentősebb ezek közül a 2011. évi XXIV. törvénnyel bevezetett módosítás, melyet az uniós normáknak, különösen a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelvnek való megfelelés tett indokolttá.³⁶ A harmonizálás következtében az SzVMt. szövegébe több ponton is bekerült a „más EGT állam” fordulat, „egyenrangúsítva” ezzel az EGT tagállamok polgárait, a területükön bejegyzett vállalkozásokat.³⁷ Így például, a működési engedély

kiadásának feltételeit taglalva szögezi le a törvény, hogy „a felelősségbiztosítási szerződéssel egyenértékű a más EGT-államban kötött [...] felelősségbiztosítási szerződés”.³⁸

Az SzVMt. 2011. december 31-ig hatályos szövegváltozata kötelezővé tette a kamarai tagságot, vállalkozások esetében a kamarai regisztrációt; ezek hiányában nem lehetett személy- és vagyonvédelmi tevékenységet folytatni. A 2011. évi XXIV. törvénnyel bevezetett módosítás eltörölte e kötelezést, mind a magánszemélyek, mind a vállalkozások esetében; tagsági viszonyt ettől kezdően önkéntes alapon lehet létesíteni.³⁹

A személy- és vagyonvédelmi tevékenység folytatásához szükséges szakképzettségek körét korábban miniszteri rendelet határozta meg, 2012-től azonban ez törvényi szintű szabályozást nyert: immár az SzVMt. rendelkezik arról, hogy a hatálya alá eső tevékenységet személyesen csak az végezhet, aki a biztonsági őr, a testőr, a vagyonőr vagy a biztonságszervező szakképesítések valamelyikével rendelkezik.⁴⁰ A szakmai és vizsgakövetelményeket a 36/2016. (VIII. 30.) BM rendelet határozza meg.⁴¹

Az SzVMt. korábban hatályos szövegváltozata is meghatározott bizonyos kizáró okokat az egyéni vállalkozókra és a gazdasági társaságok vezető tisztségviselőire vonatkozóan. A 2011. évi XXIV. törvénnyel bevezetett módosítás bővítette e kizáró okok körét. Ilyenformán nem kaphat személy- és vagyonvédelmi tevékenység folytatására engedélyt az a vállalkozás (ideértve az egyéni vállalkozót és az egyéni

céget is), melynek tagja, tulajdonosa, vezető tisztségviselője büntetett előéletű, vagy olyan vállalkozásnak volt tagja, tulajdonosa, mellyel szemben felügyeleti bírság kiszabására került sor a megelőző két évben, vagy amelyet bíróság jogerős ítéletével eltiltott a személy- és vagyonvédelmi tevékenység folytatásától.⁴²

Alvállalkozás igénybevételére már az SzVMt. kihirdetésekor szövegváltozata is feljogosította a személy- és vagyonvédelmi tevékenységet folytató vállalkozásokat. A 2012 januárjától hatályos szabályozás ezen a téren is jelentős újítással élt. Míg korábban ugyanis gyakorlatilag akármennyi alvállalkozót be lehetett vonni a megbízás teljesítésébe, addig a módosítás következtében erre már csak egyetlen alvállalkozói szintig van lehetőség, vagyis az alvállalkozó további alvállalkozóval már nem szerződhet.⁴³ A jogalkotó ezzel a megoldással az egyre áttekinthetlenebbé váló láncalvállalkozói rendszerrel akart leszámolni, mely „alapvetően a feketemunka melegágya”.⁴⁴

A módosítás indokoltsága aligha vitatható. Egyes szerzők ezzel összefüggésben az ágazat Janus-arcúságára mutatnak rá: a személy- és vagyonvédelmi tevékenység célja a bűnmegelőzés, és ennek révén a közbiztonság erősítése. Ugyanakkor, a különböző felmérések azt mutatják, hogy a szakmában rendkívül nagy számban történnek jogsértések. 2010 májusi adatok szerint a feketefoglalkoztatás tekintetében csak az építőipar helyzete volt aggasztóbb az személy- és vagyonvédelemnél: míg a foglalkoztatottak összességét tekintve 54 százalék dolgozott szabálytalanul,

addig ez az arány a vagyonöröknél 86 százalék volt.⁴⁵ Sajnálatosan ez az arány 2020-ban sem javult.

Az ágazati szabályozás megismerését még nehezkesebbé teszi az a körülmény, hogy a közbeszerzések esetében a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény vonatkozó szabályait kell alkalmazni. Eszerint a vagyonvédelmi szolgáltatási tevékenységre vonatkozó árajánlatnál mérvadónak a külön jogszabályban meghatározott rezsioradíjat kell tekinteni. Amennyiben az ajánlattevő ennél alacsonyabb rezsioradíjjal számolt, az ajánlatkérő felhívására köteles azt megindokolni.⁴⁶

A rezsioradíj mértékét a Kormány határozza meg, azonban kijelenthető, hogy a klasszikus „lex imperfecta” esetről beszélhetünk, hiszem semmiféle szankciót nem rendel a jogi szabályozás a rendelkezéssel szemben mulasztókra.

III. Összegzés

„Az államnak” – fejtette ki Finszter Géza 1998-as írásában – „meg kell tanulnia, hogy a biztonság szavatolása nem hatósági privilégium és nem is ajándék az alattvalóknak, amelyért azok a szabadságukkal kénytelenek fizetni”.⁴⁷ Ez kettős kötelezettséget ró az államra, magyarázza tovább Finszter: egyrészt együttműködési kötelezettséget jelent. Az államnak partneri viszonyt kell kialakítania a társadalommal, a vállalkozásokkal és a civil szerveződésekkel, és érdekeltté kell tenni őket a bűnmegelőzésben, egyes bűnmegelőzési feladatok átvállalásában. Másrészt, olyan érthető

és egyértelmű jogszabályokat kell alkotnia, mely megfelelő feltételeket biztosít a magánbiztonság terén szerepet vállalók számára.

Jelen tanulmányban annak a jogfejlődési folyamatnak az áttekintésére vállalkoztam, mely az 1960-as években az üzemrendészeti tevékenység szabályozásával indult, és mely még 2005-re sem jutott el arra a pontra, hogy egy, a fenti elvárásoknak megfelelő törvény jöjjön létre.

Láthattuk, hogy az állam nagy nehézségek mellett igyekezett eleget tenni jogalkotási kötelezettségének, és a rendszerváltást követően nyolc évnek kellett ahhoz eltelnie, hogy megszülessen az első, személy- és vagyónvédelmi tevékenységre vonatkozó törvény.

Úgy tűnik, a jogalkotó hosszú ideig „óvakodott attól, hogy a biztonság igényét a polgárok alanyi jogának tekintse”, és „nem szívesen osztotta meg feladatait a közösséggel és az egyénekekkel”.⁴⁸ Ezt támasztja alá, hogy az állam sokáig késlekedett a szakmai kamarák, így a vagyónvédelmi kamara létrehozásával. Ugyancsak ezt az állítást igazolja az, hogy a személy-és vagyónörök szakképesítésére vonatkozó szabályokat egészen a közelmúltig kormányrendeletben szabályozta. Elmondható, hogy a jogalkotó állandó késedelemben van a jogszabályok megalkotásával és aktualizálásával. A VSzVMt. már megalkotásakor lemaradásban volt az ágazatban regnáló viszonyokat tekintve. Ugyanez elmondható az SzVMt. esetében is: az elfogadott törvényt – az alkotmánybírósági határozat folytán – kénytelen volt újratárgyalni az Országgyűlés, majd ezt követően még

további huszonhét esetben módosítani kellett azt.

Mind az 1998. évi, mind a 2005. évi törvény vizsgálata alapján levonható a következtetés: a jogi szabályozás túlságosan bonyolult, szerteágazó, megnehezíti mind a törvény hatálya alá tartozók, mind pedig a jogalkalmazók munkáját. Ezt legszemléletesebb módon a közbeszerzési törvényben fellelhető szabályok példázzák.

A Kamara szempontjából nézve, átgondolatlanak tűnik a kötelező kamarai tagság megszüntetése, a tagdíjakból származó bevételek hiányában ugyanis a területi szervek nem képesek ellátni a feladataikat. A finanszírozási nehézségek miatt például a Borsod megyei egyesült a szomszédos megyével, míg a Somogy megyei a Baranya megyei szervezettel. Ez már csak amiatt is visszás, mert a jogalkotó köztisztviselési funkcióval ruházta fel a kamarát, az államháztartási törvény alapján pedig az e feladat ellátásához szükséges fedezetet az államnak kellene biztosítania.⁴⁹

A jogalkotói folyamatok példázzák, hogy a magánbiztonság közel harminc éves hazai történelme során nem sikerült kilépni a rendvédelem, a rendőrség, a rendészet árnyékából, és az ez irányú függetlenedés szükségességét nem látják jogalkotói szinten. Feltehetően az állam nem képes elfogadni azt a tényt, hogy a biztonságot piaci viszonyok között, magánvállalkozások keretein belül is lehet magas színvonalon biztosítani.

Külhoni példák azt mutatják, hogy magánvállalkozásokra bízzák katonai objektumok, nukleáris erőművek védelmét. Ezzel szemben az 1997. évi

CLIX. törvény rendkívül szigorú szabályokat ír elő a hatálya alá tartozó javak – így például a termőföldek – fegyveres biztonsági őrzésére.

Szükséges ugyanakkor kitérnünk bizonyos aggályokra, ellenérvekre is. A nemzetközi szakirodalom újabban előszeretettel használja a *Plural policing* kifejezést, mellyel azt fejezi ki, hogy a magánbiztonság éppen úgy része a rendészetnek, mint a rendőrség, érdemi eltérés csak a céljaikban és eszközeikben mutatkozik.⁵⁰ Miként azt a korábbiakban már tisztáztuk, a magánbiztonsági vállalkozások a megbízóval kötött polgári jogi szerződés alapján végzik tevékenységüket, jogosítványaik a megbízó jogosítványaihoz igazodnak, működésüket a megbízó érdekei és a megbízó által adott utasítások határozzák meg. Ám nemcsak az ügyfél szempontjait tartják szem előtt, a dolog természetéből adódóan nyereségre törekednek. Egyes szerzők éppen ezen megfontolások alapján vélekednek úgy, hogy a magánbiztonsági vállalkozásokat csak a legnagyobb körültekintéssel szabad bevonni a rendészeti feladatok ellátásába. Kockázatot jelenthet a személy- és vagyonörként foglalkoztatott személyek alacsony képzettsége, alulfizetettsége, illetve az, hogy megítélésük az állampolgárok körében nem túl kedvező.⁵¹

Márpedig, ezeket az aggályokat és kritikákat azért sem lehet figyelmen kívül hagyni, mert az állampolgárok nagy többsége élete során több biztonsági őrrel találkozik, mint rendőrrel.

A fentiek is megalapozzák, hogy egy másik értekezésben foglalkozzunk az ágazattal kapcsolatos, a hiányos és

téves jogi szabályozás okán is jellemző büntetőjogi kérdésekkel és azok hatásváltoztatási lehetőségeivel.

1 22/2004. (VI. 19.) AB határozat II. 1.3.

2 2005. évi CXXXIII. törvény a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól.

3 2005. évi CXXXIII. tv. 1 – 2. §

4 2005. évi CXXXIII. tv. 3. §

5 2005. évi CXXXIII. tv. 4. §

6 2005. évi CXXXIII. tv. 5. § (1) – (2) bekezdések

7 2005. évi CXXXIII. tv. 5. § (4) bekezdés, 6. § (3) bekezdés

8 Miniszteri indokolás a 2005. évi CXXXIII. törvényhez. Részletes indoklás. A 6 – 7. §-hoz.

9 2005. évi CXXXIII. tv. 7. §

10 2005. évi CXXXIII. tv. 9. § (3) bekezdés

11 2005. évi CXXXIII. tv. 11. §

12 2005. évi CXXXIII. tv. 14. §

13 Miniszteri indokolás a 2005. évi CXXXIII. tv. 14 – 15. §-ához

14 Gyulavári Tamás: A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása: kényszer vagy lehetőség? Magyar Munkajog, E-folyóirat. 2014/1. 1 – 25. 13.o. (Letöltve: http://hlj.hu/letolt/2014_1/01.pdf)

15 2005. évi CXXXIII. tv. 19 – 21. §

16 2005. évi CXXXIII. tv. 12. § (1) – (2) bekezdések

17 2005. évi CXXXIII. tv. 13. § (1) bekezdés

18 2005. évi CXXXIII. tv. 25. §

19 2005. évi CXXXIII. tv. 26. §

20 2005. évi CXXXIII. tv. 27. §

21 2005. évi CXXXIII. tv. 30. §

22 36/2005. (X. 5.) AB határozat III. 1 – 3.

23 36/2005. (X. 5.) AB határozat IV. 2.

24 2005. évi CXXXIII. tv. 31. § (2) – (4) bekezdések

25 2005. évi CXXXIII. tv. 30. § (3) bekezdés

26 2005. évi CXXXIII. tv. 33. §

27 2005. évi CXXXIII. tv. 40 – 42. §

28 2005. évi CXXXIII. tv. 60. §

29 2005. évi CXXXIII. tv. 59. §

30 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet az egyes szabálysértésekről 13. §

31 2005. évi CXXXIII. tv. 59. §

32 68/2012. (XII. 14.) BM rendelet a rendészeti feladatokat ellátó személyek, a segédfelügyelők, valamint a személy- és vagyonőrök képzéséről és vizsgáztatásáról.

33 68/2012. (XII. 14.) BM rendelet 4. § (1) bekezdés

34 68/2012. (XII. 14.) BM rendelet 12. §; beiktatta:

25/2017. (IX. 25.) BM rendelet 2. §. Hatályos: 2017. IX. 26-tól.

35 Törvények, melyek az SzVMt.-t módosították, egyes rendelkezéseit hatályon kívül helyezték: 2006. évi CIX. törvény; 2007. évi I. törvény; 2009. évi XLVII. törvény; 2009. évi LXXXV. törvény; 2011. évi XXIV. törvény; 2011. évi LXXIII. törvény; 2011. évi CIV. törvény; 2011. évi CXII. törvény;

2011. évi CXLI. törvény; 2011. évi CLXVI. törvény; 2011. évi CLXXV. törvény; 2011. évi CCI. törvény; 2011. évi CCII. törvény; 2012. évi XXXI. törvény; 2012. évi CXX. törvény; 2013. évi LXXXIV. törvény; 2013. évi CXCVIII. törvény; 2013. évi CCLII. törvény; 2014. évi XVI. törvény; 2014. évi XCIII. törvény; 2015. évi CLXXXVI. törvény; 2016. évi XXXII. törvény; 2016. évi CXXI. törvény; 2017. évi XXXIX. törvény; 2017. évi XLIV. törvény; 2017. évi L. törvény; 2017. évi CXCVII. törvény.

36 2011. évi XXIV. törvény az Európai Rendőrségi Hivatallal, a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenységgel, a lőfegyverrel és a pirotechnikával kapcsolatos törvények jogharmonizációs célú módosításáról 38. §;

Az Európai Parlament és a Tanács 2006/123/EK irányelve (2006. december 12.) a belső piaci szolgáltatásokról HL L 376., 2006.12.27., 36–68. o.

37 Szövényi György: Jogszabály változások hatása a magánbiztonságra. Pécsi Határőr. Tudományos közlemények. 12. [köt.] Tanulmányok a „Rendészeti kutatások - A rendvédelem fejlesztése” című tudományos konferenciáról. 2011. 369–377. o. 370. o. (Letöltve: <http://www.pecshor.hu/periodika/XII/szovenyi.pdf>)

38 2005. évi CXXXIII. tv. 5. § (2) bekezdés. 2011. évi XXIV. törvény 10. § (1) bekezdéssel megállapított szöveg. Hatályos: 2012. I. 1-től.

39 2005. évi CXXXIII. tv. 39. § (1) bekezdés. A 2011. évi XXIV. törvény 26. § (1) bekezdéssel megállapított szöveg. Hatályos: 2012. I. 1-től.

40 2005. évi CXXXIII. tv. 1. §. (3) bekezdés. A 2011. évi XXIV. törvény 8. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 2012. I. 1-től.

41 20/2013. (V. 28.) BM rendelet a belügyminiszter ágazatába tartozó szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeiről, valamint egyes, szakmai és vizsgakövetelmények kiadásáról szóló miniszteri rendeletek hatályon kívül helyezéséről.

42 2005. évi CXXXIII. tv. 5. § (4) bekezdés. A 2011. évi XXIV. törvény 10. § (1) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 2012. I. 1-től.

43 2005. évi CXXXIII. tv. 14. § (2) bekezdés. A 2011. évi XXIV. törvény 15. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 2012. I. 1-től.

44 Szövényi i.m. 373.o.

45 Galántai i.m. 252. o. , 342. o. és 343. o. lj.

46 2005. évi CXXXIII. tv. 72/B. §. Bevezette: 2015. évi CCXXVI. törvény a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLIII. törvény, valamint az azzal összefüggő törvények módosításáról 7. §

47 Finszter Géza: A magánvállalkozások a biztonságért. Belügyi Szemle 1998/12. 5 – 10.o. 5.

48 Finszter i.m. 7. o.

49 Arany Gábor: Megint kötelező lesz a kamarai tagság? 2017. március 22. (Letöltve: <https://www.zaol.hu/gazdasag/megint-kotelezo-lesz-1825044/>)

50 Christián László: A magánbiztonság aktuális nemzetközi trendjei, rövid hazai helyzetértékeléssel. Pécsi Határőr. Tudományos közlemények. 2015. 16. sz. 57-63. o. 60. o. (Letöltve: <http://www.pecshor.hu/periodika/XVI/christian.pdf>)

51 Christián i.m. 60.o.

Kardos Dóra
bíró, Egri Törvényszék

Elrettentés vagy megjavítás? A büntetéskiszabás elvei a Csemegi-kódextől napjainkig

I. Bevezetés

A tanulmány az enyhítő és súlyosító körülményeknek a büntetéskiszabás rendszerében történő elhelyezkedését és szerepét mutatja be, ahhoz, hogy megfelelő képet kapjunk funkciójuk megítéléséhez.

A modern magyar büntetőjog kialakulását hagyományosan a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvény, népszerű nevén a Csemegi-kódex megalkotásától kezdve számítjuk, hiszen ez volt az első olyan magyar büntető törvény, amely átfogó és rendszerező igényvel, a kor színvonalához igazítva összefoglalta azokat a büntetőjogi elveket és rendelkezéseket, amely a bírói gyakorlatban, illetve a korábbi kodifikációs kísérletekben már tetten érhetőek voltak. A Csemegi-kódex büntetéskiszabásra vonatkozó része viszonylag szerény és még korántsem olyan kidolgozott ebben a tekintetben a dogmatikája, mint a következő nagy kódex, a Btá. (1950. évi II. törvény) elv-

rendszere. Ennek ellenére a büntetéskiszabás mai alapelveinek egy részét már megtalálhatjuk ebben a törvényben.

A tanulmány tehát ettől az időponttól kezdődően vizsgálja a jogszabályi környezetet, a bírói gyakorlatot és a tudományos megközelítéseket, korántsem a teljesség igényével, hanem a fő vonalak kiemelésével és a tendenciákra koncentrálna.

A büntetéskiszabás jogi szabályozásának logikáját és ennek vizsgálatát végző tudományos értekezések hagyományos megközelítését alapul véve, tekintjük át röviden a büntetéskiszabás alapelveinek változását.

II. A büntetéskiszabás alapelvei

A büntetéskiszabás egy komplex mérlegelő, alkotó jellegű bírói tevékenység, egy szemlélet, amelyhez a törvény által rögzített büntetéskiszabási szabályok, az ehhez kapcsolódó bírói gyakorlat által kifejlesztett elvek rendszere adja meg a pontos koordináta rendszert.

Az 1961. V. törvény kommentárja a büntető bírói funkcióról máig ható érvennyel úgy fogalmaz, hogy hármas feladatot foglal magában: az elkövetett bűncselekmény valódi tényállásának bizonyítás felvétel útján történő megállapítását; a bűnösség kérdésének az eldöntését és a cselekménynek a megfelelő, törvényes minősítését; végül a büntetés kiszabását. A büntetés kiszabása a büntetésnek a bűncselekmény következményeként, annak elkövetőjével szemben történő bírói megállapítása.¹ Kádár Miklós úgy határozta

meg ezen bírói funkció lényegét, hogy a büntetéskiszabás a bíróságnak az a tevékenysége, amellyel a törvényben a cselekményre megállapított büntetési keretek között az elkövetett konkrét bűncselekményért a büntetést megállapítja, vagyis a büntetéskiszabás a bírói döntés része.²

A büntetéskiszabás prioritásainak a meghatározásával némiképp adós maradt a jogtudomány, de – egyetértve Pápai-Tarr Ágnessel³ – ezen alapelvek rendszerezésére nézve önként adódik a következő felosztás:

- a büntető törvényekben rögzített büntetéskiszabási elvrendszer,
- a bírói gyakorlatban kialakult büntetéskiszabási elvek,
- a szakirodalom által kialakított büntetéskiszabási elvek.

1. A büntető kódexekben rögzített büntetéskiszabási alapelvek

Az elemzéshez öt büntető kódexünket vettük alapul: az 1878. évi V. törvénycikket (a továbbiakban: Csemegi-kódex), a büntető törvénykönyv általános részének szabályait tartalmazó 1950. évi II. törvényt (a továbbiakban: Bt.), a Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvényt, amely az első teljes szocialista büntető kódexet tartalmazta, valamint az 1978. évi IV. törvényt és a 2012. évi C. törvényt.⁴

Az törvényi elvek megállapítása érdekében a legpontosabb megfogalmazást maguk a törvények tartalmazzák, így végezzünk egy gyors áttekintést.

A Csemegi-kódex elévülhetetlen érdeme, hogy a határozott büntetési tételek meghatározásával megadta azokat

a kereteket, amelyeken belül a büntetéskiszabás érvényesülhet és egy fontos elvet, a középértéket tette meg vezérfonalként a büntetés kiszabásához, ez utóbbi némiképp áttételesen. A kódex szerint „[a] büntetések kiszabásánál figyelembe veendő a bűnösség fokára befolyással bíró súlyosító és enyhítő körülmények. Ha a súlyosító körülmények, - számuk vagy nyomatékuk tekintetében tulnyomóak: a büntetésnek az elkövetett cselekményekre megállapított legmagasabb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó. Ha pedig az enyhítő körülmények tulnyomóak: cselekményre a megállapított büntetésnek legkisebb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó.”⁵ A törvény magyarázói rámutattak, hogy ezáltal lényegében a középérték elvét fogalmazta meg a Csemegi kódex.⁶ A kódex VIII. fejezetében a bűnhalmazat tekintetében tartalmaz még egyes, részletesebb szabályokat, amelynek szintén máig ható vonatkozásai vannak.

A Csemegi-kódex indokolása továbbá egy fontos büntetéskiszabási elvet is rögzített (lásd később részletesen). A törvényjavaslat indokolása szerint „a törvényhozó nem lehet képes minden körülményekre és viszonyokra kiterjedő büntetési scálát előre megállapítani, s ha azt tenné, azon veszélynek volna kitéve, hogy vagy a fölötte enyhe eseteket tartván szem előtt, a megállapított büntetési tételek elégtelenek vagy ellenkező esetben túl szigorúak lennének. A rendszer ezen alapeszméjétől nem lehet megtagadni az igazságos retributiora törekvést, mely föltételül ismeri, hogy a büntetettnek és büntetettnek a konkrét esetben nyilvánuló indi-

viduálitása szerint állapítandó meg a büntetés; és épen ez okból nem meri azt az erre befolyással levő valamennyi viszonyt át nem tekinthető törvényhozóra bízni.”⁷

Mindezek ellenére a Csemegi-kódexnek a büntetéskiszabás elveire vonatkozó része még szegényesebb, mint a hetvenkét évvel későbbi, szocialista fél törvénykönyv, a Btá. szabályozása. A Btá. (1950. évi II. törvény) már külön fejezetet szentel a büntetéskiszabásnak és az ott megfogalmazott elvek a mai napig – kisebb módosulással alkalmazandók maradtak és a későbbi kódexek az ott megfogalmazott álláspontot magukévá tették.⁸ Meg kell jegyezni, hogy sem ebben a kódexben, sem a következőben nem szerepel azonban a közép-mérték elve, mert azt a Csemegi-kódex után legközelebb csak az 1998. évi LXXXVII. törvény 18. §-a vezette be.

A büntetéskiszabás célja ugyan némileg változott a büntető törvénykönyvekben, de a büntetéskiszabás elvrendszere lényegében ugyanaz maradt: a büntetési kereteket a törvény határozza meg, a büntetési célok szem előtt tartásával a konkrét büntetést ezeken a kereteken belül kell a bírónak kiszabnia. Az orientációt pedig a szubjektív és objektív társadalomra veszélyesség, a bűnösség foka és a bűnösségi körülmények adják meg.

A szocialista szemléletű Btá. elvei szerint „[a] büntetést a dolgozó nép védelme érdekében, az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá általában a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása végett kell alkalmazni. A büntetést – általános céljának szem előtt tartásával – a törvény által

megszabott kereten belül olyan mértékben kiszabni, amely igazodik a büntett társadalmi veszélyességéhez és az elkövető egyéniségéből a társadalomra háruló veszélyhez, megfelel az elkövető bűnösségének, valamint az elkövető terhére, illetőleg javára egyébként figyelembe jövő körülményeknek és az okozott sérelemnek is (büntetés súlyosbító és enyhítő körülmények.)”⁹

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy az elkövető megjavítása és nevelése, mint büntetési cél az alapvetően megtorló jellegűnek tekintett Csemegi-kódex indokolásában is megjelenik. „Nem akarhatjuk, hogy a börtönökből testi és lelki nyomorékok juszanak ki, s a helyett, hogy a megjavult bűnösök a társadalom hasznára váljanak: a nyomorékok terhére legyenek a községeknek és a népnek.”¹⁰

A későbbi Btk. már a nevelés, mint büntetési cél rögzítésével óvatosabban bánik és a „megjavítás” valamilyen visszafogottabb megfogalmazását használta. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény kimondta, hogy „[a] büntetés célja: a társadalom védelme érdekében a büntett miatt a törvényben meghatározott joghátrány alkalmazása, az elkövető megjavítása, továbbá a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől.[...]. A büntetést – céljának (34. §) szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a büntett és az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez.”¹¹

Az újabb büntető törvénykönyv (az 1978. évi IV. törvény) már nem is hangsúlyozza a nevelés és az elkövető megjavításának célját, hanem egyértelműen és először rögzíti, hogy a büntetés joghátrány. Mindez azt a hatást keltheti, hogy a büntetés személyiségfejlesztő hatásáról a jogalkotó lemondott és inkább a megtorlásra helyezte a hangsúlyt. A Btk. 37. §-hoz fűzött indokolása azonban kifinomultabban fogalmazva rögzíti, hogy „[a] szocialista büntetőjog elsősorban az elkövető megjavítására, mint a legkívánatosabb eredményre törekszik. Tapasztalati tény azonban, hogy ez a törekvés az elítéltek egy részénél nem vezet sikerre. Emiatt azt a módot sem tagadjuk, ha az elítélt csupán az újabb büntetéstől tartva tartózkodik a további bűnelkövetéstől. Ez a büntetés visszatartó hatása.” Ezen Btk. rendelkezései szerint tehát „[a] büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány. A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.[...] A büntetést – céljának (37. §) szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez.”¹²

A hatályos, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 79. §-a már egyértelműen a prevencióra helyezi a hangsúlyt az egyéni és az általános megelőzésre. Eszerint „[a] büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár

az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el. [...]”

A büntetés kiszabás elvei lényegében változatlanok maradtak azzal, hogy a középérték elve már a kódex eredeti szövegében is szerepel és nem csupán utólagos novellával került be, mint az előző büntető kódex esetében. „A büntetést az e törvényben meghatározott keretek között, céljának szem előtt tartásával úgy kell kiszabni, hogy az igazodjon a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez.[...] Határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. A középérték a büntetési tétel alsó és felső határa összegének fele.[...] Ha e törvény a büntetés kiszabása esetén a Különös Részben meghatározott büntetési tételek emelését írja elő, a (2) bekezdésben meghatározott számítást a felemelt büntetési tételekre tekintettel kell elvégezni.[...] Ha a bíróság szabadságvesztést szab ki, a büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztése, illetve a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával állapítja meg.”¹³

A törvényszövegekből végül tehát a következő elvek szűrhetők le:¹⁴

A büntetést a büntetési tételkereten belül kell kiszabni. A büntetési tételkeret több szempontból orientáló tényező. Egyrészt az alsó vagy a felső határt átlépni csak a jogalkotó által engedélyezett esetekben lehetséges (pl. halmazati szabályok, kétfokú vagy korlátlan enyhítés), másrészt a törvényi tételkeret-

hez képest kell megállapítani a közép-mértéket.¹⁵

A büntetést a büntetési cél szem előtt tartásával kell kiszabni. A büntetési célok mint láthattuk részben változtak az egyes kódexekben. A Csemegi-kódex minden modernsége ellenére megtorló jellegűnek minősíthető, amely a tizenkilencedik század büntetőpolitikai szemléletét tükrözte, hiszen a büntetések központjában a szabadságbüntetések állnak és nem vették figyelembe az elkövetők kapcsán az esetlegesen felmerülő speciális preventív lehetőségeket. Vámbéry Rusztem a későbbiekben ezzel ellentétben a Csemegi-kódex által hangsúlyozott megtorló jelleg mellett a speciális prevenciót helyezte előtérbe, mivel álláspontja szerint „az a büntetés, amely büntett, és a tettes egyéni sajátosságaihoz nem alkalmazkodik, nem differenciálja a büntetést a hatás szerint, amit el kíván érni vele”.¹⁶

A szocialista kódexek a megtorlást nem tekintették büntetési célnak. A Btá. és az 1961. évi V. törvény még hangsúlyozta az elkövető nevelését és megjavítását, valamint a társadalom többi tagja szempontjából a bűncselekmény elkövetésétől történő visszatartást, de a büntetési célok hangsúlya az 1978. évi IV. törvényben és a hatályos Btk-ban már annak megelőzésére helyeződött át, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekmény kövessen el. Kádár Miklós a büntetés céljait egy hármas rendszerben tárgyalta az akkor hatályos 1961. évi V. törvényre alapozva: a társadalom védelme, a speciális prevenció (nevelés), valamint a generális prevenció (a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől). A speciális

prevenció tekintetében a halálbüntetés mellett úgy érvelt, hogy vannak, akiket végleg ki kell iktatni a társadalomból és nincs esély a nevelésükre. A generális prevenciót pedig azzal védte, hogy nem azonos az elrettentéssel. „Míg az elrettentés merőben a büntetéstől való félelem felkeltésére irányul, addig a szocialista büntetőjog a büntetéstől nemcsak a büntetett, hanem a társadalom többi tagja irányában is nevelő hatást vár.”¹⁷

A hatályos Btk. ugyancsak a társadalom védelme érdekében a speciális és a generális prevenciót határozta meg büntetési célként, vagyis ebben a tekintetben nem tér el az 1978. évi IV. törvénytől. Mellőzi ugyanakkor annak kimondását a büntetési cél definiálásának a körében, hogy a büntetés a törvényben meghatározott joghatárán. Belovics Ervin álláspontja szerint a speciális és a generális prevenció egymást erősítő hatású és a kiszabott büntetés akkor tekinthető megfelelőnek, ha nemcsak az egyént, hanem a társadalom többi tagját is visszatartja. A büntetéskiszabás és büntetési célok hatékony érvényesítése esetén a jogalkotás, a bűnüldözés, az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás összefüggő intézményrendszerét szem előtt kell tartani. Nem sokat ér ugyanis az olyan büntetés, amelynek elkerülhetőségében alappal lehet bizakodni, de az sem, amely túl szigorú vagy túl enyhe, illetve amelynek a végrehajtása hatástalan.¹⁸

A büntetés céljával kapcsolatban ki kell térni arra, hogy a magyar büntetőjog a tetтарыnyos felelősség elvét követi. A büntetési célok elérése érdekében

tehát a büntetéssel szemben támasztott legfontosabb követelmény az arányosság. Az arányosság követelménye komplex fogalom, amely elsősorban tett-arányosságot, de az elkövető személyiségéhez, a cselekmény társadalomra veszélyességéhez, valamint több elkövető esetén az egymáshoz képest viszonyított belső arányosságot is jelenti. Az arányos és igazságos büntetés szolgálatában a nevelés kisebb hangsúlyt kap.¹⁹

A cselekmény társadalomra veszélyességének a figyelembevétel. A büntetés úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a cselekmény társadalomra veszélyességéhez. A Csemegi-kódex ezt a körülményt még nem emeli ki, de a Btá. már úgy fogalmaz, hogy „a büntett társadalmi veszélyességéhez” kell igazítani a büntetést.²⁰ Az 1961. évi V. törvény lényegében ugyanígy határozza meg az elérendő célt, de a 1978. évi IV. törvény már a „bűncselekmény” kifejezést használja, feltehetően azért, mert a büntett-vétség felosztás miatt a „büntett” fogalom már foglalt lett és csak a súlyosabb bűncselekményeket jelöli. A hatályos Btk. tovább lép és konkrétan fogalmaz, már a „bűncselekmény tárgyi súlyáról” beszél. A jogirodalomban a bűncselekmény tárgyi súlyát és a társadalomra veszélyességét rokon fogalomként kezelik²¹ és ennek megfelelően absztrakt és konkrét társadalomra veszélyességről is beszélnek.²²

A bűncselekmény tárgyi súlya absztrakt és konkrét értelemben ugyancsak vizsgálendő. A hatályos Btk. indoklása szerint „[a] jogalkotó a büntetési tételkeretek meghatározásakor értékeli az adott bűncselekmény típus társadal-

mi kockázatát, lehetséges hátrányos következményeit, azaz dönt arról, hogy az egyes bűncselekményeknek milyen tárgyi súlyt tulajdonít. Ezért, amikor a törvény a büntetés kiszabásának elvei körében a bűncselekmény tárgyi súlyáról szól, akkor ez alatt nem a bűncselekmény – a jogalkotó által már értékelt és a különös részi tételkeretben megjelenített – absztrakt tárgyi súlyát, hanem az elkövetett bűncselekmény konkrét súlyosságát érti.”²³ A bűncselekmény tárgyi súlyát általánosságban tehát a jogalkotó már értékelt akkor, amikor meghatározta a büntetési nemet és a büntetési tételkeretet. A megvalósult deliktum konkrét tárgyi súlyát azonban a bíróságnak a büntetés kiszabása során kell meghatároznia. Belovics Ervin szerint a bűncselekmény konkrét tárgyi súlyát lényegében annak következményei befolyásolják, vagyis azon objektív körülmények, amelyek a bűncselekménnyel ok-okozati összefüggésben jöttek létre. Például a súlyos testi sértés esetén a védett jogtárgyat kisebb mértékben sérti, ha a 8 napos gyógytartamot csak egy-két nappal haladja meg a tényleges gyógyulás szemben azzal a sérüléssel, amely csak egy hosszabb gyógykezelés után, több hónap után gyógyul meg teljesen.²⁴

A bűnösség fokának figyelembevétel. A bűnösség a büntetőjogi felelősségre vonás nélkülözhetetlen feltétele. A Csemegi-kódex óta a büntetés kiszabásának elvei között törvénykönyveinek a „bűnösség foka” kifejezést használják a Btá. kivételével, ahol csak magára a bűnösségre utal a szöveg. A bűnösség fokát a jogalkotó értékeli azáltal, hogy a gondatlan elkövetés kivételes alakzat,

másrészt, hogy ha a gondatlan elkövetést büntetni rendeli, akkor ahhoz enyhébb büntetést rendel.²⁵ A szándékoságnak két különböző foka van (dolus directus, dolus eventualis) és a gondatlanságnak is (luxuria és negligentia), így ezeket a különbségeket a bírónak kell mérlegelnie, akár csak az olyan körülményeket, mint a szándék intenzitása, kitartó volta.

Az elkövető társadalomra veszélyességének értékelése. Az elkövető társadalomra veszélyességének megítélésekor a személyiség kerül a vizsgálat középpontjába. Így például az elkövetőnek a bűncselekményekhez való viszonyulása. Az üzletszerű vagy bűnszövetségben elkövetés, illetve a visszaesés bűnöző életmódra utal, amely nyilvánvalóan nagyobb veszélyt jelent másokra, mint az olyan elkövető, aki korábban büntetlen volt és csak egy bűncselekményt követett el. Az elkövetőnek a cselekmény utáni magatartása is a személyiség társadalomra veszélyességére utalhat, hiszen a megbánás, a kár megtérítése vagy a jóvátételre irányuló bármilyen más cselekedet jelezheti a társadalomba történő visszailleszkedésre alkalmasságot. Pápai-Tarr Ágnes írta, hogy különösen azokban az ügyekben, amelyeknél a büntetés kiszabása tárgyalás nélkül került, szükséges lenne a nyomozati szakban a személyi körülmények részletes feltárása, hiszen a bírónak nincs ilyenkor személyes benyomása az elkövetőről. Adott esetben ebbe beletartozhat a párfogó felügyelői vélemény beszerzése is.²⁶

Egyéb súlyosító és enyhítő körülmények figyelembevétele. A súlyosító és enyhítő körülményeket a Csemegi-kódex sem

határozta meg, hiszen ezek kimerítő jelleggel nem is lajstromozhatók és a bírói gyakorlat alakította ki őket.

A középérték, mint kiinduló pont. A törvényben foglalt büntetékiszabási elvek körében kell tárgyalni véleményünk szerint a középértékből kiinduló büntetékiszabást is. Ennek kialakulását a Csemegi-kódexre vezetik vissza, bár az 1978. évi V. törvény szövegében ez a terminológia még nem szerepel. A kódex 90-91. §-a szerint: „Ha a súlyosító körülmények, - számuk vagy nyomatékuk tekintetében túlnyomóak: a büntetésnek az elkövetett cselekményekre megállapított legmagasabb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó. Ha pedig az enyhítő körülmények túlnyomóak: cselekményre a megállapított büntetésnek legkisebb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó.”²⁷ A királyi Kúria 1885. november 26-án kiadott 49. számú döntvénye szűrte le a büntetés középértékének az elvét, amely szerint „[m]indezekből önként következik, hogy a büntetési tétel legmagasabb és legalacsonyabb mértéke között oly közepső pontnak kell lennie, mely az esetben alkalmazandó, ha sem a 90. §, sem a 91. § esete nem forog fenn, s amely központból túlnyomó súlyosító körülmények fennforgása esetében a 90. § által megjelölt irányba, túlnyomó enyhítő körülmények esetében pedig a 91. §-ban megjelölt irányban kell a büntetés kimérésénél kiindulni.”²⁸

A középérték a Csemegi-kódexsel együtt élt a Btá. hatályba lépéséig, de ezt követően a büntetőjogi szabályozás a szocializmusban nem írta elő annak alkalmazását és csak 1998-ban jelent

meg újra jogszabályi szinten. Mindez nem jelenti azt, hogy teljesen kihalt volna jogi köztudatból. Földvári József így írt erről: „Mivel mind a törvényhozói, mind a bírósági értékelés számokban is kifejezést nyer, az összehasonlítás egyszerűen megtörténhet: minden bűncselekménytípus büntetésének alsó és felső határát meghatározza a törvényhozó. Ez az ő általános értékelésének a megnyilvánulása. A bíró konkrét értékelése már egy meghatározott mennyiségben fejeződik ki. A fentiek szerint a bírói értékelések, a konkrét büntetések mértékének az esetek többségében a törvényi értékelés középértékével kellene egybevágnia.”²⁹

A középérték elvét az 1998. évi LXXXVII. törvény emelte újból jogszabályi szintre. A törvény indokolása szerint a szabályozás „a büntetés kiszabási tevékenység kiinduló szempontjaként írja elő az adott tételkeret középértékéhez történő viszonyítást. Ez nem jelenti a tételkeret adta lehetőségek negligálását, vagy szűkítését, nem teszi a büntetési rendszert abszolúte határozottá, és nem hoz létre büntetés kiszabási kényszerhelyzetet sem. A jogalkotó a jelenlegi büntetés kiszabásra vonatkozó elvekben is előírt körülmények és a választható büntetés közötti viszony vizsgálatához ad támpontot. Ha semmilyen számbajöhető körülmény nincs, akkor értelemszerűen ez a viszony sem áll fenn. Ugyanakkor semmi nem zárja ki (a jövőben sem) azt, hogy a bíróság az egyes körülményeket a saját belátása szerint vesse össze, értékelje, hiszen továbbra sem lesznek a körülmények törvényi szinten kimerítően felsorolva, illetve súlyozva. Ebből következően a

törvényben a jogalkotó pusztán reális hivatkozási alapot teremt arra, hogy a büntetés kiszabásban megnyilvánuló bírósági értékelés szerinti körülményeket vitassák. Emellett a törvényben tükröződik a jogalkotónak az az elvárása is, hogy a bíróság adjon kimerítő indokolást a tételkeret adta lehetőség kihasználásáról. A törvény rendelkezései nyilvánvalóan nem érintik a jogalkalmazás elvi irányításának a büntetés kiszabási gyakorlat tapasztalatain alapuló megfontolásait.” A törvényhozó feltehetően ezzel az indokolással kívánta kivédeni azt a vádat, hogy a bíróságok mérlegelési tevékenységének mozgásterét a középérték elve szűkíti és a bírói függetlenséget csorbítja.

A szóban forgó szabály azonban csupán egy kormányzati ciklust ért meg annak következtében, hogy a 2003. évi II. törvény 2003. január 14-től kezdődően hatályon kívül helyezte a 1978. évi IV. törvény 83. §-ának (2)-(4) bekezdéseit. A következő kormányváltást követően éledtek fel ezek a rendelkezések a 2010. évi LVI. törvénnyel, és változatlan formában az 1978. évi IV. törvény hatályban léteig érvényben maradtak.³⁰

A 2012. évi C. törvény, a hatályos kódex, már egyértelműen rögzítette, hogy „[h]atározott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. A középérték a büntetési tétel alsó és felső határa összegének fele.” [80. § (2) bekezdés]

A középérték elvének jogszabályi rögzítésével kapcsolatban számos aggály merült, nevezetesen, hogy a bírói függetlenséget korlátozza, a jogalkotó

ezzel az orientációval megbontja a hatalmi ágak egyensúlyát, a terhelt helyzetét súlyosbítja és súlyosabb büntetés kiszabását eredményezi, stb. Fázsy László álláspontja szerint a középmereték figyelembe vételével történő büntetés kiszabás törvénybe iktatása sem a bírói függetlenség korlátozásaként, sem pedig a terhelt helyzetének súlyosbításaként nem fogható fel, mert pusztán annyi történt, hogy a jogalkotó törvényi szinten deklarálta azt a büntetés kiszabási szempontot, amelynek a szem előtt tartása ennek hiányában is a jogalkalmazó bíró kötelessége. Önmagában véve ez az elv nem a súlyosabb büntetés kiszabásának, hanem a kiszabott büntetési tartam tüzetesebb megindokolásának kötelezettségét rója a bíróra.³¹

2. A bírói gyakorlatban kialakult egyes büntetés kiszabási elvek

A büntetés kiszabási tényezők törvényi elveinek áttekintése után vegyük sorra azokat az elveket, amelyek a bírói gyakorlatban alakultak ki.³² Ezek az elvek – több más irányelv mellett, pl. 4. és 15. Irányelv – elsősorban a Legfelsőbb Bíróság 12. számú Irányelvéből (1988. április 1- 1994. március 24. között hatályos), valamint – a korábbi 154. BK állásfoglaláson kívül – a 2013. július 8. óta hatályos 56/2007. Bkv. szövegéből szűrhetők le.

A bírói gyakorlat alapján a következő elveket rögzíthetjük:³³

A konkrét értékelés elve: azt jelenti, hogy a büntetés kiszabási tényezőket sosem szabad mechanikusan alkalmazni, hanem mindig a konkrét ügy

fényében kell megítélni. A 12. számú Irányelv így fogalmazott: „A bíróságnak az enyhítő és a súlyosító körülményeket sohasem elvont általánosságban kell értékelnie, hanem mint reális társadalmi tényeket, illetve az elkövető személyi tulajdonságait. A bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő okok, a konkrétan ható kriminogén tényezők felismerése a büntetés kiszabásánál is nagy jelentőségű. A bűncselekmény elkövetését közvetlenül elősegítő körülmények felderítése – és a megfelelő keretben végzett személyiségvizsgálat – a büntetés kiszabás körében kiemelkedő fontosságú, amely nélkül nem biztosítható a differenciált büntetés kiszabás. Az elkövető személyiségét mindig a cselekményre vetítve kell vizsgálni.” Az élet és testi épség védelméről szóló 15. számú Irányelv (1988. április 1-2013. július 22. között hatályos) rögzítette, hogy pl. az alacsony műveltségnek, az iskolázatlanságnak, a primitív személyiségnek nincs különösebb nyomtétel, másfelől viszont az indulat hatása alatt elkövetett cselekményeknél az elkövető magasabb műveltségi foka nem értékelhető nagyobb súllyal az elkövető terhére. Így tehát az emberölés esetén a büntetlen előélet és az alacsony műveltségi szint sokkal kisebb súllyal jön figyelembe, mint mondjuk egyes vagyoni elleni bűncselekményeknél. Az 56/2007. Bkv. szerint „[a] büntetést befolyásoló körülményeket tehát nem elvont általánosságban, nem mechanikusan, hanem a konkrét ügy tényeire vonatkoztatva kell értékelni, és a határozatban megindokolni.” Vagyis a konkrét értékelés elve a mai napig

irányadó elvként megmaradt a bírói gyakorlatban.

A relatív értékelés elve: hasonlít az előző elvhez, de annyiban más, hogy ugyanaz a körülmény egyes esetekben enyhítő lehet, míg másokban például súlyosító, sőt egyes ügyben közömbössé is válhatnak.³⁴ A 12. számú Irányelve szerint „[a]z egyébként enyhítő vagy súlyosító körülmény bizonyos cselekmények vonatkozásában közömbössé válhat. A bűnösségi körülmények értékelése tehát nem abszolút, hanem relatív.” Az 56/2007. BkV. úgy fogalmazott, hogy ugyanazon tény más cselekmény vagy más elkövető vonatkozásában közömbös vagy ellenkező hatású is lehet. Például a kiskorú gyermekről való gondoskodás, amely általában enyhítő tényező, súlyosítóvá fordul át, ha éppen a gondozása alatt álló kiskorú sérelmére követi el a terhelt a bűncselekményt.

A minőségi értékelés elve: a bűnösségi körülménynek nem a mennyisége számít, hanem a minősége, vagyis a súlya és a többi körülménnyel együttes értékelése. A 12. számú Irányelv szerint a bűnösségi körülményeket mindig egymással egybevetve, összefüggésükben kell értékelni. Sohasem a számuk, hanem az adott esetre vetített nyomatékuk a döntő a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességének a megítélésénél. Az 56/2007. BkV. lényegét tekintve ugyanezt az elvet fogalmazza meg, amely szerint a büntetést befolyásoló tény nyomatéka annál nagyobb, minél nagyobb mértékben áll fenn az indok, amely miatt a ténynek enyhítő vagy súlyosító hatása van. A bűnösségi körülményeket egymással

egybevetve, összefüggésükben kell értékelni. Nem a számuk, hanem az adott esetben meglévő hatásuk a döntő a büntetés meghatározásánál. Azonos jelentőségű enyhítő és súlyosító körülmények egymás hatását semlegesíthetik. Lehetséges, hogy adott esetben egyetlen súlyosító körülmény kioltja több enyhítő körülmény hatását és ennek következtében az enyhítő körülmények fennállása ellenére sor kerülhet akár a büntetési keret felső határának a kiszabására is.

A kétszeres értékelés tilalmának elve, amely a büntetőjog alapelvei közé tartozik és a büntetés kiszabására is vonatkozik. Az elv abból indult ki, hogy egyetlen releváns körülményt sem szabad többször értékelni, és egyetlen lényeges körülmény sem maradhat értékelés nélkül. Ez alól azonban vannak kivételek. A 12. számú Irányelv kifejtette, hogy a kétszeres értékelés tilalma a bűnösségi körülmények értékelésénél is érvényesül. A törvényhozó által tényállási elemként szabályozott, avagy súlyosabb, illetve enyhébb minősítést megalapozó körülményt külön értékelni nem lehet. Ez a tilalom azonban nem értelmezhető mechanikusan. Minden olyan esetben, amikor a szóban forgó körülmény a minősítéshez szükséges mértéket jelentősen meghaladja, nincs akadálya – a súlyosabb vagy privilegizált minősítés mellett – azt külön súlyosító vagy enyhítő körülményként is értékelni. Ilyen esetekben is szükséges az ítéletben a minősítő és a bűnösségi körülményeket egymástól elhatárolni. Tárgyi vonatkozásban pl. súlyosító körülmény a különösen nagy kár irányösszegét jelentősen meghala-

dó kárösszeg, míg alanyi vonatkozásban pl. enyhítő az erős felindulásban elkövetett emberölésnél a felindulásnak az e minősítéshez szükséges mértéket meghaladó foka stb. A 56/2007. BKv. szinte szó szerint ugyanezt az elvárását fogalmazta meg a bírói gyakorlat irányában.

*Az egységes értékelés elve:*³⁵ A Btk. egységes egész és az abban foglalt jogpolitikai elveknek minden vonatkozásban érvényesülnie kell. Lehetnek tehát olyan körülmények, amelyeket a törvényalkotó minősítő körülményként rögzített egyes cselekmények tekintetében, míg mások ugyan nem szerepelnek minősítő körülményként, vagyis tényállási elemként, de azokat is figyelembe kell venni súlyosító vagy enyhítő körülményként. Hasonló okból az egyes büntethetőségi akadályok megközelítése, de azok meg nem állapíthatósága esetén – pl. jogos védelem, önkéntes elállás vagy önkéntes eredmény-elhárítás – még enyhítő körülmények lehetnek.

*Az utóbb bekövetkezett körülmény elve:*³⁶ Amíg a büntetés minősítése során csak azok a körülmények vehetők figyelembe, amelyekről az elkövetőnek tudomása volt, addig a büntetéskiszabás során olyan körülmények is figyelembe vehetők, amelyről a terheltnek az elkövetéskor nem volt tudomása. A 12. számú Irányelv ezt az elvet úgy fogalmazta meg, hogy a cselekmény tárgyi súlyát, főként annak társadalomra veszélyességét befolyásolhatja, csökkentheti vagy növelheti olyan körülmény is, amelyről a tettesnek nem volt tudomása, illetve utóbb következett be. (Pl. a megölt sértettnek nagyszá-

mú eltartásra szoruló gyermeke volt; az okozott kár utóbb teljes egészében megtérült stb.) Nyilvánvalóan lényegesen nagyobb a nyomatéka az olyan bűnösségi körülménynek, amelyről az elkövető a cselekmény megvalósításakor tudott, mint amelyről nem tudott. A törvényi tényálláson kívül eső következmény – tárgyi okokból való beállta – akkor is bűnösségi körülmény lehet, ha az elkövető tudata nem terjedt ki erre. A 56/2007. BKv. tovább árnyalta ezt az elvet azzal, hogy a bűncselekmény tárgyi súlyát olyan körülmény is befolyásolhatja, amelyről az elkövetőnek a cselekmény véghezvitelekor nem volt tudomása, vagy az utóbb következett be, ezért a bűncselekménynek a törvényi tényálláson kívül eső következménye akkor is értékelésre kerülhet a büntetés kiszabásánál, ha arra az elkövető tudata nem terjedt ki. Például a szexuális erőszak sértettje utóbb emiatt öngyilkosságot követ el.

Vannak olyan elvek is, amelyek nem jelennek meg kifejezetten ezekben a hivatkozott dokumentumokban, hanem egyes bírói döntések folytán honosodtak meg. Ilyen például a több terhelt esetén a *belső arányosítás elve*, amely azt fejezi ki, hogy a bíróságnak fokozottan ügyelnie kell arra, hogy a kiszabott büntetés a vádlottak bűncselekményével és személyével összefüggő körülményekben meglévő különbségeket hűen fejezze ki (BJD 8667., 8701)³⁷

3. A szakirodalomban által megfogalmazott büntetés kiszabási alapelvek

A büntetés kiszabás alapelveivel számos szerző foglalkozott cikkekben vagy könyvekben és így szinte lehetetlen mindegyikük megemlítése. Finkey Ferenc írta már 1933-ban, hogy „[a]z egész büntetés végrehajtási joganyag modern szellemű szabályozásánál a ma uralkodó három vezéreszme: a törvényesség, az emberiség és az egyéniesítés.”³⁸ Horváth Tibor évtizedekkel később lényegében ugyanezen elveket, a törvényesség, a humanizmus és az individualizáció fogalmaival jelölte meg.³⁹ Később Földvári József nagy hatású munkájában szintén ugyanezt a terminológiát használta és végül ebben a formában honosodott meg a jogirodalomban.⁴⁰

Az alábbiakban röviden ezt a hármas tagolást tekintjük át:

a) *A törvényesség elve*: A büntetés kiszabás törvényessége magában foglalja a büntető eljárás megindításának és folytatásának, az elkövetett cselekmény jogi minősítésének és az elkövető megbüntetésének a törvényessége iránti igényt. A törvényesség elve tehát összekapcsolódik a nullum crimen sine lege, valamint a nulla poena sine crimine és a nulla poena sine culpa elveivel is.⁴¹ Ennek következtében tehát csak olyan cselekményért szabható ki büntetés, amely bűncselekménynek minősül, valamint olyan személlyel szemben, akinek a bűnösségét a bíróság a bizonyítékok alapján megállapítja. A törvényesség elvéből fakad továbbá, hogy a jogalkalmazó csak olyan

büntetést szabhat ki ezen személlyel szemben, amelyet a megvalósított bűncselekmény szankciója lehetővé tesz.⁴²

b) *A humanizmus elve*: Ez az elv a reneszánsz elterjedése után hatotta át a büntető jogi gondolkodást és előbb a büntetés-végrehajtásban, majd a büntetés kiszabásban kapott helyett. A humanizmus elve kétoldalú megközelítést igényel. Egyfelől az elítélt emberi méltóságának a tiszteletben tartását, másfelől azonban a sértett érdekeinek a szem előtt tartását is. Földvári József mutatott rá, hogy a büntetésnek nem szabad csak egyszerű megtorlásnak lennie, hanem elő kell segítenie az elítélt személyiségének a fejlődését, nevelését is, amennyiben erre lehetőség van.⁴³ A büntetés kiszabás során a humanizmus elve ugyanakkor természetesen megköveteli azt, hogy a sértett érdekeinek figyelembe vétele során a sértett kompenzálása kézzel fogható módon az ítéletben realizálódjon.⁴⁴

c) *Az individualizáció elve*: Az individualizáció elve már a Csemegi-kódexben megjelenik. Az egyéniesítés tekintetében Finkey Ferenc írta, hogy „minden egyes büntetett az által elkövetett bűncselekmény nagysága, objektív súlya és a saját alanyi bűnösségének a minősége és foka szerint, tehát az osztó és kiegyenlítő igazság szerint érjen büntetés.”⁴⁵ Kádár Miklós szerint „[n]em igényel ugyanis bizonyítást, hogy az egy és ugyanazon tényállást kimerítő cselekmények között nincs két olyan cselekmény sem, amely jellegzetességeit, az elkövető egyéni sajátosságait tekintve, egyforma lenne.”⁴⁶ Kádár Miklós alakilag háromféle individualizációt különböztetett meg: a

törvényhozói, a bírói és a végrehajtási egyéniesítést. A törvényi egyéniesítés figyelembe veszi az elkövető motívumait, lelki állapotát, személyi körülményeit stb. és ezek a körülmények, mint tényállási elemek tükröződnek a jogszabályban. A bírói egyéniesítésnél a büntetési tétele keretei között az eset konkrét, tényleges körülményeinek figyelembe vételével végzi el az egyéniesítést. A végrehajtásánál az egyéniesítés szerepe olyan eszközök révén valósulhat, mint pl. a feltételes szabadság bocsátás.⁴⁷

Az elmondottakból egyértelműen kitűnik, hogy a büntetés kiszabás egy komplex tevékenység, amelynek nem automatizálhatók és mechanikusan nem értelmezhetőek az elvei. Ennek során nemcsak a jogszabályi, a tudományos és a bírói gyakorlatban kialakult elvek és tényezők figyelembe vétele szükséges, de jelentős élettapasztalatra is szükség van a megfelelő büntetés kialakításához. Ugyanakkor a jogbiztonság alkotmányos elvéből folyó kötelezettség azon keretek meghatározása, amelyek között a kiszabott büntetések a bírói gyakorlat egységességét, kiszámíthatóságát biztosítják.

1 Kádár Miklós (Szerk.): A büntető törvénykönyv kommentárja I-II kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1968. 309.o.2 Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966, 777.o.

3 Pápai-Tarr Ágnes: Alapelvek a büntetés kiszabásában. Magyar Jog 2018. 2.sz. 106-116.o.

4 Kóhalmi László: The New Hungarian Criminal Code. In Zuzana, Kilysová (szerk.): The Milestones of Law in the Area of Central Europe 2013. 2nd part. Comenius University in Bratislava Faculty of Law, Bratislava 2013. 969-977.o.

5 1878. évi V. törvény 89-91. §

6 Békés Ádám: A Csemegi-kódex büntetéstanai tételei tovább élnek- e a jelenlegi büntetés kiszabási gyakorlatban? In Horváth Attila (szerk.): Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2020. 74.o.

7 Az 1878. évi V. törvénycikk indokolása: a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

8 Kóhalmi László: A társadalomra veszélyesség fogalma a büntető anyagi kódexekben. Büntetőjogi Szemle 2012. 2.sz. 16-17.o.

9 A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény 50. § (1)-(2) bekezdés

10 Az 1878. évi V. törvénycikk indokolása: a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

11 A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 34. § és 64. § (1) bekezdés.

12 A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 37. § és 83. §

13 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 80. § (1)-(4) bekezdés.

14 Pápai Tarr Ágnes: Alapelvek a büntetés kiszabásában. Magyar Jog 2018. 2. sz. 108-112.o.

15 Gál István László: A büntetés enyhítése. In: Balogh, Ágnes – Tóth, Mihály (szerk.) Magyar büntetőjog: Általános rész [Jav., átd. kiad.]. Osiris Kiadó, Budapest 2015. 400-401.o.

16 Békés im. 71.o.

17 Kádár – Kálmán im. 775.o.

18 Belovics Ervin: Büntetőjog I. Általános rész. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest 2017. 551.o.

19 Kónya István (szerk.): Kommentár a gyakorlat számára. 3.kiadás. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest 2020. 272-273.o.

20 Kóhalmi László: Nekrológ a társadalomra veszélyességről. Rendészeti Szemle 2007. 7-8.sz. 147-148.o.

21 Kónya i.m. 274.o.

22 Pápai-Tarr im. 110.o.

23 Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 80. §-ához

24 Belovics i.m. 554.o.

25 Belovics i.m. 555.o.

26 Pápai-Tarr im. 111.o.

27 1878. évi V. törvény 90-91. §

28 A felső bíróságok gyakorlata, Franklin-Társulat, I. kötet, Büntető döntvények, Budapest, 1981. 119. old.

29 Földvári József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1970. 210.o.

30 Fázsi László – Toldiné Kulcsár Mónika: A középérték értékének dilemmája. Jogtudományi Közlemény 2016.3.sz. 156.o.

31 Fázsi – Toldiné Kulcsár im. 157-164.o.

32 Pápai-Tarr im. 112.o.

33 Pápai-Tarr im. 114-115.o.

34 Kádár i.m. 335.o.

35 A következő elvek ugyan nem szerepelnek ilyen elnevezéssel a jogirodalomban, de a könnyebb használhatóság és hivatkozhatóság érdekében a cikk saját elnevezést alkalmazott.

36 U.a. mint előbb

37 Kádár im. 236-237.o.

38 Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1933. 10.o.

39 Horváth Tibor: Büntetés, illetőleg társadalmi intézkedés alkalmazása a társadalomra veszélyes cselekmények miatt. Jogtudományi Közlemény 1961. 1-2.sz. 15.o.

40 Földvári im. 196.o.

41 Pápai-Tarr im. 107.o.

42 Belovics Ervin: A büntetés kiszabásának nehézségei. In Homoki-Nagy Mária (szerk.) Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Szeged 2018. 129.o.

43 Földvári: i.m., 198.o.

44 Pápai-Tarr im. 107.o.

45 Finkey im. 38.o.

46 Kádár – Kálmán im. 777.o.

47 Kádár: i.m. 780.o.

Kóhalmi László

egyetemi tanár, PTE ÁJK Kriminológiai és
Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

A vallási terrorizmus útjai

I. Bevezető gondolatok

Az európai kontinens lakosainak biztonságérzete az egyre szaporodó és egyre brutálisabb elkövetési módot választó terrorcselekmények miatt jelentősen meggyengült. Thomas Haldenwang, a Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatal (Bundesamts für Verfassungsschutz) elnöke a német ARD televízióknak meglehetősen vészjósló kijelentést tett, miszerint: „Minden egyes nap azzal kell számolni, hogy iszlamista merénylet történik Németországban.” Szerencsére ez a kijelentés túlzó jellegű és inkább tekinthető egy sajtóorgánumban megjelenő – talán – pénzügyi-és humánerőforrásigényre vonatkozó segélykiáltásnak; mindenesetre az, hogy 2020-ban a BfV 2060 Németországban élő személyt tart nyilván erőszakra hajlamos szélsőséges iszlamistaként, s közülük 620 mint közveszélyest –, akiket fokozott megfigyelés alatt tartanak –, már meglehetősen komollyá teszi a fenyegetettséget.

Aligha vitatható, hogy míg évtizedekkel ezelőtt a merénylet, a terrorcselekmény szót hallva önkéntelenül

Izrael, Baszkföld vagy Írország nevére asszociáltunk, mára egy attakjelentés esetén inkább valamely európai országban elkövetett rémtettre gondolunk. A vallási terrorizmussal kapcsolatba hozható deliktumok az öreg kontinens mindennapjainak nemkívánatos részévé vált.

II. A vallási terrorizmus néhány sziluettje

Európa – s ezen belül különösen Németország, Franciaország¹ és Nagy-Britannia – nem csupán menedék-és működési helye az egész világot behálózó vallási alapú² terrorszervezeteknek³, hanem maguk is *céltábláivá* váltak.⁴

Korábban már kifejtettük⁵, hogy a terrorizmus elleni küzdelemre szakosodott állami szervek eléggé jól használható *előrejelzést* adnak egyes extrémisták kriminális céljairól, de sajnos az adott ország *politikai* vezetése – különböző szempontok miatt – nem hasznosítja kellően a védelmi szektor felől érkező javaslatokat.

A harcedzett terroristák – amint azt Roland Christian Hoffman-Plesch megállapította – *valós* veszélyt jelentenek, mert akár autonóm módon, akár parancsra olyan „lágý”, szimbolikus célpontokat támadhatnak meg⁶, melyek az adott ország értékeit, rendszereit és ideológiáját szimbolizálják.

A háborús helyzet és a félelem⁷ szinten tartása –, melyre rásegít a hírközlő szervek⁸ szenzációéhsége – a demokratikus elveket elfogadó európai országok⁹ belső biztonságát is kikezdi¹⁰ és

permisszív politikával ez a kihívás már nem kezelhető.¹¹

Az Iszlám Állam (IS) nevű¹² terror-szervezet¹³ csápjait Európára is kivetette, ugyanakkor a politika, a bűnüldözés és a tudomány reprezentánsai között nincs minden tekintetben egység a helyes válaszreakciót illetően.

Mireille Delmas-Marty nagyhatású, „Global Crime Calls for Global Justice”¹⁴ című tanulmányában megfogalmazott gondolatok a terrorizmus terjedési sebességéhez mérten csigatempóval épülnek be a jogalkotásba és a bűnüldözésbe. A globális bűnözői érdekcsoportok versus jogállami büntetőeljárásai sikerek „párharc” eredménye a demokráciák szemszögéből deficitekkel terhelt.

Az állami szervek a terrorizmus elleni küzdelemre hivatkozva bizonyos személyek és szervezetek szabadságjogait korlátozzák, míg emberi jogi szervezetek az általuk indokolatlannak tartott szabadságjogokat szűkítő rendelkezések miatt emelik fel¹⁵ szavukat.¹⁶

A vallási alapról kiinduló terroristákra az *extrém demokráciaellenesség*, az erős *kiválasztottság-hit*, az antijudaista/antikeresztény ideológia és az erőszak nagyfokú elfogadása jellemző.

Hoffmann-Plesch kutatásai szerint különösen veszélyesek az IS-harcosok, mivel – pl. a német IS-dzsihádistáknak – nincs tipikus elkövetői profiljuk¹⁷, s így lényegében részben *fantomkeresést* folytatnak a hatóságok. Mindössze annyit lehet tudni, hogy sokuk az áttérésük előtt fájdalmas tapasztalatokat¹⁸ szerzett, például a szülők elvesztése vagy válása, családon¹⁹ belüli erőszak

miatt. A migrációs háttérű „újraszületett” szalafisták gyakran tapasztaltak visszautasítást, igazságtalan bánásmódot a többségi társadalomtól²⁰, s egyfajta dühöt éreztek az őket befogadó országgal szemben, ha az részt vett a „terror elleni háborúban”.²¹

Felvetődik a kérdés: pszichés zavarok, Captagon-mámor vagy haszonelvű cselekvés áll a kriminális magatartások mögött?

Az IS-dzsihádisták – Hoffman-Plesch szerint – harcukat a „távoli ellenség” elleni globális háborúnak, a hit jó erői és a hitetlenség rossz erői közötti *kozmosz-eszkatológikus* véső harcnak tekintik, melynek négy centrális eleme emelkedik ki: a mártírhalál akarása, az ellenségnek károkozás, a muszlimok támadásra motiválása és az ellenség demoralizálása.²²

Az IS-dzsihádistáknál polgárjogot nyert – fogságba kerülés és egy esetleges titokszegés megelőzése érdekében – a szuicid cselekedetek végrehajtása. Az öngyilkosság²³ elfogadása és a *kamikaze-műveletek* legitimálása *tabutörés* a szunnita iszlámban és egyben a dzsihád-szalafista hagyomány²⁴ kezdete²⁵, amelyet az IS-harcosok²⁶ ápolnak tovább.²⁷ A dzsihádra különleges *vallási kötelességként* tekintenek, ezért az öngyilkos merényletekben nem csupán katonai akciót látnak, hanem – az új típusú hírközlési-közösségi médiumok²⁸ lehetőségeit²⁹ rafináltan kihasználva³⁰ – a heroikus *mártírom-lét* sine qua nonját. Ezt a jelenséget – sajátos megközelítésben – „saría-konform terrornak” nevezi Hoffmann-Plesch.³¹

A *turbó-radikalizálódáshoz* vezető, mérhetetlenül kártékony (pl. áldozatok

nagy száma, dologi veszteség) öngyilkos merényleteknek rendkívül fontos szempontja: az ideológiai megalapozás. A mártíroknak ugyanis a suicidum hihetetlen privilégiumokat ígér – pl. közvetlen bevonulás a paradicsom legmagasabb szintjére (firdaus), feloldozás minden bűn alól, 72 paradicsomi szűz (huri) társasága. Az önfeláldozás – Hoffmann-Plesch szerint – különösen az elnyomott embercsoportok és a „nem iszlám” múltú dzsihádisták, illetve a szexualitással/partnerkapcsolattal nehezen boldogulók számára tűnik vonzóknak.³²

Mindez egy *transzcendenciával* átszőtt „programköntösben” jelenik meg, mely konnotációban az evilági élet (dunya) jelentéktelennek tűnik, míg a túlvilági élet a különleges kedvezmények terrénuma.³³

Különböző megközelítések, magyarázatok ismertek a (turbó)radikalizálódás folyamatának leírására. A Michael Logvinov által ismertetett ún. *lineáris fázismodellek* szerint a radikalizálódási folyamatok a következő lefolyási szakaszokban jeleníthetők meg:

- kiváltó ok, illetve előradikalizálódás (például bűnprojekció mint az érzett igazságtalanságra és/vagy frusztrációra adott reakció);
- radikális irányzatokkal való azonosulás, illetve extrém ideológiákkal és/vagy erőszakos problémamegoldási módokkal való szimpatizálás;
- extrém csoportokkal tartott kapcsolat, illetve extrém tanok általi indoktrináció és végül
- terrorizmus, illetve a radikalizált személyek közvetlen bevonása

erőszakos cselekedetek végrehajtásába.³⁴

A Carol Dyer, Ryan McCoy és Donald Van Duyn szerzőtriász³⁵ nevéhez köthető – és az FBI-nál is alkalmazott tipológia – négy radikalizálódási fokozatot különböztet meg: *elő-radikalizálódás*³⁶ (áttérés, a hit átértelmezése), *azonosulás*³⁷ (a célok elfogadása), *indoktrináció*³⁸ (a csoportdinamika fokozása) és *akció* ill. „dzsihadizálódás”³⁹ (terrorizmus támogatása, merényletek tervezése).⁴⁰

Az ilyen modellek szemléletesen, egyszerűen és könnyen közvetíthetők, amit azonban nem szabad összetéveszteni *névértéken* történő elfogadhatóságukkal. Az áttérés és az elő-radikalizálódá közötti összefüggés (az FBI-modell) feltételezése nem találó és – Logvinov szerint – biztonságpolitikai szempontból kényes dolog.⁴¹

A New York Police Department „teoretikusai” már némileg cizellálták a „FBI-modell”-t abban a tekintetben, hogy az elő-radikalizálódás már kapcsolatban áll(hat) a dzsihádista ideológiával.⁴²

A különböző – még akár a legkiválóbbak közé sorolható – tipológia esetében is tudni kell, hogy az gyakran egy *ex-post modellben* fejt ki korlátozott magyarázó erejét, továbbá nehézséget jelent az adott elmélet operacionalizálása.⁴³

Emellett⁴⁴ a „radikalizálódás” fogalom definiálása is problematikus.⁴⁵ Werner SOHN szerint definíció nélkül talán könnyebb helyzetben lennénk, mert azzal kezdődnek az igazi nehézségek.⁴⁶ Radikálisnak tekinthetjük az öngyilkos merénylő tettét, aki ugyan a robbantást végrehajtja, de saját maga

is belepusztul ördögi tervének kivitelezésébe. Hasonló jelzővel illethető a sportoló, aki reggeltől estig, minden mást dolgát félretéve csak az edzésre koncentrálnak.

Egyes szakírók⁴⁷ megjegyzik, hogy a *radikalizmus*, mint ideológia kihívások elé állítja a mindenkori politikai aktórokat, de önmagában nem feltétlenül vezet erőszakhoz. Az erőszak fontos szerepe miatt azonban magát a kifejezést – a radikalizációt – is ki kiegészítendőzzel a jelzővel, de mindez nyelvi szempontból félrevezető lehet.⁴⁸

A grammatikai bűvészkedés egyik háttértényezője, hogy a demokratikus jogállamok igyekeznek megakadályozni bizonyos nem kívánatos szóhasználatot, melyek egyes vallások hívei számára sértő, bántó lehet.

Valóban – Werner Sohn megközelítésével egyet értve – megengedhetetlen, hogy néhány „individum” bűncselekményei egy egész vallásra árnyékot vessen. Ez a megközelítés azonban sajnos nem minden felekezet esetében érvényesül töretlenül.⁴⁹

III. Zárógondolatok

A vallási terrorizmus – különösen a dzsihadizmus – elleni küzdelem nehézsége, hogy a terrorszervezet befolyása alatt *altruista, szociálisan* elfogadott mártírcselekedetként állítják be a támadást, s így legitimitást nyernek a tettek.⁵⁰

A dzsihadista közegben az ellenség deperszonalizálódik és a totális megsemmisítésre kárhozzátódik. A takfiri bűnözés kíméletlen, szadista módsze-

reit igyekeznek a mindennapok részévé tenni, mely újabb ideológia téglája a „legitimitás” elnyeréséhez.⁵¹

A jogállamnak fel kell lépnie ennek a dehumanizált világképnek a tényre-
résével szemben, de minél tovább késlekedünk, annál nehezebb lesz a humanizmust győzelemre vinni.

1 Bereczki Dávid: Dzsihad Párizsban – tények a franciaországi terrorcselekményekről. Szakmai Szemle 2015/1. 137-141. o.

2 Tóth Dávid – Nagy Melánia: The types of terrorism – with special attention to cyber and religious terrorism. JURA 2019/1. 413-417. o.; Riegler, Thomas: Terrorismus. Akteure, Strukturen, Entwicklungslinien. StudienVerlag, Innsbruck, 2009. 208. o.

3 Kis-Benedek József – Kenedli Tamás: A terrorfenyegetettség új tendenciái és lehetséges válaszlépések. Szakmai Szemle 2015/1. 24. o.: Míg korábban a szélsőséges politikai nézeteket valló, túlnyomó részt radikalizálódott magyar állampolgárokból szerveződő csoportok²³ által, jól körülhatárolható népcsoportokra irányuló fenyegetések kezelése okozott problémát a hatóságoknak, addig manapság az Iszlám Állam és más terrorszervezetek által kiképzett harcosok jelentik az új fenyegetést Európára és ezáltal az unió külső határait őrző nemzetek, köztük Magyarország számára is.”

4 Hoffmann-Plesch, Roland Christian: Deutsche IS-Dschihadisten – Kriminaltätologische und kriminalpräventive Analyse des Radikalisierungsprozess Teil 1: Religionskriminologische und psychopolitische Aspekte. Kriminalistik, 12/2014. 699. o.

5 Kóhalmi László: Gondolatok a vallási indíttatású terrorizmus ürügyén. Belügyi Szemle 2015/7-8. 64. o.

6 Resperger István: Terrorista szervezetek, módszerek, eljárások. Szakmai Szemle 2018/2. 26. o.: Az iszlám nemzetközi terrorista csoportok szemléletének elemzéséhez szükséges megemlítenünk az eltérő gondolkodásmódot a célok és a harc kapcsán. Míg a nyugati világ értékei az emberek, a nők, a polgári személyek és számunkra katonai célpontot, csak a „kemény célok” képeznek (harckocsik, lövegek, repülőgépek), addig a terroristák szemléletében a polgári lakosság, a védtelenek a legkönnyebben megtámadhatóak, az igazán sikerrel kecsegtető célpontok...”

7 Szűcs László: Szíria és az Iszlám Államnak nevezett terrorszervezet egyedi vonásai 2018-ig. Szak-

mai Szemle 2019/1. 19. o.: „Négy fő célt különböztetünk meg a terroristák médiahasználatában: az első a propagandájuk közzététele és a félelemkeltés megvalósítása, a második a nagyobb (általában anyagi) támogatás megmozgatása a szervezetük számára, a harmadik lejártni a kormányokat és mindazokat a szervezeteket, akiknek kötelességük lett volna megvédeni az állampolgárokat, a negyedik pedig további támadásokat inspirálni, akár más szervezetek részéről, akár a saját szervezetükbe való toborzással.”

8 Istvánffy András: A terrorizmus mint rituális kommunikáció. Beszélő 2005/8. 79-80. o. : „A média nemcsak a társadalmat alakította át, hanem a társadalom megtámadásának lehetőségeit is: a média manipulálása a terrorizmus szempontjából döntő fontosságú... Azzal párhuzamosan, ahogy állami szinten is létrejött a médiaorientált hadviselés, kialakult a modern terrorizmus, ami a média által létrehozott újfajta közösséget próbálja elérni. Townshend szerint „a terrorizmus logikája a társadalmi-politikai erőviszonyok szimbolikus értelmezésén nyugszik”...A terroristák a megtámadottak által birtokolt jelentéseket kívánják átrendezni: új jelentéseket juttatnak a szimbolikus világukba, illetve érvénytelenítik a korábbi jelentések egy részét, és ezt a médián keresztül tudják megtenni.”

9 Kis-Benedek József: Dzsihadizmus Európában. Felderítő Szemle 2016/3. 42. o.: „Eltérő az európai és az amerikai dzsihadista fenyegetés. Az Egyesült Államokban a muzulmánok jobban integrálódtak a társadalomba. Ha radikalizálódnak – főként az internet útján – többnyire letartóztatják őket, mert gyakran olyan emberekhez fordulnak segítségért, akik az FBI ügynökei, vagy rendőrségi besúgók. A radikalizálásnak számos útja van, például toborzók útján, akik általában mecseteket, sportlétesítményeket, vagy egyetemi iszlám szervezeteket használnak fel tevékenységükhöz. Ez a módszer egyébként hasonló az Egyesült Államokban és Európában.”

10 Béres János: Muszlim radikalizmus Nyugat-Európában. Felderítő Szemle 2016/4. 6. o.: A muszlim radikalizmust is ezekhez a jelenségekhez kell sorolni, amelynek kezelésére azonban az érintett országok még nem találták meg a megfelelő módot, így annak hatása a társadalom biztonságérzetében egyre nagyobb szerepet kap. Az iszlám kötődésű radikalizmus – annak ellenére, hogy a nyugat-európai muszlim közösségekben jelenleg elenyésző a radikális ideológiát vallók aránya – össztársadalmi szintű, komplex kezelést igényel, mert amennyiben a radikalizmus megjelenik egy iszlám közösségben, akkor annak járványszerű elterjedésével kell számolni, ami folyamatosan emberéletben és anyagi értékekben is

felmérhetetlen károkkal fenyegető biztonsági kockázatot jelent.”

11 Hoffmann-Plesch i.m. 699. o.

12 Háber Péter: Az „Iszlám Állam” nevű terrorista szervezet és az általa gerjesztett biztonsági kockázatok. Felderítő Szemle 2016/3. 58. o.: „A korábban Iraki és Szíriai Iszlám Állam (Islamic State of Iraq and Syria – ISIS, vagy Islamic State of Iraq and the Levant – ISIL), ma már azonban inkább csak „Iszlám Állam”-ként emlegetett radikális, terrorista szunnita szervezet – amely a neve ellenére csak egy pszeudo-állam – története az 1990-es évek végén kezdődött.”

13 Szűcs László: Szíria és az Iszlám Államnak nevezett terrorszervezet egyedi vonásai 2018-ig. Szakmai Szemle 2019/1. 8-23. o.

8. o. Az ISIS hivatalosan 2014-ben alakult meg, azonban előzményeinek története 1999-ig nyúlik vissza. Az ISIS megalakulása óta több nevet is felvett, aminek egyik oka a terrorszervezet éppen aktuális hovatarozásának jelzése volt

14 Delmas-Marty, Mireille: Global Crime Calls for Global Justice. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 2002/4. 287-291. o.

15 Korinek László: A terrorizmus. Belügyi Szemle 2015/7-8. 15. o.

16 Hoffmann-Plesch i.m. 699-700. o.

17 Hoffmann-Plesch i.m. 700. o.

18 Dezséri Bence – Kenedli Tamás: Integráció, asszimiláció, disszimiláció az iszlám lakosság helyzete Európában – konferencia beszámoló. Szakmai Szemle 2015/1. 203. o.: „Amíg a muszlim közösségek bizonyos tagjai sikeresen integrálódtak a befogadó ország társadalmába (jelentős társadalmi pozíciót betöltve), addig másoknál egy disszimilációs trend tapasztalható (2.-3. generációs betelepültek). Mindez felülírja a korábbi közösségi határokat és összeköti a lázadni vágyó, hagyományos iszlám oktatásban nem részesült, kalandot kereső és sokszor jómódból származó fiatalokat egy modern „muszlim identitás” keretében. Emellett rámutatott arra is, hogy ezzel párhuzamosan a harmadik világbeli országokban is megfigyelhető egy új jelenség az ún. „protest iszlám”, aminek nevében a muszlim közösségek egy politikai, vallási és mentális tiltakozást igyekeznek végig vinni és egyúttal disszimilálódni.”

19 Nógrádi György – Pákozdi Nóra: A családi háttér szerepe a radikalizálódás folyamatában. Honvédségi Szemle 2016/4. 28. o.: „Paul Gill felmérése is alátámasztja azt a tényt, hogy a családoknak jelentős szerepe van a radikalizációban. Kutatása során bizonyította, hogy a terrorista akciók kivitelezőinek ideológiai elköteleződéséről a családoknak több mint 64

(más forrásokban 81) százaléka tudott. Megerősítette ezt a tényt többek között Didier Bigo, az Európai Parlament egyik kutatója, valamint Scott Atran, az Oxfordi Egyetem kutatója is egy 2015. áprilisi beszédében. Utóbbi elmondta: felmérése szerint négyből egy európai radikális harcos családi befolyásra választja a dzsihadista vonalat.”

20 Bács Zoltán: A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról. Nemzetbiztonsági Szemle 2017/1. 7. o.: „Azt sem lehet elhallgatni, hogy a befogadó országokban – habár a politikai szándék a menekültek és menedékkérők befogadására, letelepítésére, integrálására (de nem beolvasztására) megvolt, vagy meglehetett – a társadalom, különböző rétegei nem feltétlenül és nem azonos mértékben voltak készek az új, eltérő kultúrát hordozók befogadására és elfogadására. Ez a helyzet egyértelmű frusztrációhoz vezet, hiszen az idő múlásával nyilvánvalóan nő az integrálódásból magukat kizáró, vagy a társadalom által elutasított csoportok lemaradása az anyagi javak fejlődéséhez képest, miközben a marginalizált csoportok létszáma nagyobb arányban nő, mint a befogadó társadalomé. Így alakul ki az elsődleges demográfiai nyomás.”

21 Hoffmann-Plesch, Roland Christian: Deutsche IS-Dschihadisten – Kriminalätiologische und kriminalpräventive Analyse des Radikalisierungsprozess Teil 2: Kriminalpsychologische Aspekte. Kriminalistik, 1/2015. 11. o.

22 Hoffmann-Plesch i.m. 11. o.: „Al-Zawahiri volt az első szunnita vezető, aki szisztematikusan és nagy számban rendelt el öngyilkos tetteket és ezeket teológiailag igazolta. Hangsúlyozza ezeknek a tetteknek a pozitív oldalát és megerősíti Allah potenciális mártírjait abban a hitükben, hogy tettük által be fognak jutni a paradicsomba. Isten harciosa feláldozhatja magát a vallás érdekében anélkül, hogy a Koránban vagy a saría törvényben szankcionált öngyilkos-bűntettet követne el.”

23 Nagy Melánia: Az öngyilkos merénylet mint a terrorizmusban alkalmazott eszköz és jellemzői. Bűntetőjogi Szemle 2020/1. 75-82. o.

24 Lásd még: Logvinov, Michael: Salafismus als Nährboden des islamistischen Terrorismus? SIAK Journal 4/2017. 56-58. o.

25 Ehhez még: Trautmann, Catrin – Zick, Andreas: Systematisierung von in Deutschland angebotenen und durchgeführten (präventions-)Programmen gegen islamistisch motivierte Radikalisierung außerhalb des Justizvollzugs. Stiftung Deutsches Forum für Kriminalprävention (DFK), Bonn. 2016. 62-

64. o.

26 Lásd még: Dienstbühl, Dorothee: Islamistischer Extremismus – Chancen zur Früherkennung in sozialen Behörden. Forum Kriminalprävention 3/2015. 17-18. o.

27 Lásd még: Steffen, Wiebke: Prävention der salafistischen Radikalisierung (Teil 1) Eine Zustandsbeschreibung der Prävention des internationalen Terrorismus in Deutschland. Forum Kriminalprävention 4/2015. 10-12. o.

28 Krizbai Diána Daniella: Az új média veszélyei – az elmagányosodás, illetve radikalizálódás biztonságpolitikai aspektusból. Hadtudományi Szemle 2020/2. 192. o.: „Mindeközben egyre több szakértő is felhívja a figyelmet, hogy a közösségi média kevésbé építi a közösséget, annál inkább rombolja a szociális kapcsolatokat. Jellemzően nagyobb figyelem irányul a telefonunkra, mint a körülöttünk lévőkre. Megvan a veszélye, hogy bár a neten többszáz ismerőse, követője van valakinek, közben mégis elmagányosodik, hiszen valódi kapcsolatai nincsenek. Ha pedig ez a folyamat radikalizálódással társul, megvan a veszélye, hogy a talajt vesztő, szélsőségesekké váló egyének veszélyt jelentsenek önmagukra, illetve másokra.” Lásd még: Kraut Andrea – Kóhalmi László – Tóth Dávid. Digital Dangers of Smartphones. Journal of Eastern-European Criminal Law 2020/1. 36-49. o.

29 Serbakov Márton Tibor: Okostelefonos alkalmazások a terroristák szolgálatában. JURA 2020/2. 145-147. o.

30 Gál István László – Serbakov Márton Tibor: How Acts of Terrorism are Fiannced and Orchestrated in Secrecy Today: Criminal Offenses, Donations, Legal Business and Smartphone Application. Journal of Eastern-European Criminal Law 2019/1. 66-76. o.

31 Hoffmann-Plesch i.m. 11. o.

32 Hoffmann-Plesch i.m. 11-12. o.

33 Hoffmann-Plesch i.m. 12. o. „

34 Logvinov, Michael: Auf dem Weg zum Terrorismus. Kriminalistik 6/2017. 377. o.

35 Dyer, Carol – Mccoy, Ryan E. – Van Duyn, Donald N.: Countering Violent Islamic Extremism A Community Responsibility. FBI Law Enforcement Bulletin 12/2007. 5-7. o.

36 Dyer, C. – Mccoy, R.E. – Van Duyn, D. N. i.m. 5. o.: “Conversion may be to a religion or a commitment to another form of the religion. An individual’s motivation is critical to the process and not always static. For example, people who initially convert to gain acceptance may reinterpret their faith if the group they join is composed of Muslim extremists.”

37 Dyer, C. – Mccoy, R.E. – Van Duyn, D. N. i.m.

6. o.: "In this stage, individuals identify themselves with a particular extremist cause and accept a radicalized ideology that justifies violence or other criminal activity against perceived enemies. Accepting the cause leads people to become increasingly isolated from their former lives. New converts often seek and follow guidance from imams, more senior followers, on how to live every detail of the religion, becoming more committed to the newfound faith."

38 Dyer, C. – McCoy, R.E. – Van Duyn, D. N. i.m. 6-7. o.: "Indoctrination can involve becoming an active participant in a group or being initiated within the recruit's self-created jihadist environment. Through various activities with the group and increasingly demanding and significant roles within it, converts see their potential as a jihadist and, ultimately, can become convinced of the need for further action to support the cause."

39 Dyer, C. – McCoy, R.E. – Van Duyn, D. N. i.m. 7. o.: "The final stage consists of supporting or engaging in terrorist activities. Although this action can be violent or nonviolent (e.g. financing), it always intends to inflict damage on the enemy. Some individuals who reach this stage will attempt to participate in a terrorist attack. Every action has three stages: preparation, planning, and execution. During any of these, recruits can try to stop participating. However, they may be so caught up in the group's activities that they will engage in behaviors they otherwise would not consider."

40 Dyer, C. – McCoy, R.E. – Van Duyn, D. N. i.m.

5. o.

41 Logvinov, M. i.m. 377. o.

42 Silber, Mitchell, D. – Bhatt, Arvin: *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*. The NYPD Jihadist Report. New York, 2007. 19-25. o.

43 Logvinov, M. i.m. 377-378. o.

44 Farkas Johanna: A magányos merénylők radikalizálódása. *Acta Humana* 2016/5. 21. o.: „Alapvetően a terrorizmus jelensége körül definíciós problémák körvonalazódnak, gyakorlatilag a mai napig nincs tudományos konszenzus a terminológiát illetően.”

45 Sohn, Werner: „Radikalisierung” Ein Hilfsmittel zur rhetorischen Bewältigung der aktuellen Sicherheitslage. *Kriminalistik* 2/2017. 67-72. o.; Lásd még: Zick, Andreas – Böckler, Nils: Radikalisierung als Inszenierung Vorschlag für eine Sicht auf den Prozess der extremistischen Radikalisierung und die Prävention. *Forum Kriminalprävention* 3/2015. 6-16. o.

46 Sohn, W. i.m. 68. o.

47 Lásd még: Ragazzi, Francesco: Countering terrorism and radicalisation: Securitising social policy? *Critical Social Policy* 2/2017. 163-179. o.; Böllinger, Lorenz: Die Entwicklung zu terroristischem Handeln als psychosozialer Prozess. *Kriminologisches Journal* 2/2002. 116-123. o.

48 Sohn, W. i.m. 69. o. magának a radikalizálódásnak nevezett folyamatnak nem kell erőszakosnak lennie, amit sok európai nyelvben a melléknév sugall.

49 Sohn, W. i.m. 69-70. o.

50 Hoffmann-Plesch i.m. 12. o.

51 Hoffmann-Plesch i.m. 12-13. o.

dr. Mészáros Pál Emil

egyetemi tanársegéd

PTE ÁJK Büntető és Polgári Eljárásjogi

Tanszék

dr. Projics Nárcisz

doktorandusz

PTE ÁJK Büntető és Polgári Eljárásjogi

Tanszék

A civiljogi és a kánonjogi házassági perek eljárási szabályai, hasonlóságai és különbözőségei

I. Bevezetés

A polgári perjogban található házassági perek, azon belül is a házassági bontóperek igen nagy száma indokolja témaválasztásunkat.¹ A polgári és mind az egyházzjogi eljárás összevetése során, az ott található jogintézmények megvizsgálásával a jövőre nézve a válások „zökkenőmentesebb” lezárása érdekében tehetünk megállapításokat.

A vizsgálódást indokolja, hogy itt nem csupán a polgári peres és a kánoni eljárás egy-egy különleges eljárásáról van szó, hanem olyan ügyekről, amelyek az egész társadalmat meghatározó egységhez, a családhoz és a házasság-

hoz kapcsolódnak és elbírálásuk is kihatással van erre.

Fontos ezen jogintézménnyel, mind a polgári eljárásjogban, mind pedig az egyházzjogi eljárásban foglalkozni, mivel Magyarországon 1000 házasságkötésre körülbelül 510 válás esik, amely arányok jelentősen az elmúlt időkben nem változtak.²

Előjáróban kijelenthetjük, hogy a polgári peres eljárás házassági perekre vonatkozó szabályai az egyházzjogi eljárásból fejlődtek ki. Ez a megállapítás abból az egyszerű tényből következik, hogy a polgári házasságot az 1894-es törvény (Továbbiakban: Ht.)³ vezette be. A polgári házasság előtt a házasság intézményének „kezelése” nem egyházi privilégium volt, hiszen a Királyi Törvényszékek protestáns felekezetű személyek esetében ítéleztek a házassági ügyekben. Ezen eljárási gyakorlatra voltak figyelemmel és így ezen gyakorlat által kimunkált elveket, szabályokat vették át és alkalmazták a polgári eljárásjogban is.

A cikk a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.), illetve a hatályos Egyházi Törvénykönyv (a továbbiakban: CIC), a Dignitas Connubii kezdetű instrukció (a továbbiakban: DC), valamint Ferenc Pápa által kiadott Mitis Iudex Dominus Iesus (a továbbiakban: MIDI) kánonjogi jogforrás rendelkezéseit használja fel. A két eljárási rendszer egyes elemeinek összehasonlítását az általunk vélt legfontosabb területeken tettük meg, mint például az egész eljárást átható alapelvek, a perben részt vevő személyek, tárgyaláson való jelenlét vagy például a békéltetés intézménye.

II. Alapelvek

Az alapelvek léte, illetve azok alkalmazása nagy jelentőséggel bír a polgári peres és a kánonjogi eljárás során. Mindkét eljárásban vannak olyan alapelvek, amelyek az egész eljárásra kihatnak, illetve vannak olyanok, amelyek az eljárás csak egy bizonyos részén alkalmazandóak. A polgári peres eljárás alapelveit két nagy csoportja oszthatjuk, egyrészt megkülönböztetjük az igazságszolgáltatási alapelveket, másrészt a polgári peres eljárás sajátos alapelveit.

Fontos leszögezni, hogy a kánoni jogrend célja a lelkek örök üdvössége (*salus animarum*), amely azonos az Egyház céljával.⁴

Ez a kánonjog abszolút, legelső princípiuma, amely a kánoni eljárásnak is meghatározó alapelve, ezen alapelv vagy azonos tartalommal bíró alapelv nem található a polgári peres eljárásban. Ez a princípium a kánonjognak egy olyan eleme, amelyben mindenképp különbözik a civiljogtól.⁵

Az alapelveket két részre bonthatjuk: kánoni eljárás princípiumai és a házassági semmisségi perek alapelvei. A kánoni eljárás számos alapelve a *salus animarum* érvényre juttatását segíti elő. A kánoni eljárás lényegét alkotó alapelvek Berlingó szerinti csoportosítása:

- bírói függetlenség garanciái,
- védekezéshez való jog garanciái, és
- az iratok nyilvánosságának biztosítása a felek számára.⁶

A bírói függetlenség garanciái közül fontosnak tartjuk kiemelni a bírói függetlenség elvét. A CIC 1447. és 1448.

kánonjai meghatároznak olyan körülményeket, amelyek esetén tartózkodni kell a perben bíróként történő részvételtől.

Az egyházi eljárásjogban kiemelten fontos alapelv az igazság és az igazságszolgáltatás objektív védelme, az igazságszolgáltatás gyorsítása, eljárás egyszerűsége.⁷ Ezen új alapelvek nem váltják le a korábbi gyakorlat által kialakított alapelveket, hanem azok mellett a továbbiakban érvényesülnek az eljárások során. A polgári eljárásjog fontosabb elve ezzel szemben a rendelkezési elv, jóhiszeműség elve, perkoncentráció elve vagy például a bíróság közrehatási tevékenysége. A kánonjogtudomány képviselői nincsenek egyetértésben abban, hogy a kánonjogi eljárás legfontosabbnak vélt alapelvei megegyeznek a polgári eljárásjog legfontosabb alapelveivel.⁸ Véleményünk szerint az alapelvek között átfedés van, azonban a fontosságuk az eljárásokban különböző, illetve vannak olyan alapelvek, amelyek nem találhatók meg a másikban.

Vannak olyan alapelvek, amelyek a házassági semmisségi perben, mint különleges eljárásban érvényesülnek. A pasztoralitás elve alapján a bírónak már az ügy elfogadása előtt és később az ügy folyamatban léte alatt is – valahányszor reményt lát a sikerre – lelkipásztori módszereket kell alkalmaznia, hogy a feleket lehetőség szerint az házasság esetleges sikeres érvényesítésére és a házassági életközösség helyreállítására indítsa.⁹ A pasztoralizmus lényegében azt jelenti, hogy lelkipásztori megoldásokat kínál a jogi megoldások helyett, ilyen módszernek tekinthető a felek békítésére irányuló

cselekmények.¹⁰ Ez azonban nem alkalmazható a polgári eljárásjogban, hiszen ott nem feladata a bíróságnak az, hogy a jog világán túl lépjen és a felek magánéletét „vizsgálja”. A polgári peres eljárás során az általános szabályok szerint a felek erre vonatkozó megegyezése alapján az eljárás szünetelésére maximum három alkalommal kerülhet sor.¹¹ Azonban a házassági bontóperben a Pp. feloldja a korlátozást, mivel a felek közös kérelmére háromnál több alkalommal is sor kerülhet szünetelésre, így a feleknek lehetőséget adnak a békülésre és az egyezségkötésre.¹² A polgári eljárásjogban is megtalálható a békeltetés intézménye a házastársak között, azonban ezen jogintézmény a polgári peres eljárásban – véleményünk szerint – kiüresedett és nincs, illetve nagyon elenyésző annak esélye, hogy a felek egy polgári perben ilyen a magánautonómia legvédehetőbb részében a bíróság előtt kibéküljenek. A következő alapelv pár, amelynek fontossága kiemelendő az a rendelkezési alapelv, illetve az officialitás elve. Főszabályként azt mondhatjuk, hogy mindkét eljárásban a rendelkezési alapelv érvényesül, tehát itt egy párhuzamot lehet alkotni az eljárások között, azonban bizonyos esetekben az officialitás elvének jegyeit is fel lehet fedezni. Mindkét eljárásban lehetőség van arra, hogy az ügyész eljárást indítson a házastársakkal szemben.¹³

A tárgyalási elv – amely megjelenik úgyszintén az eljárásokban – szerint a felek feladata, hogy a szükséges bizonyítékokat a bíróság elé tárják. Ezzel szemben a vizsgálati elv szerint a bíróság hivatalból rendelhet el bizonyítást,

határozhat meg eljárási cselekményeket.¹⁴ Főszabály a tárgyalási elv alkalmazása, de egyes személyi állapottal kapcsolatos perekben, mint például a gondoksági perekben, lehetőség van arra, hogy a bíróság elrendelje, és egyben meghatározza a bizonyítási eljárás cselekményeit. A kánonjogban is vannak olyan szabályok, amelyek a vizsgálati elvet teszik magukévá, mint például, amikor az Egyházi Törvénykönyv kimondja: „Olyan ügyben, amely kizárólag magánérdekekről folyik, a bíró csak a fél kérésére járhat el. Büntető ügyekben vagy az egyházi közérdeket, illetve a lelkek üdvét érintő ügyekben, a per törvényes bevezetése után, a bíró hivatalból is eljárhat, és el is kell járnia”.¹⁵

A bizonyítási eljárással kapcsolatos legfontosabb kérdés az, hogy szabad bizonyítási rendszer, kötött bizonyítási rendszer vagy vegyes bizonyítási rendszer, amelyet az eljárás során alkalmaznak. Főszabály, hogy szabad bizonyítási rendszert alkalmaz az egyházi és a polgári eljárásjog is, azonban ismeretes a polgári eljárásban, illetve az egyházi eljárásokban is, hogy vannak olyan esetkörök, amikor a gyakorlat vagy a törvény konkrétan meghatározza, hogy milyen bizonyítékkal vagy bizonyítási móddal van lehetősége a félnek bizonyítania.¹⁶

A nyilvánosság, szóbeliség és közvetlenség elvével kapcsolatban állapítható meg a legnagyobb különbség a polgári és az egyházi eljárás között. Amíg ezen alapelvek a polgári eljárásokban nem nélkülözhetőek, hiszen csak így biztosítható a tisztességes eljárás elve a polgári eljárásjogi jogirodalom szerint,

addig az egyházi eljárásban épp ellenkezőleg van. A közvetlenség elvével kapcsolatban úgy tartják, hogy az eljáró bíró, illetve bírók csak úgy tudnak tárgyilagosan dönteni, ha a felekkel nem kerülnek közvetlen kapcsolatba. Továbbá az egyházi eljárásoknál a nyilvánosság nem alapelv, hiszen például az egész eljárás nem nyilvános, hanem kizárólag az ítélet az. A közvetlenség elvéből adódik a polgári eljárásoknál a szóbeliség elve, azaz, hogy a felek szóban előadhatják nyilatkozataikat, ezzel szemben a kánoni pert végig az írásbeliség jellemezte, amely egyúttal gátja a közvetlenség elvének kibontakozásában.¹⁷

A perhatékonyság, vagy, ahogy a hatályos magyar polgári perrendtartás mondja a perkoncentráció alapelve, amely azt célozza, hogy az eljárás minél gyorsabban, költséghatékonyan folyjon le. Ezen elvben a két eljárás között nem található számottevő különbség. Ezt az állítást támasztja alá a 2015-ben megjelent MIDI, amely a házassági perekre vonatkozó szabályokat megújította, célja a perek gyorsítása és a hívek számára könnyebb elérhetőség, méltányos egyszerűség biztosítása.

Összességében elmondhatjuk az alapelvekről, hogy jelentős átfedés vehető észre a két eljárási rendszer között. A legmarkánsabb különbség a közvetlenség és a szóbeliség elvével figyelhető meg, hiszen itt a két eljárás teljes mértékben ellentétes egymással. Továbbá az eljárás céljukat tekintve is különböznek egymástól. Az eltérés a két eljárás között, hogy a polgári eljárásjog és a Pp. célja hogy az eljárás szabályszerű legyen (a rendszerváltás előtt az anyagi

igazság megtalálása volt a cél – de ez jogállami érdekeket sért¹⁸, így kikerült a törvényből), míg a kánonjog szerint a házasság érvényességét illető objektív igazság kiderítése az eljárás fő feladata.

III. Illetékesség

A Pp. kifejezett rendelkezése alapján a személyi állapotot érintő perek, így a házassági perek is a járásbíróhatóság körébe tartoznak.¹⁹ A kánoni eljárásra ezen ügyekben – házasság semmissé nyilvánítási eljárásokra – főszabály szerint az egyházmegyei bíróságok jogosultak, kivételt képeznek az Apostoli Szentszék számára fenntartott házassági semmisségi perek.²⁰

A polgári peres eljárás során a házassági perekben érvényesül egyrészt az általános illetékességi szabály, amely szerint az alperes lakóhelye szerinti bíróság járhat el az ügyben.²¹ Másrészt a Pp. bevezet egy kiegészítő illetékességi szabályt, amely alapján a házassági perre a házastársak utolsó közös lakóhelye szerinti bíróság is rendelkezik illetékességgel. Továbbá egy kizárólagos illetékességi szabály is található, amely előírja, hogy amennyiben házassági per van folyamatban, annak tartama alatt kizárólag a házassági per bírósága előtt indítható ugyanarra a házasságra vonatkozó újabb házassági per vagy olyan kereset, amely összekapcsolható a házassági keresettel.²² A kánoni eljárási szabályok szerint a házassági semmisségi ügyekben – amelyek nem az Apostoli Szentszéknek fenntartottak – illetékes:

1. a házasságkötés helyének bírósága,

2. bármelyik vagy mindkét fél lakóhelyének vagy pótlakóhelyének bírósága,
3. annak a helynek a bírósága, ahol a bizonyítékok többségét ténylegesen össze kell gyűjteni.²³

IV. A bíróság összetétele

Első fokon járásbíróság hatáskörébe tartoznak a személyi állapotot érintő perek, így a házassági perek is, ahol egyesbíró (egy hivatásos bíró) jár el. A másodfokú bíróságnak társas bíróságnak kell lennie. Ebben az esetben három hivatásos bíróból álló tanácsban jár el a bíróság, mivel ezen ügytípus elsőfokon a járásbíróság hatáskörébe tartozik, így másodfokon a törvényszék ítélkezik.²⁴

A házassági semmisségi ügyekben minden egyházmegyében a megyéspüspök az elsőfokú bíró, aki bírói hatalmát személyesen vagy mások útján gyakorolhatja²⁵. A püspöknek kell létesítenie az egyházmegye számára ezen ügyekre egyházmegyei bíróságot.²⁶ Az egyházmegyei bíróságnak a házasság semmisségéről szóló ügyekben három bíróból álló tanácsban kell eljárnia, amely összetételét tekintve a tanács elnökének klerikus bírónak kell lennie, azonban a többi bíró lehet világi. Amennyiben nem lehet társas bíróságot alakítani, akkor az ügyet egy klerikus bíróra kell bízni, akinek maga mellé kell vennie két ülnököt. Ezen ülnökökkel szembeni követelmény, hogy kipróbált életű, a jogi vagy humán tudományokban jártas személy lehet, akit a püspök erre a feladatra jóváhagy. A másodfokú bíróságnak mindig társas

bíróságnak kell lennie, három bíróból álló tanácsnak kell eljárnia másodfokon, amelyben a tanács elnöke klerikus, a többi bíró lehet világi is.²⁷

V. Bíraskodásban részt vevő személyek

A bíraskodásban részt vevő személyek tárgykörében a bírót, az ügyészt, a költelékvédőt és az ügyhallgató intézményét hasonlítottuk össze és vontunk le következtetéseket az esetleges egyezőségre vagy különbözőségekre.

1. A bíró

A bíró²⁸ személyében nincs különbség a két eljárástípus között. A kánoni eljárásban eljáró bírónak feddhetetlen életűnek kell lennie, kánonjogi doktorátussal vagy licenciátussal kell rendelkeznie. A civiljog által a bíróval szemben támasztott követelményeket, kinevezési feltételeket és a kinevezést kizáró okokat a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (a továbbiakban: Bjt.) tartalmazza. A Bjt. 4. § (1) bekezdése felsorolja azokat a követelményeket, amelyek a bíróvá történő kinevezéshez meg kell felelni. Egy lényeges különbséget mindenképp meg kell említeni, ez pedig az életkori feltétel, amely a civil bíróval szemben a 30. életév betöltése, a kánonjogban ilyen előírás nem található.²⁹

A polgári perben az ítélezés pártatlanságát a bírókkal és a bírósággal szembeni objektív és szubjektív kizárási okok garantálják.³⁰ A CIC szintén tar-

talmaz kizárási szabályokat (bármely fokú egyenesági, illetve negyedfokig terjedő oldalági rokonság vagy sógor-ság, gyámság, gondnokság, szoros kapcsolat vagy ellenségeskedés, házonszerzés vagy kár elkerülése miatti érdekelttség; ha egy perben pl. tanúként, ügyvédként eljár később ugyanebben az ügyben másik fokon nem ítélezhet) a bírói függetlenség alapelveinek érvényre juttatása érdekében, amelyek esetén a bíró nem járhat el az adott ügyben.³¹ A bíróval szemben felsorolt kizáró okok vonatkoznak a kötelékvédőre és az ügyhallgatóra is, tehát ezen körülmények között nekik is tartózkodniuk kell hivataluk gyakorlásától.³² Amennyiben a felsorolt körülmények esetén a bíró, kötelékvédő vagy ügyhallgató nem tartózkodik a részvételtől, a fél visszautasíthatja őt.³³ A házassági bontóper esetén pedig a félnek joga van bejelenteni, ha tudomása van arról, hogy a bíróval szemben kizárási ok áll fenn.³⁴

A DC kimondja, hogy a bírácnak, kötelékvédőknek és ügyészeknek – a feladatuk helyes ellátása érdekében – törekedniük kell napról napra a házasság- és eljárásjogban történő elmélyülésre.³⁵

2. A kötelékvédő

A kötelékvédő³⁶, mint intézmény nem szerepel a polgári eljárásjogban³⁷, azonban van egy olyan részt vevő, akinek feladatai miatt össze lehet vetni a két eljárást. A kötelékvédő szerepe az egyházi perben az, hogy mindent megtegyen annak érdekében, hogy a házasság érvényes maradjon. Ezen túlmenően feladata volt a gyermek(ek) jogainak, érde-

keinek védelme és érvényre juttatása.³⁸ A gyermekkel kapcsolatos feladatkör miatt – ami egy történeti funkció volt, ma már nem kap helyet törvényi helyeken és a gyakorlatban sem – egy kis hasonlóság mutatható ki a kötelékvédő és a polgári perben esetlegesen eljáró gyámhatóság, illetve a gyámhatóságot képviselő személy között. Ezen állítást arra alapozzuk, hogy a szülők esetleges válása esetén a gyermek(ek) jogainak védelme, érdekeiknek érvényre juttatása nem csak a bíró feladata, hanem a gyámhatóságé is. A házassági perek során a gyermekekkel kapcsolatos kérdéskörök a szülői felügyeleti jog, harmadik személynél történő elhelyezés, gyermektartás, vagy például a szülő és gyermek közötti kapcsolattartási jog. A gyermekekkel kapcsolatos jogok, illetve szülő gyermek közötti viszony rendezése – véleményünk szerint – a legfontosabb kérdés, hiszen egy polgári házasság felbontása és az ezzel járó közös családi élet megszűntetése során a gyermekek azok, akik a legnagyobb traumát és veszteséget élik át.

A CIC és MIDI szabályozása alapján megállapítható, hogy a kötelékvédőnek fontos, kiemelt szerepe van, aktív részvételével nagyban hozzájárulhat az objektíve igazságos ítélet meghozatalához.³⁹ A házasság semmisségéről, illetve felbontásáról⁴⁰ szóló ügyekben kötelékvédőt kell kinevezni az egyházmegyében. A kinevezés joga a püspököt illeti meg, feddhetetlen hírű, kánonjogi doktorátussal vagy licenciátussal rendelkező, okosság és igazságszeretet tekintetében kipróbált klerikusnak vagy világinak kell lennie. Feladata a házasság szentségének/kötelékének

védelme, hivatalból elő kell terjesztenie mindent, amit ésszerűen fel lehet hozni a semmisség vagy felbontás ellen. Azon ügyekben, ahol a kötelékvédő részvétele kötelező, a cselekmények semmisek, amennyiben nem idézik meg. Ebben a helyzetben kivételt képez az az eset, amikor a kötelékvédő idézés nélkül jelen van. Ezt a hiányt orvosolja, ha a kötelékvédőnek az ítélet előtt betekintést biztosítanak az ügy irataiba. Ha a törvény a bíró számára a felek/valamelyik fél meghallgatását írja elő akkor meg kell hallgatnia a kötelékvédőt is. Amennyiben a bíró rendelkezése a fél kérelméhez kötött, a kötelékvédő kérelme is ugyanilyen hatású.⁴¹ Már az eljárás kezdeti szakaszában a peralapításnál, a kereset közlésénél megjelenik a kötelékvédő személye. A bírósági helynöknek miután a keresetlevelet megkapja, és úgy ítéli meg, hogy annak van valami alapja, a keresetlevél aljára vezetett határozattal el kell rendelnie a kötelékvédővel való közlését. A kötelékvédőt meg kell hallgatni a perkérdés megállapítása és annak eldöntése előtt, hogy az adott ügyet rendes vagy rövidebb eljárás keretében kell-e tárgyalni. A kötelékvédőt, mint az eljárás résztvevőjét megilletik bizonyos jogok. Ez alapján a felek, a tanúk és a szakértők kihallgatásán jelen lehet, valamint a per irataiba betekinthet és a felek által előterjesztett okmányokat megvizsgálhatja,⁴² kérdőpontokat nyújthat be a bírónak, hogy azokról a feleket kérdezze.⁴³ A tanú kihallgatása során a bírónál kérdések feltevését indítványozhatja,⁴⁴ a perbezárás után észrevételt készíthet, a védelem és az észrevételek kölcsönös közlése után a felek választ nyújthat-

nak be, amelyre a kötelékvédőnek joga van viszontválaszt adni⁴⁵, valamint jogosult az ítéletet megtámadni, az ítélet ellen fellebbezést vagy semmisségi panaszt nyújthat be.⁴⁶

A DC szabályai alapján a kötelékvédő feladatai között kiemelt helyet foglalnak el a szakértői vizsgálattal kapcsolatos teendők. Ügyelnie kell arra, hogy a szakértőnek világosan tették-e fel az ügyre vonatkozó kérdéseket, a szakvélemények a keresztény kultúra és antropológia elveire épülve és tudományos módszerrel készüljenek és jeleznie kell a bírónak mindazt, ami a házasság javára található volt az előterjesztésükben. A szabályozás azt is pontosan rögzíti, hogy a házasság semmisségének javára soha nem cselekedhet, tehát a házasság semmissége mellett nem hozhat fel érveket. Amennyiben úgy látja, hogy semmi nem hozható fel a semmisség ellen, akkor nem köteles formális védekezést előterjeszteni, hanem a bíróság igazságosságára hagyatkozhat.⁴⁷

Aki egy ügyben kötelékvédőként részt vett, ugyanabban az ügyben később nem ítélkezhet és még az ülnöki tisztséget sem töltheti be, tehát kizáróknak számít.⁴⁸

3. Az ügyész

Az ügyész feladata – a polgári és az egyházi eljárásban is – a házassággal kapcsolatban az, hogy ha a házasság polgári vagy egyházi szabályba ütközik, akkor lépjen fel és indítson eljárást a házasság érvénytelensége érdekében. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény, illetve az Egyházi Tör-

vénykönyv is meghatározza az érvénytelenségi okokat. Az egyházi házassági perekben az ügyész szerepe arra az esetre korlátozódik, amikor a semmisség nyilvánosságra került, ha a házasságot nem lehet vagy nem hasznos érvényesíteni.⁴⁹

Ezen perindítási jogot a közérdekkel lehet alátámasztani, hiszen Magyarországon nem engedélyezett a többnéjűség, vagy például, ha valaki fenyegetés, megtévesztés hatására kötött házasságot, akkor semmilyen közérdek nem indokolja azt, hogy ez a házasság létező és érvényes házasság maradjon. Az egyházi eljárásban a házasság semmisségét kimondó ítéletet perorvoslati eljárás keretében az ügyész nem támadhatja meg, hiszen az a kötelékvédő feladata és kötelezettsége.⁵⁰ Ezzel szemben – amennyiben jogsértést észlel – a házasság érvénytelenségének kimondásában az ügyész a polgári perben, akkor neki joga van azt perorvoslati eljárás keretében megtámadni.

4. Az ügyhallgató

Az ügyhallgató⁵¹ azon személy, illetve az az egyházi intézmény, amelylyel kapcsolatban rokon intézményt nem lehet találni a polgári peres eljárásban. Az ügyhallgató kulcsfontosságú szereplője a kánoni házassági semmisségi pereknek. Az ügyhallgatót a bíró vagy a társas bíróság elnöke jelölheti ki az ügy kivizsgálásának elvégzésére. E tisztségre klerikus és világi személy egyaránt kijelölhető, velük szemben támasztott követelmény, hogy erkölcsileg, okosság és tanítás tekintetében kiválónak kell lenniük. Ez alapján kije-

lenthető, hogy az ügyhallgatónak nem kell rendelkeznie jogi végzettséggel. Feladata a bíró megbízása alapján a bizonyítékok összegyűjtése és a bírónak történő átadása. Amennyiben a feladat teljesítéséhez a bírótól nem kap utasítást, eldöntheti, hogyan és milyen bizonyítékokat gyűjtsön össze.⁵² Abban az esetben, ha az ügyhallgató konkrét személy (felek, tanú) meghallgatására kap megbízást a bírótól előre elkészített kérdő pontok alapján, amennyiben szükségesnek tartja, további kérdéseket tehet fel hivatalból.⁵³ Hiszen előfordulhat, hogy a percímre összeállított „sablón” kérdéssor nem alkalmas a percím bizonyítására és ilyenkor a hivatalbóli kérdések feltevésének lehetőségével és ezekkel a kérdésekkel lehetőség nyílik arra, hogy olyan bizonyíték, tényállítás kerüljön elő, amely már alkalmas a percím bizonyítására.⁵⁴

Ez alapján kijelenthetjük azt, hogy a házassággal kapcsolatos eljáró személyek körében az ügyhallgató, illetve az ő általa lefolytatott eljárásban mutatható ki a legnagyobb különbség a két eljárás között.

VI. Eljárási határidők kérdése

Az egyházi eljárásban korábban nem volt eljárási határidő alkalmazva, így sokszor az egyes perek akár 6-8 évig is elhúzódhattak.⁵⁵ A hatályos egyházi szabályozás már tartalmaz határidőket az egyes cselekményekre, azonban az eljárási határidők meghatározása nem olyan egzakt, mint a polgári perekben. Az egyházi eljárásban nincsenek

megadva pontosan a határidők, akár napra vagy hónapra lebontva, hanem leginkább a bíró kezébe adja a törvény annak lehetőségét, hogy az eljárási határidőket megállapítsa.⁵⁶ Ettől függetlenül az Egyházi Eljárásjogi kódexek rendelkeznek bizonyos esetekben pontosan megadott határidőkkel. Ilyen például akkor, amikor kimondja, hogy a „keresetlevelet megkapta, a bírósági helynök, ha úgy véli, hogy annak van valami alapja, fogadja el azt, és magának a keresetlevélnek az aljára vezetett határozattal rendelje el, hogy annak egy példányát közöljék a kötelékvédevel, és ha a keresetlevelet nem írta alá mindkét fél, az alperessel is, tizenöt nap határidőt adva neki, hogy foglaljon állást a kéressel kapcsolatban.”⁵⁷ További példa a pontos – napokban meghatározott határidőre, amikor az egyházi jogi szabály kimondja, hogy tizenöt napja van arra a feleknek, hogy a meghozott döntéssel szemben fellebbezési jogukkal éljenek.⁵⁸ A CIC tartalmaz a fellebbezéshez kapcsolódó további határidőt, amely szerint a fellebbezés előterjesztése esetén a fellebbezés bejelentésétől számított egy hónapon belül folytatni kell az eljárást annál a bírónál, akihez irányul. Ezen határidő alól kivételt képez az az eset, amikor az a bíró, akitől fellebbeznek, hosszabb időt engedélyez a félnek a folytatásra.⁵⁹

A polgári peres eljárásban az eljárási cselekményekre alkalmaz a jogszabály határidőket, mint például, hogy fősabály szerint az alperes írásbeli ellenkérelmére negyvenöt nap áll rendelkezésre⁶⁰, a bíróság általános ügyintézési határideje harminc nap⁶¹ vagy például a bíróságnak négy hónapja van arra,

hogy a tárgyalást kitűzze.⁶² A polgári perben a jogalkotó az, aki szigorú kezetek közé szorítja az eljárási cselekményekre megadott határidőket és kevés esetben van megengedve az, hogy ezen határidőket az eljáró bíró meghosszabbíthassa.

Ami a két eljárás közötti leglényesebb különbséget jelentette az az volt, hogy az egyházi eljárásban az egyházi törvénykönyv előírt egy maximális időkeretet, amely alatt az eljárást be kellett fejezni.⁶³ A polgári perben ezzel szemben nem volt és jelenleg nincs meghatározva egy maximális időkeret, ami alatt az eljárást le kell folytatni a bíróságnak. Az egyházi törvénykönyv módosítása miatt a fent említett „maximális eljárási időkeret” már kikerült a törvényből, így ezen különbség megszűnt a két eljárásrend között. Az ésszerű időn belül történő befejezést előírja jogszabály, illetve mindkét eljárásban fontos célkitűzés, sőt a polgári eljárásjogban egy alapelv is, azonban konkrét határidőt itt nem találhatunk, amely az eljárásra fordítandó időkeretet meghatározná.

VII. A felek jelenléte a tárgyaláson

Az egyházi jog által szabályozott eljárásban a felperesnek van megjelenési kötelezettsége, míg az alperesnek ilyenfajta kötelezettsége nincsen. Amennyiben az alperes nem jelenik meg a tárgyaláson, akkor őt „távolmaradottnak” nyilvánítják, amely nem büntetés, hanem egy megállapítás, miszerint az alperes nem kíván az eljárásban részt venni. Ezzel szemben, ha a felperes a második idé-

zésre sem jelenik meg a kitűzött tárgyaláson, akkor úgy kell tekinteni, mintha elállt volna a keresettől.⁶⁴

A polgári perben nem lehetséges – főszabály szerint – hogy a felek ne jelenjenek meg, tekintettel arra, hogy a Pp. előírja a személyes megjelenési kötelezettséget személyi állapotot érintő perek esetében. A polgári házassági perben is van azonban a jogkövetkezmények tekintetében különbség a felperes és az alperes meg nem jelenése között. Amennyiben a felperes nem jelenik meg, úgy az eljárást a bíróság megszünteti, míg ha az alperes nem jelenik meg, akkor vagy szünetelteti az eljárást vagy pedig a felperes kérelmére folytatja és megtartja a tárgyalást a bíróság.⁶⁵ A felperes tekintetében a polgári per szigorúbb, mint az egyházi perben, míg alperes tekintetében nem tekinti „kívülállónak” az alperest, ha nem jelenik meg.

A házassági kötelék az egyik legszemélyesebb kapcsolat ember és ember között. Ezért egy igen nehéz kérdéskör a felek személyes megjelenésével kapcsolatos szankciók alkalmazása vagy az esetleges teljes megengedés, hogy a pertől személyükben távol maradjanak. A jelenben meg lehet érteni azon álláspontot, hogy ne kötelezzük a feleket a személyes megjelenésre, hiszen világunkban a házasság intézmény tartalmának kiüresedését látjuk, amely sajnálatos módon ezen egyházi és jogi intézmény fontosságának csökkenését is eredményezi. Álláspontunk szerint nem várható el az Egyház részéről, hogy kötelezővé tegyék a megjelenést a felek számára, hiszen nincs eszköz, amellyel ezen rendelkezésnek érvényt

tudnának szerezni. Ezen véleményünk-től függetlenül a jelenleg hatályos szabályozás szerint a feleknek kötelező a megjelenésük a perben⁶⁶, azonban a meg nem jelenéssel kapcsolatban az Egyház kezében nincsenek olyan kényszerítő eszközök, mint a világi bíraskodás esetében, így a felek meg nem jelenése érdemben nem szankcionálható, kivéve az eljárás megszüntetésével.

VIII. A békéltetés intézménye

A békéltetés egy egyházi per megelőző intézmény volt, amelyet az állami jogalkotó is átemelt a polgári peres eljárások világába. Az egyházi eljárások során volt olyan hely, ahol háromszor meg kellett kísérelni a válni készülő felek között a békéltetést, azonban erre írásbeli szabály nem volt és most sincs.⁶⁷ A törvénykezési gyakorlat az egyházi eljárások során megelégszik az egyszeri békéltetési kísérellettel.

A polgári peres eljárás az intézményt az egyházi eljárásból vette át, úgy, hogy az 1911. I. törvény intézményesítette. A Ht. hatályba lépésével a lelkészi békéltetés elvesztette polgári joghatályát.⁶⁸ A polgári házasság bevezetése előtt ilyenfajta eljárás csak az egyház előtt létezett, így az állami jogalkotó az egyházi eljárásokban alkalmazott megoldások, jogintézmények többségét átvette és alkalmazta, illetve alkalmazza.

A polgári eljárásjogban a békéltetés intézménye véleményünk szerint felesleges és célszerűtlen, hiszen a békéltetés nem vezet eredményre egy polgári

perben, mivel a bírói szétválasztás már az „utolsó csepp” a pohárban. Ebben az esetben a felek már eldöntötték, hogy életüket nem kívánják közösen tovább folytatni és a bírónak nincs meg az a lehetősége, hogy a polgári per keretein kívüli kérdéseket, problémákat vessen fel és oldja meg. A polgári per nem alkalmas arra, hogy a felek a vélt vagy valós sérelmeket hosszasan előadják. A békéltetés legfőképpen a felek vagyoni viszonyaival kapcsolatos vitát tudja megoldani, amely azonban nem egyenlő az egyházi békéltetéssel, hiszen ott a békéltetés célja az, hogy a felek házasságukat ne „bontsák fel” és közös életüket folytassák. Ezen kívül még esetlegesen a gyermekelhelyezéssel kapcsolatban lehet releváns, illetve sikeres ezen intézmény.

IX. A per megindításával és menetével kapcsolatos egyes jogintézmények

A házassági per megindulását követően a per menete során a bíróságnak a hatáskör és illetékességgel kapcsolatosan vizsgálati kötelezettsége van. A fentebb említett hatáskör és illetékességi vizsgálaton kívül a polgári és az egyházi perben is megtalálható a perképeség vizsgálatának kötelezettsége. A házassági pereknél az Egyház előtt minimum a 18 éves kor betöltése volt a perképeség alsó küszöbe.⁶⁹⁷⁰⁷¹ Ezzel szemben a polgári jogban nem megengedett, hogy a természetes személyek 16 éves kor alatt érvényes házasságot köthessenek.

A hatáskör, illetékesség, perképeség vizsgálatát követően a felperes kereseti kérelmét, annak kötelező tartalmi elemeit kell a bíróságnak megvizsgálnia. A kereset tartalma nagyrészt a két eljárásban megegyezik, hiszen mind-egyiknél meg kell határozni a jogalapot, a határozott kereseti kérelmet, indokolást elő kell adni, továbbá a tényállás tartalmát, valamint a bizonyítékokat is a bíróság tudtára kell hozni. Az egyházi eljárásban nincs olyan egzaktan megfogalmazva és pontosan körül írva a kereset, mint a polgári peres eljárásnál, azonban a hasonlóság, illetve az egymásra gyakorolt hatás a két eljárás között megkérdőjelezhetetlen a keresetlevél tekintetében is.⁷²

Az idézése a feleknek hasonló, azonban az egyházi eljárásban többször kísérelik meg az idézést⁷³, mint a polgári peres eljárásban. Ennek oka, hogy talán manapság az ember nem tulajdonít, akkora figyelmet az egyházi házassággal kapcsolatos kérdéseknek, nem érzi kötelezőnek, mint a polgári peres eljárást ahhoz, hogy kapcsolatát lezárja. Ez az érdektelenség annak is köszönhető, hogy az Egyházi bíróságok ítélete csak azon személyekre terjed ki, akik önkéntes elhatározásukból alávetették magukat az egyházi bíróságok által lefolytatott eljárásoknak. További oka az érdektelenségnek az, hogy az Egyházi perekben meghozott ítéleteknek nincs a polgári jogban joghatálya.

X. Bizonyítás

A kánoni eljárásban a nevesített bizonyítékok a következők voltak: tanúk,

bírói szemle, szakértői vélemény, okiratok és az eskü, de ezen nevesített bizonyítékokon kívül más nem nevesített bizonyítékot is fel lehetett használni az eljárás során, amiből releváns információkhoz juthatott a bíróság.⁷⁴

Az egyházi perekben a két egybehangzó nyilatkozatot tevő tanúk, illetve a hiteles okiratok teljes bizonyítást képeznek, ezt követően másfajta bizonyítás feleslegessé vált a korábbiakban. A köztudomású tények fogalmának kialakítása a polgári perre vezethető vissza, annak fogalmával teljes egészében megegyezik. A jelenleg hatályos szabályozás szerint egyetlen tanú vallomása is teljes bizonyító erejű lehet, ha minősített tanúról van szó, aki a hivatalból végzett cselekményeiről tanúskodik, vagy ha a személyi és a dologi körülmények ezt indokolják. Ez alapján kijelenthető, hogy a korábbi szabályozáshoz képest a jelenlegi szabályozás rugalmasabb és egyben az adott tény könnyebben bizonyítható.⁷⁵ Felhozható bármely bizonyíték, amely az ügy eldöntéséhez hasznosnak tűnik és megengedett.⁷⁶

A felek kihallgatására mindig van lehetőség a házassági semmisségi perben, a fél köteles válaszolni a feltett kérdésekre és a teljes igazságot elmondani. Ha közérdeket érint az ügy, akkor a bírónak az egyházi peres eljárás szabályai szerint meg kell esketnie a feleket, azonban a magánérdeket érintő ügyekre, így a vizsgált pertípusra vonatkozóan ilyen kötelezettséget nem ír elő. Tehát a bíró belátására van bízva, hogy a feleket megesketi-e.⁷⁷ A perbeli beismerés és a felek nyilatkozatai teljes bizonyító erővel rendelkezhetnek, ezt

a bírónak kell értékelnie. Előfordulhat, hogy a felek nyilatkozatait a felek szavahihetőségéről szóló tanúk erősítik meg.⁷⁸

Főszabály szerint mindenki lehet tanú, ha a jog részlegesen vagy teljesen el nem tiltja, azonban nem tehet tanúvallomást a 14. életévét be nem töltött személy és a „gyengeelméjű” személyek. Amennyiben a bíró meghallgatásukat határozatban hasznosnak nyilvánítja, ennek alapján sor kerülhet a meghallgatásra. Továbbá tanúzásra képtelennek kell tekinteni a peres feleket, ügyvédet, az ügyben segédkező személyeket és a papokat pedig minden olyan kérdésben, amelyről gyónásból van tudomásuk.⁷⁹ A CIC 1548. kánonja rögzíti, hogy mely személyek mentesülnek a válaszadási kötelezettség alól. A bírónak figyelmeztetnie kell a tanút, hogy a kihallgatása során a teljes és tiszta igazságot kell vallania.⁸⁰

A polgári perben a tanút a meghallgatás megkezdése előtt figyelmeztetnie kell a hamis tanúzás következményeire. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a polgári perben a tanú fogyatékosága nem jelent tanúzási képtelenséget. Azonban a fogyatékosággal élő tanú meghallgatása esetén követelmény, hogy csak az állapotának megfelelő módon hallgatható meg.⁸¹ A polgári peres eljárásban a tanúbizonyítás körében szintén találunk tanúzási képtelenséget eredményező körülményeket és tanúvallomás megtagadási okokat. Azonban a tanúnak ezekben az esetekben is meg kell jelennie az idézésben megjelölt helyen és időpontban. A polgári perben nem szükséges a felesketés, bár azzal rokon intézmény, hogy a tanút kioktatják a

hamis tanúzás következményeire, továbbá a jóhírnév sem kizáró feltétel. A jóhírnév hiánya a polgári perekben azt eredményezheti, hogy a tanúvallomást nem vagy csak csekély mértékben veszi figyelembe az eljáró bíróság.

Ahogy azt már korábban említettük az egyházi perekben a cél az igazság kiderítése. Ennek megfelelően a bíróság a bizonyítási eljárást hivatalból folytatja le, ha szükségesnek tartja, akkor megjelöli azon okiratokat, tanúkat, akinek meghallgatása, megvizsgálása a perrel összefüggésben elengedhetetlen.

XI. Az ítélet

Az egyházjogban az ítéletet nem kellett főszabály szerint indokolni. Az ügydöntő ítélet érvényességéhez szükséges volt, hogy kellő számú ülnök vegyen részt az eljárásban, világos és egyértelmű legyen a döntés, valamint a felek előadásain és a törvényen alapuljon.⁸² Az egyházi törvény nem kívánta meg az indokolást, azonban a Magyar Szentszékek a polgári bíróság által alkalmazott indokolást úgymond irányadónak tekintették és így döntéseiket megindokolták.

Az ügy érdemi eldöntéséhez, az ítélet kimondásához szükséges, hogy a bíró lelkében erkölcsi bizonyosság legyen az ítélettel eldöntendő dolgot illetően, ezt a bírónak az iratokból és a bizonyítékokból kell mérítenie. Amennyiben a bírónak nem sikerül eljutnia a per során erre a bizonyosságra, nem hozhat olyan döntést, amely helyt ad a keresetnek, tehát a perkérdésre igenlő választ adna. Ez alól kivételt képeznek

a jogkedvezményt élvező ügyről folyó perek. Az erkölcsi bizonyosság követelménye lényeges különbség a kánoni és a polgári peres eljárásban történő döntéshozatal során.⁸³ Az ítéletnek el kell döntenie a vitát, választ kell adnia az egyes perkérdésekre, meg kell határozni a felek kötelelességeit és azok teljesítési módját, elő kell adnia azokat az okokat, indokokat, amelyekre az ítélet rendelkező része támaszkodik és intézkednie kell a perköltségviselésről.⁸⁴ A jobbiztonság követelménye kívánja meg, hogy az ítéletet indokolással támasszák alá mind a kánoni⁸⁵, mind a polgári peres eljárásban.

Az ítéletben fel kell hívni a felek figyelmét azokra a kötelelességekre, amelyek ehhez kapcsolódóan esetleg terhelik őket, egymás és a gyermek irányába: tartás és nevelés.⁸⁶ A polgári bíróságnak a házasságot felbontó vagy érvénytelenítő ítéletében határozni kell a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, gyermek harmadik személynél történő elhelyezése, valamint a közös kiskorú gyermek tartása felől.⁸⁷

A véglegesség kérdése egy érdekesség a kánonjogban a köteléki perekben, hiszen a polgári eljáráshoz képest az egyházi jogban sokkal szélesebb köre van az egyes döntések megtámadásának, mint a polgári perben. A kihirdetés és a kézbesítés szabályai véleményünk szerint nagyrészt megegyeznek, nagy különbség az intézmények alkalmazása terén nem figyelhető meg.

A házassági perek terén a res iudicata hiánya egy kifejezetten nagy eltérést jelent a két eljárás között.⁸⁸ A polgári eljárásjogban elképzelhetetlen az, hogy a res iudicatum áttörhessük⁸⁹, hiszen a

jogbiztonság elvét sértené, amennyiben egy bíróság döntése nem a véglegesség igényével zárna le a felek között kialakult jogvitát.

XII. Perorvoslatok

A kánonjogban a perorvoslati rendszert két csoportra tudtuk felosztani. Voltak az ítélethárító és az ítéletsemmisítő perorvoslatok. Az ítélethárító perorvoslatok az elmellőző parancs, perletétel, ügyvédi szó visszavonása és a peralku. Az ítélet meghozatalát követő – ítéletsemmisítő perorvoslatok – a fellebbezés, perújítás és a semmisségi panasz.⁹⁰ Ez a csoportosítás azonban idejét múlt, hiszen a perorvoslati rendszer a kánonjogban megreformálásra került.

A jelenleg hatályos kánonjog perorvoslati rendszerét tekintve a házassági semmisségi perben hozott ítélettel szemben fellebbezéssel vagy semmisségi panasszal lehet élni.⁹¹ A MIDI az ítélet megtámadásánál nem tartalmazza a perújrafelvételt, hanem a CIC 1644. kánonja rendelkezik úgy, hogy a személyek állapotáról szóló ügyekben, ebből következően a házassági semmisségi perekben is lehetőség van perújrafelvételre. Két egybehangzó ítélet esetén a fellebbviteli bírósághoz lehet felfolyamodni, amely dönt a perújrafelvétel megengedélyezéséről.

A polgári és az egyházi eljárás közös perorvoslati a fellebbezés és a perújítás, amely eljárások fordultak elő – mindkét eljárás során – a leggyakrabban. A perújítás és a fellebbezés esetében is az az eljárás megindítására okot adó indokok hasonlatosak, így azok-

ban számottevő különbséget nem lehet felfedezni.

A fellebbezési eljárás során az eljárásban, magában a döntésben, az alkalmazott jogszabályokban található hiba kijavítása az eljárás fő célja. A perújítás esetén pedig valamilyen új információ, adat, tény, bizonyíték megismerése az, amely az eljárás alapját keletkezteti, hiszen az új tény, bizonyíték ismeretében az eljáró bíróság – az eljárást kezdeményező szerint – más döntést hozott volna. A perorvoslati rendszerek hasonlóságát erősíti az a tény is, hogy a fellebbezés és a perújítás elméleti elhelyezése is megegyezik mind az egyházjogban, mind pedig a polgári peres eljárásban.

A Pp. expressis verbis kimondja, hogy felülvizsgálatnak és perújításnak nincs helye a házasságot felbontó vagy érvénytelenítő ítélet ellen az érvénytelenítés vagy felbontás kérdésében.⁹²

XIII. Záró következtetések

A házassági köteléki perek nem mondhatóak kizárólagosan személyes ügynek, hiszen a társadalom alapjait meghatározó intézményhez, értékekhez kapcsolódnak és így a közérdek szempontjából nézve is relevanciával rendelkezik, akár annak társadalmi vagy gazdasági jelentőségét tekintve. A kánoni eljárás és a polgári peres eljárás egy-egy különleges pertípusának, a házassági semmisségi per és a házassági bontóper szabályainak vizsgálata után megállapítható, hogy az eljárás menetében, láncolatában jelentős különbségek nem figyelhetők meg. Számos

egyezőség érhető tetten a vizsgált per-típusokban. Az Egyház egyetemes célja a „lelkek örök üdvössége”, ez a kánoni jogrendet és az eljárást is áthatja. Van-nak olyan elemek, amelyek egyik vagy másik eljárásban előfordulnak, azon-ban a másik eljárásban nem találhatóak meg. Ilyen eltérésre már az alapelvek köréből lehet példát találni (pasztora-lizmus).

Mindkét eljárás keresetlevéllel in-dul, amelynek fő tartalmi elemei is egyezőséget mutatnak. A perek ítélet-tel zárulnak, amelyeket indokolással alá kell támasztani a jogbiztonság kö-vetelményének megfelelően. Itt min-denképp meg kell jegyezni, hogy a házassági semmisségi per lezárásánál az ítélet meghozatalához szükséges, hogy a bíróban erkölcsi bizonyosság legyen a döntést illetően. Ez egy olyan elem, amely a civiljogban nem fordul elő, hiszen ott kizárólag a házasság fel-bontására irányuló akaratot vizsgálja a bíró. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy e perekben a kánoni eljárás során olyan személyek – kötelékvédő, ügyhallga-tó – is részt vesznek, akikkel a polgári peres eljárásban egyáltalán nem talál-kozhattunk. Továbbá a kánoni eljárás-ban a házassági ügyekben kimondott ítélet sohasem válik ítélt dologgá, tehát bármikor lehetséges perújrafelvétel ké-rése, míg a polgári eljárásban az ítélet joghatása – amennyiben perorvoslaltal nem élnek ellene – az anyagi jogerő, amely a későbbiekben áttörhetetlen.

1 Megjegyzés: Fontos kiemelni, hogy a civiljog a házassági perekben belül a házassági bontóper, házasság létezése, nemlétezése, érvényessége és érvényte-lensége iránti pert, illetve a házassági vagyoni jogi pert ismeri. Ezzel szemben a kánoni eljárásban ismerjük a

házasság semmissé nyilvánítását, illetve a házastár-sak különválásáról szóló pereket, amely valójában a korábbi fogalomnak, azaz az ágytól és asztaltól való elváltásnak felel meg. A cikk a világi jogban talál-ható házassági bontóper a kánonjogban található há-zasság semmissé nyilvánítása iránti perrel veti össze.

2 Somfai Béla: Második házasság a katolikus egyházban? Megfontolások az elváltakról, forrás: <https://archiv.katolikus.hu/ujember/Archivum/2001.06.17/1202.html>,

3 1894. évi XXXI. törvénycikk

4 Hársfai Katalin: A kánoni eljárás princípiumai. Szent István Társulat, Budapest 2013. 23. o.

5 Hársfai: i. m. 25. o.

6 Hársfai: i. m. 42-43. o.

7 Javier Ochoa: Il “De processibus” secondo il nuovo Codice, In: AAVV, La nuova legislazione cano-nica. AAVV. Róma, 1983. 371-377. o.

8 Hársfai Katalin: i. m. 6-7. o.

9 Dignitas Connubii (a továbbiakban: DC) 65. cikkely

10 Hársfai: i. m. 82. o.

11 Pp. 121. § (2) bek.

12 Pp. 458. § (4) bek., Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez, <https://ujjogtar.hu>. Pp. 458. §-ához

13 Megjegyzés: Polgári peres eljárásban az ügyész jogosult arra, hogy a házasság érvénytelen-sége érdekében pert indítson, míg a kánonjogi szabá-lyok szerint az ügyész a házasságot megtámadhatja, ha a semmisség nyilvánosságra került.

14 Bánk József: Kánoni Jog II. Szent István Társu-lat, Budapest 1962. 471-472. o.

15 Erdő Péter (szerk., ford., magy.): Az Egyházi Törvénykönyv. Szent István Társulat, Budapest 2015. (a továbbiakban: CIC) 1452. k.

16 Megjegyzés: A polgári eljárásokban vannak olyan helyzetek, mint például ingatlan állapotának, értékének megállapítása, az adott személy belátási ké-pességének megállapítása, amely egy bizonyos mód-hoz, a szakértői bizonyításhoz van kötve.

17 Bánk József: i. m. 415. o.

18 Megjegyzés: Az objektív igazság kiderítése, mint cél, azért ütközik jogállami érdekekbe, mivel így a bíróság a fegyverek egyenlőségének elvét sértené, amennyiben nem a tisztességes eljárás elvét érvénye-sítené, hanem az objektív igazság kiderítésének célját valószínűsíti meg.

19 Pp. 20. § (3) bek. b) pont

20 MIDI 1672. k.

21 Pp. 25. § (1) bek.

- 22 Pp. 454. §
23 MIDI 1672. k.
24 Pp. 8. § (2) bek. a) pont, Pp. 9. § (1) és (4) bek.
25 Megjegyzés: A megyéspüspök ezen hatáskörét mások útján gyakorolhatja, tehát a törvény által rá delegált hatáskört másra átruházza.
26 MIDI 1673. k. 1-2. §
27 CIC 1425. k. 1. §, MIDI 1673. k. 3-5. §
28 CIC 1426. k., 1429. k.
29 Bjt. 4. §, Hársfai Katalin: Egyházi eljárásjog. Szent István Társulat, Budapest 2006. 83. o.
30 Pp. 12-14. §
31 CIC 1447. k., 1448. k., DC 67. cikkely 1. §, Hársfai: i. m. 2006. 131. o.
32 CIC 1448. k. 2. §, DC 67. cikkely 2. §
33 CIC 1449. k. 1. §, DC 68. cikkely 1. §
34 Pp. 15. § (2) bek.
35 DC 35. cikkely 2. §
36 CIC 1432. k.
37 Megjegyzés: A polgári peres eljárásban a kötelékvédő megtalálható volt, azonban az 1911. évi I. törvény ezen intézményt megszüntette.
38 Herger Csabáné: A nővértől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek. Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2006. 185-186. o.
39 Hársfai Katalin: A kötelékvédő közreműködése az objektív igazság kiderítésében a házassági semmisségi perekben. Kánonjog 2012. XIV. évf. 121. o.
40 Megjegyzés: A CIC. 1432. k. használja a felbontás kifejezést, azonban ezen pertípus a kánonjogban nem ismert, így valójában a házastársak különválásáról szóló pereket kell értenünk, amely a CIC. 1692-1966 k. rendelkezései az irányadóak.
41 CIC 1432 - 1435. k.
42 MIDI 1676-1677. k.
43 CIC 1533. k.
44 CIC 1561. k.
45 CIC 1601. k., 1603. k.
46 MIDI 1680. k. 1. §
47 DC 56. cikkely 4 - 5. §
48 CIC 1447. k., DC 66. cikkely 2. §
49 MIDI 1674. k.
50 Zenon Grocholweski: Tanulmányok az egyházi házasság- és perjogról. Szent István Társulat, Budapest 2000. 79. o.
51 CIC 1428. k.
52 CIC. 1428. k.
53 Hársfai Katalin: A bíróság bizonyítási kötelezettsége házassági perekben. Kánonjog 2003. V. évf. 109. o., Hársfai Katalin: Bírósági gyakorlat. Szent István Társulat, Budapest 2008. 26. o.
54 Lefkánits György: Az ügyhallgató szerepe a házassági semmisségi perekben. – Vázlat az egyházi bíróságok joggyakorlata számára. Kánonjog 2013. XV. évf. 108. o.
55 Tamási Anna Éva: A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben 1850-1920. Doktori értekezés. Szeged, 2017. 105. o.
56 Tamási: i. m. 106. o.
57 MIDI 1676. k. 1. §
58 CIC 1630. k. 1. §
59 CIC 1633.
60 Pp. 179. § (1) bek.
61 Pp. 110. § (1) bek.
62 Pp. 226. § (1) bek.
63 Tamási: i. m. 106. o.
64 CIC 1592. k. 1. §, CIC 1594. k., DC 138. cikkely 1. §, DC 140. cikkely, Hársfai Katalin: i. m. 2006. 164-166. o.
65 Pp. 458. § (1) bek.
66 CIC. 1477. k.
67 Sztehlo Kornél: A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben. Gyakorlati használatra az elválásból eredő személy- és vagyoni jogi kérdésekben és az egyházi és világi bíróságok elé tartozó válóperekben, különös tekintettel a magyar kir. curia gyakorlatára. Franklin-Társulat, Budapest 1885. 140-142. o.
68 Herger Csabáné: A mediáció a magyar bontóügyben 1952 előtt, Diké, 2019. III. évf. 1. szám., 29. o.
69 Tamási: i. m. 127. o.
70 CIC 1478. k.
71 CIC. 97. k. (1) bek.
72 CIC 1504-1506. k., Pp. 169-170. §, Pp. 174-176. §
73 CIC 1594. k. 1. §
74 Tamási: i. m. 132. o.
75 MIDI 1678. k. 1. §
76 CIC 1527. k.
77 CIC 1530-1532. k.
78 MIDI 1678. k. 1. §
79 CIC 1549-1550. k.
80 CIC 1562. k.
81 Pp. 292. § (3)-(4) bek.
82 Bozóky: i. m. 244. o.
83 CIC 1608. k., DC 247. cikkely, Erdő Péter: A bíró erkölcsi bizonyossága az ítélet kimondásakor. Kánonjog 1999. I. évf. 22-25. o.
84 CIC 1611. k., DC 250. cikkely
85 Erdő: i. m. 1999. 28. o.
86 DC 252. cikkely
87 Pp. 459. § (1) bek.
88 Tamási: i. m. 135-136. o.

89 Megjegyzés: Természetesen a felülvizsgálat, illetve a perújítás jogerős ítéletekkel szemben igénybe vehető perorvoslati eljárás, azonban ezen eljárásoknak is van egy határidejük, amelyet követően nem lehet az adott jogvitában újabb eljárást indítani. Ez alapján kijelenthető, hogy a polgári peres eljárásokban a

res iudicata élő intézmény, amely az egyik biztosítéka a jogbiztonság elvének.

90 Tamási: i. m. 136. o.

91 MIDI 1680. k. 1. §

92 Pp. 461. §

*dr. habil. Tóth Tibor**PhD hallgató*

A jogi kultúra tartalmára hatással lévő intézmények és intézményesültségek: a bírósági szervezet, a jogász hivatás, a jogászképzés és feltételrendszere

A jogi kultúra újabb fontos alkotóeleme átvilágítására kívánunk sort keríteni tanulmányunk ezen fejezetében. Könnyebb dolognak ígérkezik a törvénykezési szervezet rövid történeti áttekintése, mert ezen a téren kevés újdonságot fedeztünk fel a vonatkozó szakirodalom áttanulmányozásakor.

A jogász hivatás tekintetében az elmúlt harminc évben jelentős kutatómunka zajlott, doktori értekezések születtek az új eredményeket hozó, jórészt szociológiai alapozású disszertációk és tanulmányok pedig a jogelmélet és – bölcsélet tudományát is gazdagítják, különös tekintettel a jogi kultúra ezen belső elemére.

A jogászképzés és intézményi háttere, beleértve a tantárgyi tematikáktól az oktatók felkészültségéig illetve a joghallgatók társadalmi-családi kötődése a jogász hivatás éthoszára lehe-

tett kihatással. Mind a reformkorban, mind '48/49-ben a dualizmusban és a Horthy rendszerben az országgyűlési képviselők között a jogvégezettek dobogós helye a foglalkozási végzettségi statisztikákban végig biztosított volt.

I. A törvénykezés szervezetrendszere 1867-ig (áttekintés)

A tényleg „tengernyi”-nek nevezhető szakirodalmi összefoglaló művek közül leginkább öt, a magyar állam- és jogtörténettel¹ foglalkozó munkára támaszkodtunk.

1. Jogszolgáltatás 1526-ig

Bruckner és Eckhart egyként a király felségjogai között tartják számon a bíráskodást. Utóbbi utal arra is, hogy Szent István idején még élő lehetett a nemzetségi igazságszolgáltatás „mint az önvédelem megszervezett formája... A vérbosszú a család kötelessége és ennek maradványa a vérdíj”.² A patrimonialis királyság korában a bíráskodás állami útjai: az udvari – kezdetben valóságosan is személyes – bíráskodás illetve a királybírák alkalmazása. A király bírói felségjogának gyakorlása már a XII. századtól a nádor kezébe ment át a királyi udvarban az uralkodó távolléte esetén. Az aranybulla idején egy új központi tisztség tűnt fel, az országbíró, aki jogosítottá vált idéztetésre és széke előtt folyó pervitelre. A királyt és a nevében eljáró fenti személyeket bírói felségjoga tekintetében – mint arra Bruckner is rámutat – az egyház és a

keresztény vallás előírásai (kánonjoga, a pápai bullák stb.) valamint az ország szokásai korlátozták. Megjegyezni kívánjuk, hogy Brucknernél a hercegi (ducatus) territórium vonatkozásában a bírói autoritas Kálmán törvényei szerint úgy értelmezendő, hogy a dux (herceg) tisztségviselői a királyi bíróság és az ország törvényei alatt állnak, a főkegyuraság is csak a királynál lehet. Ilyen formában viszont nem találkozunk a törvényi (dekretális) szöveggel. Más a helyzet az aranybullával, mert Bruckner kiemelten kezeli annak 18. cikkelyét (hogy az öreg király az első, az ifjabb király - rex iuvenis - pedig mintegy engedményesi pozícióban van: az utóbbi magánjogi és nem közjogi fogalom!) és IV. Béla ifjú királyi pecsétje a főség kérdését így ismeri el: Isten kegyelméből és apja akaratából király.³

A XIII. század végére megszilárdul a nádor önálló joghatósága, amely a bírói funkció ellátását is jelentette (már az aranybulla 8. cikke minden nemesre kiterjedő bírói hatáskörrel ruházta fel), de a fej és jószágvesztés büntetés kiszabása királyi jogkör maradt.

A nádort helyettesítő udvarbíró - mint fentebb említettük - és a tárnokmester szintén ekkoriban önállósodtak az 1290. évi 9.tc. eredményeképpen. Utóbbi a bányavárosok felett kapott bírászkodási jogot (valójában inkább felbbiteli fórumként működött).

Kevés szó esik a szent korona társországaikról Horvátországról, Szlavóniáról és Dalmáciáról (majd később „külön test”-ként Fiuméről).

Az aranybulla egy bánról tesz említést, aki a méltóságsorrendben a nádor

után állt. A bánnak is volt igazságszolgáltató hatalma és feladatul kapta a jogrend őrzését, később feladatai sokasodásaként két albán (a zágrábi és a kőrösi) beállítására került sor, főként persze a pénzügyek kezelésére.

Az Árpád-házát követő Anjou uralkodók idejétől 1526-ig Eckhart interpretálásában kiemelkedő szerepet vittek a bírói hivatalok tekintetében az ún. „ország nagybírái” (a nádor, az országbíró, a kancellár és a személynök) „akik a királyt képviselték, bármely pert el lehetett intézni”⁴ előttük. Megmaradt a király személyes jelenlétű bírászkodása, melyet a hűtlenségi ügyek és a lovagi becsületet érintő párbajok jelentettek, továbbá a tárnokmester bírászkodása és annak szervezete.

Ítélszéket tartott fenn az erdélyi vajda és törvényszéket a vármegyék: utóbbi a „nem nemesek ügyében illetékes volt, kivéve azokat, akiket a király felmentett a megye joghatósága alól.”⁵ A nagybírák, hogy feladataiknak eleget tehessenek ítélmestert (protonotarius) alkalmaztak. A legismertebb közülük Werbőczy István volt. Fentebb eddig vázolt bírászkodástörténet a nemességen belüli igazságszolgáltatásról szólt két kivétellel, a tárnokmesteri bírászkodás a speciális városok vonatkozásában és a vármegyei törvényszékek nem nemesek „felfolyamodványainak” eldöntésében. A jobbágyparasztság vitás ügyeinek fórumai vagy a földesúri úriszékek vagy a jogi népszokások ki-termelte működési mechanizmusok voltak. „Külön lapra tartozó kérdés úgy a kánonjogi bírászkodás mint a világiakra is kiterjedő szentszéki bíróság, mely „ügykörébe vonta a világiaknak

is mindazon pereit, amelyek a hittel és az erkölccsel összefüggésben állnak. Hatáskörébe elsősorban az egyháziak tartoztak, de ezek ingatlan pereiben a kúria volt illetékes. A világiak ügyei közül a házassági és e szentséggel összefüggő vagyoni perek: hitbér-, hozomány-, jegyajándék, továbbá a tizedperek, a végrendeleti, uzsoraügyek, hamis eskü, hitszegés, özvegyek és árvák ügyei, így a leánynegyed is. Ez utóbbiban a házassági vagyoni perekkel együtt a kúria is ítélkezett, miért is ezeket vegyes bíróságú ügyeknek (causae mixtri fori) nevezték. A hatáskör bizonytalanságából a XV. század óta több összeütközés keletkezett. Királyi rendeletek és törvények szorították egyre szűkebbre a szentszékek illetékességét. Végül is a szoroson vett egyházi ügyeken kívül csak az egyháziak személyes bántalmazása és a kegyes célú végrendeletek, továbbá a házassági perek maradtak meg náluk.”⁶

A pápa és rajta keresztül a hazai egyház igazságszolgáltatását már a Zsigmond által bevezetett placetum regium [királyi tetsvényjog] egyik rendelkezése, amely a pápai bíróságtól származó idézések, ítéletlevelek elfogadását, illetve végrehajtását királyi engedélyhez köti, azt célozza, hogy az egyházi bíráskodást, amelynek legfelsőbb fóruma nem az országban, hanem külföldön, Rómában volt, legalább részben a király ellenőrzése alá vonja.”⁷

A jogtanítás, a jogtudomány, a jogász hivatás témaköreiben ebben az időben a külföldi hatásnak kell nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk, mivel már önmagában az írásbeliséget is – kis túlzással – az államalapítással és a ke-

reszténység felvételével együtt adoptáltuk nyugatról, bajor közvetítéssel a Respublica Christiana még létező egyiségének (1054-ig) jegyében.

1367-ig, az I. (Nagy) Lajos alapította pécsi egyetemig, az országban nincs jogi oktatás, de „hungarusok” jelentős számban tanultak külföldön. Jogismeretet a bírói gyakorlat, a hivatalszervezet mellett végzett tevékenységekkel lehetett szerezni vagy ilyenre szert tenni.

Ma úgy tűnik „A 15. századig történt meg a litterátusok, írástudók csoportjából a jogtudók kiválása, majd különböző jogász pályák közötti megoszlása. Mátyás király törvényei arra utalnak, hogy ekkor már elhatárolódtak egymástól a bíróságok ítélőmesterei, a jegyzők és a procuratores causarum, az ügyvédek. A szentszéki perekben az ügyvédi pálya is kettévált a felek képviselőjét ellátó procuratorok és a jogi szakértőként fellépő advocatusok között, ... az ügyvédi pályának ez a kettéosztódása máig fennmaradt.”⁸

2. Jogszolgáltatásunk 1526-1848-ig

Az ország két- majd három részre szakadásával a bírósági szervezet működése jelentős módosulást szenvedett. A király személyes jelenlétét megkívánó ügyekben először Bécsben, azután Prágában majd ismét Bécsben központját berendező Habsburgok miatt idő- és pénzigényessé váltak az ilyen jogérvényesítési törekvések és perek.

A korábban kialakult „ország nagybírói” rendszer fogyatékoságokkal ugyan – főként időbelileg, amit nemes egyszerűséggel törvénykezési szünet-

tekként taglaltak, de működött: „A rendes bírák a hétszemélyes és a királyi táblán szolgáltattak igazságot.”⁹

Új és régi sajátosságok egyként jelentkeztek: „A zavaros, háborús korszakban az ítélőmesterek bírászkodása fejlődött ki. Kezdetben nagybírójuk megbízásából jártak el és mindig azok pecsétjével erősítették meg ítéleteiket. Vándorbíróság volt ez: az ítélőmester lóra ülve, írnokai kíséretében bejárt egy országrészt és ahol elintézendő ügy akadt, ott törvényszéket tartott. Az öt ítélőmester (nádori, országbírói, két személynöki és a horvát báni) törvénykezése sok visszaélésre adott alkalmat. Bírói tanácsuk az éppen kapható, joghoz értő emberekből állott.”¹⁰

Mivel a központi bíróságok folyamatos működése nem volt biztosított, ezzel „egyes arányban nyomult előre a vármegye bírászkodása.”¹¹ A török kiűzésével szinte egyidőben indult el a Habsburg hatalom részéről az igazságszolgáltatási reform igénye (1708-ban I. József). Sikerre III. Károly vitte 1723-ban a 24-26. tc-ek elfogadásával – elfogadtatásával. Ekkor vált a Királyi Kúria ketté: hétszemélyes illetve királyi táblává. Megszűntek az ítélőmesterek vidéki vándorbírászkodási „turnéi”, helyükbe négy kerületi tábla (Kőszeg, Nagyszombat, Eperjes, Debrecen) és a horvát báni tábla (Zágráb) lépett.

Erdélyben 1737-ben Marosvásárhely székhellyel alakult királyi tábla. A tridenti zsinat után a szentszékek is igyekeztek kitölteni azt az űrt, amelyet a hiányos időközönként működő világi bíróságok okoztak. 1786-ig vallási felekezeti különbség nélkül jártak el

magánjogi perekben (házasság, család, végintézkedés).

Most még csak a megjegyzés szintjén, de tanulmányunk témájához meszesemenően adekvát módon teszünk utalást a jogász hivatásra, a jogi felsőoktatásra és ami e kettőtől elválaszthatatlan, a jogász nemzet vagyunk/vagyunk-e kérdéskörére, mert ezek elméleti és gyakorlati megvalósulása/megvalósítása a nagyszombati egyetem jogi fakultásával, az állami és (rendi) (köz)igazgatási szervezetrendszer átalakításával vette kezdetét. A parasztvármegyék megszűnése, a társadalmi változásokkal együtt járó (pl. a nemzetiségi betelepítések és más külső-belső migrációs folyamatok) népi jogszokás-változások, a hungarus-tudat verbőci-anizmusának erősödése odavezettek, hogy a jogi kultúra is átalakuláson ment keresztül. Megteremtődtek a feltételei az átalakulásnak. Az 1825-27-es országgyűlést már joggal nevezhetjük a reformkor, a megszüntetve megőrzés kiindulási pontjának. E változások minden fázisában ott találjuk a jogász hivatás képviselőit, akik a köz- és magánjogot egyként modernizálni szeretnék, csak épp a nép és jogélete marad kívül érdeklődési körükön és szellemi horizontjukon.

3. A törvénykezési szervezet változásai 1848-1867 között és a jogi felsőoktatási helyzete

Az első felelős magyar minisztérium 1848. április 7-én alakult meg. Igazságügyminiszter: Deák Ferenc, aki később méltán kapta a „haza bölcse” kitüntető címet. Április 11-én szentesí-

tésre kerültek az „áprilisi törvények”. A távlatos célkitűzések megvalósítását a forradalom csak felvetette, ám megoldására az idő rövidsége miatt már nem került sor.¹²

3.1. A forradalom és szabadságharc államának törvénykezési szervezetében végrehajtott módosítások

A reformkorból az alkotmányos forradalomba történő átmenetet az „áprilisi törvények” szimbolizálják. A „fontolva haladás” elvéből következően az 1848. évi 3. tc. 27. §-a elvi élel mondta ki, hogy „a törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállásukban, s a törvény további rendeletéig eddigi szerkezetükben fenntartandók.” Ehhez a 29. tc. (a közhivatalnokokról) azt is tartalmazta, hogy a bírákat „a törvény útján kívül” nem lehet elmozdítani állásukból.

Az úrbéri viszonyok eltörlésével (9.tc.) szoros összefüggésben törölték el az úriszéki bíráskodást (11. tc. „azon ügyekről, mellyek eddig a földesúri hatóságok által intéztettek”). A 18. tc. a sajtóról előírta, hogy sajtóvétség esetén esküdtszék ítél, a tárgyalás nyilvános és szóbeli.

Az 1848. évi 19. tc-ről, a magyar egyetemről a felsőoktatási résznél fogunk írni.

E „törvénycsomag” tehát nem sok újdonságot tartalmazott, de a fentebb felsorolt változtatások még is fontosak szabályozási tárgyköreiken belül.

A forradalomnak szabadságharccá alakulásával, annak alkotmányjogi ér-

telmezésével nem kívánunk foglalkozni.

A Kossuth befolyásolta országgyűlés 1849-ben (február) vésztörvényszékeket állított fel és a peres eljárásokban bevezette a gyorsított eljárás intézményét. Az országgyűlés 1849. április 14-én magát nemzetgyűléssé nyilvánította és hozzálátott a bírósági szervezet radikális átformálásához (Kúria feloszlatása, a hétszemélyes tábla és a királyi tábla helyébe ugyancsak hétszemélyes főtörvényszéket és országos törvényszéket állítottak fel). A közvád eredményes képviselőjére „álladalmi ügyészi hivatal állíttatik fel”. A kormányzóelnök jogkörei közé tartozott, hogy az általa vezetett kegyelmi szék a rendes perbeli úton hozott ítéletet – kérelemre – végrehajtásában felfüggeszthette.

Az erdélyi országgyűlés által elfogadott tizenegy törvénycikk közül az első mondta ki az uniót Magyarországgal (ami amott a harmincegy közül a hetedik: 1848. évi 7. tc.), főleg úrbéri előjogokat törölt el, s gyakran használta az azonos tárgyú valamelyik „áprilisi törvény” analógiájára, hogy „annak kötelező ereje ezennel (vagy ideiglenesen) Erdélyre is kiterjesztetik”.

3.2. A törvénykezés helyzete a neoabszolútizmus idején (1849-1861)

A levert szabadságharc után berendezkedő Haynau nevével egybeforrt önkényuralmi rendszer már 1849. novemberében megkezdte – felülről lefelé – a bírósági szervezet átalakítását.

A magyar igazságügyi – törvénykezési rendszer a bécsi igazságügy-minisztérium függvénye lett. Az udvar

oktrojált alkotmányában többféle elnevezéssel is ismert legfőbb ítélőszék (Oberster Gerichtshof) volt a Habsburg koronaországok legmagasabb bírói testülete. Ennek megfelelően a mindenben alávetett státusú Magyarország öt kerületében működött egy-egy főtörvényszék (valamint egy-egy Erdélyben, Horvátországban és a Szerb Vajdaságban).

1854-től létesült (1861-ig) az öt kerület felett egy országos főtörvényszék. A bíróságok alsóbb szintjein a megyei törvényszékek és a járásbíróságok találhatóak. A járásbíróságok szervezete és száma 1854-ben változott: kétfokúból egyfokú, majd a kisebb területű és népességű járásokban megszüntetések következtek be: „A járásbíróságok mindig elsőfolyamodású bíróságok voltak, a megyei törvényszékek jelentősebb ügyekben elsőfolyamodásúak, járásbírószágtól fellebbezett ügyekben pedig másodfokú bíróságokként működtek. A főtörvényszékek, ill. a bécsi legfőbb ítélőszék mindig fellebbezési bíróságok voltak.”¹³

Szólni szükséges fenti rendes bírósági rendszeren túl az ún. különös törvénykezési szervezetekről is: „Különös bíróságok. A legáltalánosabb különös bíróságok neoabszolutizmus alatt a haditörvényszékek voltak. A haditörvényszék (Kriegsgericht) nemcsak a szorosán vett katonai ügyekben ítélkezett, hanem felségsértés, lázadás bűncselekményével vádolt polgári személyek ügyeiben is, a ez ügyekben nemcsak a szabadságharc per, alá fogott résztvevőit, hanem a későbbi nemzeti megmozdulások szervezőit is kegyetlenül elítélte. A legvérengzőbb

haditörvényszék a pesti és az aradi volt... A különös bíróságok közé tartoztak az úrbéri bíróságok, melyeknek feladata részben a feudalizmusnak a mezőgazdaságban való felszámolásával kapcsolatos jogviták, részben a már előbb megkezdett úrbéri jellegű perek eldöntése volt. Első fokú úrbéri bíróságok az úrbéri törvényszékek (Urbarial Gericht) voltak, amelyeket az 1856-1858. években szerveztek meg, s (kezdetben) megyénként megyeszékhelyeken működtek, 1860-ban azonban már több úrbéri törvényszéket összevontak. Az úrbéri törvényszékek fő feladata az erdő- és legelőelkülönítések és a tagosítás ügyében való döntés volt, s különben is a jobbágyfelszabadítással kapcsolatos birtokrendezést minden község esetében – még a felek megegyezése esetén is – csak az úrbéri bíróság ítélete alapján lehetett végrehajtani. Fellebbezési a kerületekben működő úrbéri főtörvényszékekhez (Urbarial Obergericht), innen a Bécsben felállított legfőbb úrbéri törvényszékekhez (Oberstes Urbarial Gericht) történt. 1861-ben az osztrák bírói szervezet felszámolásakor az úrbéri bíróságok is megszűntek. Különös bíróságként működött Pesten a kereskedelmi törvényszék (Handelsgericht) is. A különösen a házassági ügyekben ítélkező egyházi bíróságok szervezete a neoabszolutizmus idején lényegében változatlan maradt. Ügyészi szervezet. A neoabszolutizmus a régebbi vármegyei és városi tisztügyészi szervezet, illetve a királyi tábla előtt a vádhatóságot ellátó királyi jogügyek igazgatója helyett állandó állami ügyészi szervezetet hozott létre. Az ügyészek nem voltak ezentúl a bíró-

ságok tagjai is, hanem a bírósági szervezettől elkülönített önálló vádhatóságok lettek. Az ügyészi szervezet a bécsi igazságügyminisztérium közvetlen irányítása alatt állott. A főtörvényszékek mellett a főügyész (General-Prokurator, később Oberstaatsanwalt) képviselte a vádat, a törvényszékek mellett ügyészek (Staatsanwalt) működtek. Ahol önálló járásbíróság működött, mellette egy ügyészi helyettes (Staatsanwalt-Substitut) látta el a vád képviselőt. Mindez a szervezet 1861-ben szintén megszűnt.”¹⁴

3.3. Az ideiglenes törvénykezési szabályok és a jogi kultúra elemei

Amikor az „áprilisi törvények” eltörölték az ősiséget, vele az úrbírséget alkotóelemeivel, látható volt – és látták is -, hogy a továbblépéshez elengedhetetlen a magánjogi viszonyok jogszabályi rendezése is. A Bach-rendszer alatt kerültek bevezetésre 1852-ben az ősiségi és 1853-ban az úrbéri nyílt parancs (pátens), mindkettőnek ’48-as törvényi előzményei voltak. Sorban tovább 1854-ben a bányapátens, 1855-ben a különösen fontos telekkönyv és az 1856-os cselédrendtartás.

Nagy hordereje miatt nyomatékosítottan emelendő ki az 1853. évben nálunk is bevezetni rendelt OPTK és az ideiglenes polgári perrendtartás.

Mindezek előrebocsátása után és előzetes egyeztetések eredményeként hívta össze gróf Apponyi György országbíró 1861. január 23-ára az országbírói értekezletet, mely március 4-ig tartott. Itt és ekkor fogalmazták meg az ideiglenes törvénykezési szabályokat

(ITSZ), melyet az összeülő országgyűlés két háza is megtárgyalt és elfogadott.

A jogaiba visszaállított Kúria szintén kijelentette, hogy az ITSZ-t, „addig, míg az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinórmértékül követendő.”¹⁵

Az ITSZ szokásjogi normává vált, felölelte úgy a magán- mint a büntető- és eljárásjogi szabályokat.

A jogi kultúra komponenseire tekintve az ITSZ egyszerre volt írott jog és joggyakorlat, azzal a fontos kiegészítéssel, hogy az ősiségből és úrbírségből eredő és a Tripartitumban kicsúcsosodó szokásjog „vetélytársakat” kapott a modern jog fejlődése által felszínre hozott társadalmi – gazdasági képződmények jogiassá váló viszonyrendszereiben. 1867 után a bírósági szervezetrendszer és az eljárásjogi kódexek a jogforrási rendszer kétarcúsága miatt felemás módon hatottak például a pereskedési hajlamra és a jogtudat belső összetevőire (kizárások, egymás mellettiségek, egymásra épültségek).

3.4. A jogi felsőoktatás 1667-től 1867-ig

Holik Sámuel az Egri Érseki Jogakadémia tanára előadásai nyomán összeállított jegyzetben¹⁶ az alábbi felsorolás található: „A XIV.sz.-től kezdve napjainkig a jogi oktatás színhelyei a) az egyetemek, b) a főpapi jogliceumok, c) a királyi majd állami jogakadémiák, d) a protestánsok jogakadémiái voltak.”

Korábban említést tettünk az 1367-es pécsi egyetem alapításáról, s szólni

szükséges a Zsigmond korabeli óbudai és a Mátyás király alatt Vitéz János esztergomi érsekkel közösen Pozsonyban létrejött egyetemekről is. Az áttörést mégis a Pázmány által Nagyszombatban 1635-ben alapított egyetem hozta meg, ahol 1667 óta folyt jogi oktatás, s lehetővé vált doktori oklevél megszerzése 3 év (a teológián 4 év) elvégzése után. A felügyeletet az intézmény felett a jezsuiták gyakorolták.

Időben ennél előbb 1581-ben Kolozsvárott a katolikus Báthori István fejedelem hozott létre „egyetemet” (akadémiát). Valóságosan Mária Terézia uralkodása idején 1775-ben jött létre jogi kar, melyet fia, „II. József királyi jogakadémiává alakította át. Belőle lett az 1872-ben felállított 4 fakultásos Ferenc József – Tudományegyetem jogi kara.”¹⁷ Az egyetem jogi kara mellett főiskolai szintnek tekintve megjelentek az egyházi és állami fenntartású jogakadémiák. A fenntartók közötti eme különbségtétel az intézmény elnevezésében is tükröződött: „Így a Ratio Educationis szabályozása nyomán megkettőződött az akadémiai jogi iskolák rendje. Ettől fogva kettészakadt a jogakadémiák köre, az ún. állami jogakadémiákra és a felekezeti jogakadémiákra (megjegyezve, hogy a katolikus jogakadémiát államinak ismerte el a kormányzat). A 19. század első harmadában a református egyház működtette a debreceni, sárospataki, kecskeméti, pápai jogakadémiát, az evangélikusok a soproni, eperjesi és pozsonyi joglíceumokat. A katolikus egyház az egri mellett megnyitotta pécsi akadémiáját is. Államként fogadta el a Ratio a nagyszombati, győri, kassai és nagy-

váradai jogakadémiákat. (Ennek akkor még nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, hiszen a polgári szellemű szabályozás megjelenéséig, a fontosabb jogi pályáknak egyetemi tudorsághoz rendeléséig nem az iskola kategorizálása a végzést igazoló oklevele szabta meg a jogi karrier útját, hanem elsősorban a szakmai jártasság.)”¹⁸ Mint azt fentebb 1.3.1. ponton belül jeleztük, az 1848. évi 19. tc. a magyar egyetemről rendelkezett, szabad utat engedett a tanszabadságnak azzal, hogy a hallgató dönthetett, kinek az óráit látogatja és arra is lehetőség volt másfelől, hogy a katedrára érdemesült, „jeles egyének” előadhassanak. Ennél tovább, a deklaráció szintjénél, sajnos nem juthattak.

A neoabszolutizmus idején bekövetkező változások kettős természetűek: egyrészt gyakori a jogakadémiák, joglíceumok inkább hosszabb mint rövidebb idejű szünetelése (pl. Győr 1850-1867; Pécs 1849-1865; Sárospatak 1849-1863; Debrecen 1856-1861; Kecskemét 1849-1860; Pápa 1853-1861; Máramarosziget 1849-1869).¹⁹

Másrészt – Holik gondolatmenetét követve -: „a./ A pesti egyetem tovább működött, de mivel az országban a hazai jog uralma szünetelt, az egyetemen is idegen jogot tanítottak idegen nyelven, noha a tanítás nyelve 1848. óta a magyar lett volna. A jogakadémiák pedig császári és királyi jogakadémiákká alakultak át, vagy pedig nemzeti érzésből erre nem vállalkozván, átmenetileg beszüntették működésüket. Így tette az egri is 1850-1861. b./ A kötelező évvégi vizsgákat az egyes tantárgyakból és az évközbeni feleltetéseket beszüntették és helyükbe az önkéntes colloquium

rendszert hozták be. De a disputációkat megtartották /1873-ig/. c./ Uj vizsgarendet vezettek be /1855/ : a II. év végére az u.n. »jogtörténelmi államvizsgát«, melynek tárgyai a római jog, az egyházjog, a jogtörténet és a hazai történelem voltak, a IV. év végére pedig annak, aki állami szolgálatba akar lépni vagy két külön vizsgát, a bírói és az államtudományi államvizsgát, vagy ezek helyett a doktorátust a pesti egyetemen. d./ A doktorátushoz 3 egyetemi szigorlat kellett és egységes volt, mert a jogtudományi és az államtudományi tárgyak egyaránt szerepeltek benne. Állami szolgálatra a doktorátus egymagában is képesített.”²⁰

A kiegyezés után múlhatatlanul szükségesnek mutatkozott a jogi oktatás átgondolása és a kor színvonalának megfelelő tartalmi követelmények bevezetése. A modern állam egyfajta bürokratikus jogállam is és az ehhez szükséges – például jogi – szakismereteket iskolarendszerű oktatás keretei között lehet megszerezni, elsajátítani. Másrészt a régi jog iránt sem rendült meg a bizalom, ezért a két egymást erősítő folyamat eredménye a jogászi hivatás felértékelődése, a tolongás a felsőfokú jogi oktatásban. Az egyetem és az akadémiai szint közötti lépcsőfokkülönbség még átjárható, a képesítési követelmények pedig vonzóvá teszik a jogi pályákat. Ezek a tényezők is hozzájárultak ahhoz, hogy sok nézőpontból nézve úgy tűnjön: Magyarország a jogászok országa.

3.5. A jogászképzés és intézményei a dualizmus idején

Az 1867-es kiegyezést követően az 1874/75-ös felsőoktatási reformig az 1855. október 2-i Thun-féle (összbirodalmi) rendelet szabályai érvényesültek továbbra is a tanulmányi és vizsgálati szabályzat tekintetében.

A jogakadémiák igazgatóit már 1867-ben értekezletre hívta az újból Eötvös irányítása alá került VKM. Az ekkor tájt formálódó elképzelés szerint a jogakadémiai tanszékek vezetőire az egyetemi tanszékek vezetésére irányadó szabályok lettek irányadóak (egyetemi magántanári habilitáció kívánalma).

Ezen az úton haladva a jogakadémiák belenőhettek volna az elnevezésükben jogi karokba, így szüntetvén meg korábbi formájukat. Nem ez történt.

A hallgatói létszámnövekedés kapóra jött a közigazgatási és igazságszolgáltatási rendszerét egyként modernizálni kívánó kultusztárcának. Az Eötvös utáni gyakorta cserélődő miniszterek eltérő koncepciói miatt a jogakadémiák és (1872-től) egyetemek harmonizációja elakadt, mert az igazságügyi (és a belügyi) tárca a szakhivatalnokai képzésben látta a reform irányát s nem e két felsőoktatási intézménytípus egymáshoz közelítésében.

Felmerült a jogakadémiák összevonásának lehetősége is, de az egyházi fenntartásúak valláskülönbség nélkül utasították el ennek még a gondolatát is. (A jogakadémiák és egyetemek adatait a Melléklet tartalmazza.)

A tárcaközi ellentétek a jogalkotásban törvényi szinten szintén megmu-

tatkoztak. Az 1869. évi IV. tc. a bírói hatalom gyakorlásáról, majd az 1871. évi VIII. tc. a bírúk és a bírósági hivatalnokok felelősségéről végül az 1874. évi XXXIV. tc. az ügyvédi rendtartásról azt mutatják, hogy a bírói és az ügyvédi hivatást magasabb presztízsként tartották számon, ekként is kezelték, szemben a közigazgatás államigazgatási apparátusaival.

3.5.1. Az 1874/75. évi reformok

A jelentősnek mondható változtatásokra 1874/75-ben került sor. A 3055/1874. sz. VKM rendelet 1874. február 5-én került kiadásra, az államtudományi alap- és államvizsgálatok szabályozása tárgyában.

A két alapvizsgálatot az I. illetve a II. tanév végén kellett abszolválni, míg a két államvizsgálatot (a jog és államtudományit) – választhatóan egyiket vagy másikat, vagy mindkettőt (bifurkáció) – a következő módon lehetett letenni: a III. tanév végétől az egyik bármikor teljesíthető, aki viszont mindkettőt le kívánta tenni, a másikat csak a IV. tanév utolsó hat hetében kísérelhette meg.

Kötelező előírás volt egy-egy filozófiai és történelmi kollégium lehallgatása, melyet a bölcsészkaron (Btk) kellett teljesíteni.

A megszerezhető doktori cím (titulus) fentiek értelmében vagy államtudor, vagy jogtudor vagy a kettő együttesen.

Két pótrendelet a 65/1874. és a 66/1874. sz. VKM jogszabály a vizsgálati bizottságról illetve a külföldi egye-

temi tanulmányok beszámításáról rendelkezett.

Fentiekkel egyidőben 1874. március 8-án jelent meg a 6017/1874. sz. VKM rendelet a magántanulás megszüntetéséről, melyről az órákon való részvétel növekedését is várták.

A magántanulás helyébe a tanfolyam hallgatása nélküli jogi vizsgálatok léptek, ami csak eufémizmusa volt előbbinek.

Ugyancsak ekkor (május 19-én) adták ki a 12. 917/1874. sz. szabályzatot, mely a jogakadémiákat (-tanodákat) négyéves tanfolyamú, az egyetemektől független jog- és államtudományi karokká változtatta át.

A 12. 917/1874. sz. rendelet az egyetemek jogi karaira érvényes szabályozást ültették át a jogtanodákra mint universitason kívüli jog és államtudományi karokra (hat királyi és kir. katolikus, két katolikus joglíceum, öt református valamint egy evangélikus jogakadémia).

A kéttípusú jogintézmény abszolutóriumai (végbizonyítványai) azonos szakmai minőség megítélése alá estek.

Az egyetemen kívüliség elve miatt a jogtanodák se egyetemi végzettséggel – jogi tudorság – egyenértékű diplomát nem állíthattak ki, sem nem illette meg őket a habilitációs (magántanári képesítés) jog. A jogakadémiák élén (a tantestület vezetője) az igazgató állt, miniszteri előterjesztésre a király nevezte ki. Egyházi fenntartású joglíceumoknál az illetékes egyházi vezető (pl. az egri érsek) nevezte ki miniszteri megerősítés mellett.

A változtatások érintették a képesítési követelményeket is. Fentebb emlí-

tett 1869. évi IV. tc. a bírói tisztséghez államvizsgát és három év szakmai gyakorlat utáni sikeres bírói vizsgát (vagy köz- és váltóügyvédi vizsgával rendelkezik) irt elő.

A 1874. évi XXXIV. és XXXV. tc-ek alapján az ügyvédséghez jogi doktorátust²¹, a közjegyzőihez pedig vagylagosan ügyvédi vagy bírói vizsgát követték meg.

Királyi ügyészekre a bírákra vonatkozó előírásokat rendelték alkalmazni.

3.5.2. „Reformocskák” a ’80-as évek jogi oktatásában

Trefort Ágoston már 1879-ben jelezte a két egyetem (Budapest és Kolozsvár) felé, hogy nagyszabású reformokra készül a tanulmányi rendszer egészében és intézményes struktúrájában.

Előbbi a szabályzatok szigorítását, utóbbi az egyházi jogtanodák számának csökkentését célozta volna, de az állami fenntartású intézményekből is beáldozott volna kettőt. Nem vetette el a megmaradó királyi jogakadémiákba való egyesülésüket sem. Így került sor 1883-ban az állami felsőfokú jogi oktatás tanulmányi- és vizsgarendjének újraszabályozására a 18.981/1883. sz. VKM rendelettel. Elsősorban a szigorlati tárgyak körében történt módosítás. Új tárgyként került be a magyar közigazgatási jog és a politika, más esetekben a három jogtudományi szigorlaton belül történtek cserélődések.

Az államtudományi szigorlatok is hoztak tantárgyi bővülést. A pénzügyi igazgatási jog részévé tették a peren kívüli eljárást, a büntetőtörvénykönyv pedig a kihágásokkal bővült.

Fontosabb formai változásként a tudori vizsgák esetében a második és harmadik felcserélhetővé vált.

A bifurkációból adódóan a jogtudorok, ha államtudományi tudori fokot kívántak elnyerni, csak egyetlen szigorlatot kellett még letenniük, melynek tárgyai a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan valamint az osztrák és a magyar állam statisztikája voltak. És ez utóbbi volt az *egyetlen* különbség a két tudori vizsga között!

Nem jártak ilyen jól az államtudományi tudorok, mert nekik a jogtudori fok eléréséhez két szigorlatot kellett teljesíteniük.

Az 1883. évi I. tc. a köztisztviselők minősítéséről egyfajta áttörést hozott, képzettségnek ismerték el az ügyvédi oklevelet az állam- vagy jogtudományi tudorságot, s a „legalább négy évi tanfolyamnak a fennálló szabályok szerint való bevégezése és az államtudományi államvizsgának sikeres letétele. ...kik a jelenlegi tanrendszert megelőzőleg végezték tanulmányaikat annak kimutatása szükséges, hogy az akkor fennállott rendszer szerint a teljes jogi tanfolyamot szabályszerűleg bevégezték, s az előírva volt vizsgálatokat sikeresen letették.”²²

A törvény 5. §-a e képzettségi követelményeket rendelte alkalmazni – nyolc nagy kategóriába sorolva – a minisztériumoktól, a rendőrségen, vármegyei tisztségviselőkön (pl. alispán, jegyző szolgabíró és segédei) át a polgármesterekig és tiszti ügyészekig.

A jogi oktatás tartalmi reformjának követelése, a gyakorlat felé fordulás és ennek szeminárium formájában való

alkalmazása éppúgy napirenden maradt, mint a képzési idő kérdése.

Ezen „kiskorszakon” belül az 1899. évi XXVI. tc. változtatta meg utóbbit, bevezetve a hét féléves képzést a férfi hallgatók körében (nők nem is lehettek joghallgatók ekkoriban), ha legalább egyéves katonai szolgálatot teljesítettek. Magyarán: a hetedik félév után folyamodhattak abszolutóriumért. Ez nem használt a jogi oktatás színvonalának se.

Módosították a jogakadémiák tanulmányi rendjét, a tantárgyak körét és óraszámait is.

3.5.3. A dualizmus második felének jogi felsőoktatása: tervek és eredmények

A nyolcvanas években lassan megmozduló állóvíz a '90-es évek elején kezdett el pezsegni Csáki Albin 1890. évi törvényjavaslatával. Elhúzódó egyeztetések nyomán, 1893 végén új államvizsgálati szabályzatot terjesztett be, de az egyházpolitikai viták (a polgári házasságról, az anyakönyvezésről stb.) elhúzódása miatt nem került tárgyalásba vételére, utóda Eötvös Lóránd szép csendben a javaslatot vissza is vonta. Ő se volt sokáig e posztion, személyét Wlassics Gyula követte és megpróbálta a két egyetem véleményét kérni az újragondolandó törvényjavaslatához, mely 1898 végére készült el. Az újabb egyeztetések 1901 elejéig húzódtak el, hogy még egy év telhessen el a tervezet véglegesítéséig (1902. január). A folyamat korántsem drámai inkább komikus fordulatot vett egy újabb egyeztetési fázissal és máris 1903-ban járunk. A

jobb sorsra érdemes törvényjavaslatot az 1903 végi parlamenti obstrukció, az újabb miniszterváltás szinte ellehetetlenítette.

Berzeviczy Albert kultuszminiszter „az új javaslatot 1905 elején nyomatásban is megjelentette. A szabadelvű párt választási veresége, Tisza István kormányának lemondása következtében azonban e törvényjavaslat sem került az Országgyűlés elé, s ezzel véget ért a jogászképzés reformjára irányuló kormányzati törekvések első, másfél évtizedes időszaka. (És egyúttal egyelőre papíron maradt az egységes bírói és ügyvédi gyakorlati vizsgára vonatkozó, az igazságügyi-miniszter által tervezett törvényjavaslat is.) Említést érdemel még, hogy utóbb a Felső Oktatásügyi Egyesületben 1911 májusában az új egyetemek létesítéséről rendezett ankéton Wlassics a következőket mondotta: amikor Csáky, Eötvös, ő és Berzeviczy törvénytervezetet, ill. javaslatot készítettek »akkor előttünk az a cél lebegett, hogy a jogi oktatás szembeszökő visszasságain lehetőleg gyorsan segítsünk, de úgy én, mint ahogy Berzeviczy [...], hogy javaslataink tulajdonképpen csak »etappe«-t képeznek, melyen keresztül a több egyetem rendszeréhez kell fokozatosan felérnünk.«”²³ Érdemi előrelépés 1918-ig már nem történt.

1912-ben felállításra került a pozsonyi és a debreceni egyetem, melyek jogi karral is rendelkeztek.

A jogakadémiák úgy is mint főiskolai szintű képzési helyek sorsa továbbra sem került nyugvópontra.

3.5.4. Egy korabeli „jogtávhallgató”: Ady Endre

1896-ban érettségizett Zilahon, a második legjobb eredménnyel. Ősztől lett a Debreceni Református Jogakadémia hallgatója: „Édesapánk már látta bennem a família becsületének restaurálóját – írja Ady. – Látta, mint végeztem el kitüntetéssel a kálvinisták valamelyik jogakadémiáját, s mint választanak meg lelkesedéssel a mi nemes várme gyénk valamelyik járásának szolgabírójává.”²⁴

Ady se a várost, se a jogtudományt nem kedvelte meg, és az első tanévet, s vele az alapvizsgát csak ősszel teljesítette.²⁵

1897 őszén a budapesti egyetem jogi karára iratkozott be, öccse Ady Lajos szavaival élve: „A családi tanács úgy döntött, hogy a jogász úr az 1897/8. tanévre iratkozzon be hát Budapesten, de nyomban menjen le Temesvárra [a királyi táblabíróság segédhivatalába díjnoki állásba] – mint Bandi tréfásan mondogatta – jogtávhallgatni.”²⁶

A helyzete itt sem lett jobb, de a III. félév sikeres letételét követően neki rugaszkodott a IV. félévnek is. Temesvárról 1898 márciusában Zilahra, ügyvédi irodába ment munkát vállalni.

Kevésbé érthető módon 1898 szeptemberében Ady ismét Debrecenbe ment, ahol a harmadik évfolyam I. félévére iratkozott be.²⁷ Ebből arra következtethetünk, hogy ennek nem lehetett semmi akadálya, letehetette a IV. féléves vizsgáit.

Ady 1898 őszén végleges döntést hozott: „az irodalmat választja, azért a jogot is elvégzi.”²⁸ Másképp történt: 1898.

december 15-én szigorú megrovást kap az óralátogatások mulasztásáért így a félévet érvénytelenül zárta.²⁹ Váltott: Debrecenből Nagyváradra költözött: „...még Nagyváradon is neki- neki-rugaszkodtam a jog tudományának, megújítottam kényszerű jogászkísérleteimet, de már rontóan közbenyúlt szép, kegyes terveimbe a hírlapírás, a vége az lett, hogy fölcsaptam újságírónak.”³⁰

Érdekes, hogy Ady a Nagyvárad Katolikus Jogakadémia másodévesei közt a II. félévre beiratkozott hallgatói között szerepel. Talán a pesti tanulmányok „veszhettek el”. Itt se volt szorgalmas óralátogató és a végeredmény: a nem vizsgázottak között található meg a neve. Ady a jog helyett végleg az irodalom mellett kötelezte el magát mindannyiunk nagy örömére, mert ebben a legjobbak egyike lett.

1 Bruckner Győző: A magyar alkotmány és jogtörténet. Magyar alkotmány- és jogtörténet I. rész. Bruckner, 1953. I-II.

I. Ms 154/2: 1

II. Ms 154/2: 2

III. Ms 154/2: 3

Érdliget 1953 dec.

Kiadatlan kézirat, a Debreceni Egyetemi Könyvtár birtokában.

Megjegyzés: a mű már 1944-ben elkészült, de a német megszállás majd a háborús események miatt nem kerülhetett kiadásra. A mű szellemisége miatt – hiába az objektív és tudományos szemléletmód – kiadatlan, később – sajnos – elfeledetté is vált.

- Csizmadia Andor - Kovács Kálmán - Asztalos László: Magyar állam és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest 1986.

- Echart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest 1946.

- Eckhart Ferenc - Degré Alajos: Magyar állam és jogtörténet II. rész. Budapest 1953.

- Mezey Barna (szerk): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó, Budapest 2007.

- 2 Eckhart: i.m. 1946. 167. o.
 - 3 „Az ifjabb királyság intézménye nem gyökeresedett meg alkotmányunk szervezetében, mert a Királyság magánjogi irányú fejlődését az Árpádok kihaltával megakasztotta a szent korona közjogi fogalmának kialakulása, amely az ifjabb királyság megszüntetését magával hozta.” Bruckner: i.m. 275. o.
 - 4 Eckhart: i.m. 1946. 169. o.
 - 5 Eckhart: i.m. 173. o.
 - 6 Eckhart: i.m. 175. o.
 - 7 Csizmadia – Kovács – Asztalos: i.m. 138. o.
 - 8 Mezey: i.m. 49. o.
 - 9 Eckhart: i.m. 1946. 312. o.
 - 10 Eckhart: i.m. 313. o.
 - 11 Eckhart: i.m. 314. o.
 - 12 Történészek körében ismert az a mondás, hogy egy bukott forradalom által felvetett kérdések megvalósítására a győztes ellenforradalom ítéltetett, ezzel tölti be történeti feladatát.
 - 13 Csizmadia – Kovács – Asztalos: i.m. 325. o.
 - 14 Csizmadia – Kovács – Asztalos: i.m. 325-326. o.
 - 15 Magyar törvénytár 1836-1868. évi TÖRVÉNYCIKKEK (CJH) Budapest, FRANKLIN-TÁRSULAT 1986 283.
 - 16 Dr. Holik, Sámuel: Jogtörténelmi vezérfonál az Egri Érseki Jogakadémián. Dr. Holik Sámuel előadásai nyomán. Készítette: S. Varga János sokszorosító irodája Budapest é.n. 13. o.
 - 17 Holik: i.m. 15. o.
 - 18 Mezey Barna: Egyetemek és jogakadémiák. Győri tanulmányok. Tudományos szemle. 1998/20: 15. o. fel. szerk. Bana József. A Mezey-féle felsorolás elnagyolt, mert időintervallumán innen és túl is beleszámítódik, illetve kimarad néhány akadémia, így a kolozsvári és a máramaroszi református, a nagyszebeni evangélikus, továbbá Pozsonyban királyi jogakadémia működött 1850-1914 között, mely értelemszerűen katolikus (ebből lesz az Erzsébet-Tudományegyetem 1912-ben, s költözött át 1921-ben Pécsre, a PTE jogelődjeként). A Pozsonyi Evangélikus Líceum (1850-1914) nem rendelkezett jogi karral.
 - 19 dr. Ámán, Ildikó: A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre. Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi oktatás köréből. Doktori (PhD) értekezés. Szeged 2019. 267. o.
 - 20 Holik: i.m. 22.
- Mezey szerint „A szabadságharcot követő önkényuralmi politika hosszabb ideig nem tudott dűlőre jutni a jogakadémiák kérdésében. A korszakot a politika bizonytalankodása jellemzi, mely a jogakadémiai oktatást hol függetlenítette az egyetemi oktatástól,

s önálló képzési utat jelölt ki számára, hol pedig az egyetemi oktatás előtti propedeutikus [sic!] funkciót jelölte meg célként. A kormányzat csak az állami jogakadémiákkal számolt. Az 1850. szeptember 29-i legfelsőbb elhatározás két évfolyamban határozta meg a tanulmányi időt, propedeutikus funkciót tulajdonított a jogakadémiai tanításnak, az egyetemi képzés elé (alá) helyezve azt. Az első (a jogakadémiai) fokozat az állami szolgálatba lépésre jogosító képzettséget, a második (egyetemi) pedig a tudorságot biztosította, mely ügyvédi, közjegyzői pályákhoz volt szükséges. Az 1855. szeptember 25-i legfelsőbb elhatározás más koncepciót képviselt: az egyetemi képzési struktúrától függetlenített jogakadémia hároméves kurzus lett, állami köztisztviselők képzésére (bírák, közigazgatási szakemberek felkészítésére) szolgált. Az egyetemre a jogakadémiai képzés befejezése után át lehetett lépni, s ott megszerezni a tudorságot, de az nem nyújtott kedvezményt az oktatási időből.” Mezey (1998) 15. Figyelemre méltó Ámán Ildikó álláspontja: „Pár nappal az Októberi diploma kiadása után a pesti jogi kar értekezletén engedélyezték, hogy azon oktatók, akik magyarul nem tudtak, hirdethettek német vagy latin nyelven kurzust, viszont a magyar közjog ismét bekerült a tanulmányi rendbe. Azonban egy évre rá már kizárólag magyarul hirdettek órákat. Ezeket leszámítva a tanrendszer lényegesen nem változott, sok kérdést a magyar kancellária mellőzött arra hivatkozással, hogy majd a reformtárgyalásokkor visszatérnek rájuk. Így a jogi kar saját hatáskörben eljárva közigazgatási jogból és pénzügyi ismeretekből nem hirdetett órát, viszont a magyar közjogot és a magyar magánjogot részletesebben oktatta. Az általános jellegű tárgyakat (római jog, jogbölcsélet, egyházjog) a fontosságuk mértékében adták elő, tekintettel arra, hogy az Osztrák Polgári Törvénykönyv Erdélyben élő jog maradt, ezért annak oktatása szintén nem volt mellőzhető, így teljes mértékben nem térhettek vissza a korábbi állapotokhoz. Tekintve, hogy több jogász professzor kizárólag németül tudott, őket a birodalom más egyetemeire helyezték át, ezáltal kevés volt a magyarul tudó jogászoktatató, átszervezésre volt szükség, aminek az lett a következménye, hogy a jogakadémiákból kerültek ki az új tanárok.” Ámán (2019)33. Ámán elemezte a jogakadémiai reformot is: Az egyetemivel párhuzamosan haladt a jogakadémiai reform, az 1850. október 4-i oktatási rendelet beszüntette a jogakadémiák bölcsészeti képzését és abból szervezte meg a helyi gimnáziumok 7. és 8. osztályát. Az akadémiai végképesítő funkciója is megszűnt, azaz jogi diplomát nem adhattak ki, és kétévvessé váltak. Így, ha a hallgató jogi végzettséget kívánt szerezni, valamelyik egyetem jogi

karára kellett átmennie. Igazgatásukban is változás történt, hiszen a tankerületi főigazgatóság megszűntetésével önállóvá váltak, és az igazgató pedig az egyik tanár lett. Ennek megfelelően a tanterv javaslata szerint a hallgatóknak hetente 15 vagy 10 szabadon választott előadáson kellett részt venniük. A heti tíz óra esetén a tanulmányi idő hosszabb ideig tartott, ugyanis az hároméves tanulmányi időt vett igénybe. A jogszabály meghatározta a jogakadémiákon tanítandó tárgyak körét, amelyek a VII. számú mellékelt táblázatban láthatóak. Az osztrákok négy tanszék felállítását tették kötelezővé, mellettük egy rendkívüli tanár és egy tanársegéd működött. A magyar nyelvről a németre kellett áttérni, Pozsonyban és Kassán emellett a szlovák nyelven is oktatni kellett, Zágrábban a horvátot vezették be. Több intézményt megszüntettek, köztük a győrit és a kolozsvárit. Ezen okokból a jogakadémia-hallgatók száma jelentősen csökkent, hiszen nem szerezhettek diplomát, továbbá a német nyelv is kényszerűen került bevezetésre. Az egyházak által fenntartott jogakadémiák névleg megkapták az önállóságot, azonban olyan szigorú feltételekkel szembesítették őket, hogy némelyik inkább beszüntette a működését. A jogi képzésbe az itt eltöltött éveket kizárólag akkor számolták be, ha a hallgatók nyilvános hallgatóként vettek részt a képzésben, a vizsgákat jó eredménnyel tették le és az órákat legalább négy tanártól hallgatták. Ezen feltételeknek kizárólag egyetlen egyházi, a debreceni református kollégium jogi tanfolyama felelt meg. Azonban 1855/56-ra az egyházi fenntartású intézmények közül egyetlenegy sem működött, kizárólag az állami fenntartásúak.” im.33-34. Végül utal a változásoknak az out put, kimeneteli oldalát érintő következményeire: „1855. szeptember 27-én nem csak az egyetemek rendszerét, hanem a jogakadémiáikat is átszervezték, amely alapján a jogakadémiák

háromévéssé váltak. A tanszékek számát hatra emelték fel, illetve bekerült a tananyagba a római jog; továbbá államvizsga bizottságokat is felállítottak a bírói vizsga letételéhez magánjogból (osztrák polgári- és eljárásjog) és büntetőjogból – így ismét végképesítővé váltak a jogakadémiák. Az Októberi diploma – csakúgy, mint az egyetemre – a jogakadémiákra is hatással volt, az oktatás, a nyelv és a tanulmányi rendjük mind visszamagyarosodott; szervezetük azonban maradt a Thun általi keretek között. 1861. október 12-én fogadta el a kancellária az oktatható tárgyak körét... A magyar magánjog és történelem nagyobb terepet kapott, azonban a kevésbé jelentősnek tartott tárgyak, mint például a büntetőjog – amely esetében az Országbírói Értekezlet a régi magyar törvények visszaállítását ha-

tározta el – kevesebb figyelmet kaptak. Ráadásul a jogakadémia ismét doktori címet adó intézménnyé vált, amely miatt a jogi doktorátus elvesztette tudományos jelentőségét és pusztán címmé vált.” Ámán: i.m. 35.o.

21 Ámán Ildikó helyesen utal rá, hogy a képesítési követelmények nem egyenrangúak. A bírói vizsga sikeres letételét tanúsító „bizottság oklevelet állított ki, amellyel kizárólag arra terjedt ki, hogy a jelölt képesítettnek találtatott.” Ámán: i.m. 47. o. Viszont az ügyvédséghez jogtudori szakképzés kellett, ami a bírói állás betöltésére is képesítette. A bíró, ha pályát akart módosítani, ügyvéd csak úgy lehetett, ha teljes jogtudori képesítést szerzett. Úgy véljük egyfajta kettősség (kettős mérce) alakult ki a jogvégzettek körében.

22 CJH (1896) 1882-1883. évi törvénycikkek 188.

23 Ladányi Andor: Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890-1944. Gondolat Kiadó, Budapest 2007. 29. o.

24 Ady Endre: Életrajz. Gyermekek- és ifjúkora. leltetés: 2021. 01.26.

25 „Ady Endre I. félévi eredményei: Római jog (tanár Dr. Kovács Sándor), 8 óra, leckelátogatásra eljárt, kollokvium kielégítő. Magyar alkotmány- és jogtörténet (Dr. Kérészy Zoltán, 7 óra, eljárt, kielégítő. Bevezetés a jog- és államtudományokba (Dr. Ozory István), igen szorgalmas, jó. A római jog története (Dr. Kerék Sándor), 2 óra, eljárt, kielégítő. A legújabb kor története (Ferenczy Gyula), 4 óra, igen szorgalmas, -. Közegészségtan (Dr. Tüdős Kálmán), 2 óra, igen szorgalmas, -.Francia nyelv (Dr. Öreg János, 2 óra, szorgalmas, kielégítő. Bölcséleti enciklopédia (Dr. Öreg János), 2 óra, szorgalmas, jó. II. félév: Római jog (Dr. Kovács Sándor), 8 óra, igen szorgalmas, jó. Egyetemes európai jogtörténet (Dr. Kérészy Zoltán), 5 óra, eljárt, kielégítő. Bölcséletitörténet (Dr. Öreg János), 4 óra, eljárt, kielégítő. Közegészségtan (Dr. Tüdős Kálmán), eljárt, -. Művelődéstörténet (Ferenczy Gyula), 4 óra, -, -. Diplomatika (Ferenczy Gyula), 4 óra, Nem hallgathattam [Ady írásával], -. (Kovalovszky II. köt. 1974 i.m. 18.)” Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről II. kötet. Kovalovszky (1974) Akadémia Kiadó, Budapest, 1974 14, 18. Közli: Péter, I. Zoltán: Ady füstbe ment jogászkodása. Kulturális folyóirat és portál. Várad 2012. január 27 letöltés: 2020.11.26.

26 Ady Lajos: Ady Endre. Amicus, Budapest 1923. 52. o.

27 Kovalovszky: i.m. 83. o.

28 Péter: i.m.

29 Kovalovszky: i.m. 83-84. o.

30 Péter: i.m.

Zaccaria Márton Leó
adjunktus, Debreceni Egyetem Állam- és
Jogtudományi Kar

Összefüggések a magyar munkajog és a Szociális Jogok Európai Pillére között, különös tekintettel az (EU) 2019/1159 irányelvre*

I. Rendszerező gondolatok

A 2017 novemberében elfogadott Szociális Jogok Európai Pillére (a továbbiakban: Pillér) várhatóan jelentős hatást fog kifejteni az Európai Unió (a továbbiakban: EU) tagállamainak nemzeti munkajogi szabályozására. Mi több, a Pillér kapcsán néhány olyan konkrét jogalkotási eredményről is be lehet már számolni, mint a munkavállalók tagállamok közötti kiküldéséről szóló irányelv átfogó reformja,¹ a munka és a magánélet egyensúlyának munkajogi szempontú megerősítése,² az Eu-

rópai Munkaügyi Hatóság (a továbbiakban: Hatóság) felállítása,³ illetve a jelen elemzés témáját is képező (EU) 2019/1152 irányelv,⁴ amely az alapvető munkafeltételekről szóló kötelező munkáltatói tájékoztatás három évtizedes szabályozását⁵ modernizálja, illetve igazítja napjaink munkaerőpiaci körülményeihez. Mindezek mellett több, a munkavállalók jogállását, de általában a munkáltató és a munkavállaló kapcsolatrendszerét érdemben érintő előterjesztés is megszületett az utóbbi hónapokban a Pillér égisze alatt; elegendő az „európai minimálbérről”⁶ vagy a nők és férfiak közötti bérkülönbségek csökkentéséről és a munkadíjazás transzparenciájáról szóló irányelvtervezetekre⁷ gondolni. E konkrét joganyagok, illetve szociálpolitikai szabályozási területek mellett a Pillér jelentősége tetten érhető egyik oldalról az Európai Unió Alapjogi Chartájában (a továbbiakban: Charta) foglalt szociális természetű alapjogok megerősítésének igényében is, másik oldalról pedig abban az általános jogalkotási és tudományos diskurzusban, amely az EU – és legalább indirekt módon a tagállamok – számára szociálpolitikai, illetve ezen keresztül legalább részlegesen munkajogi paradigmaváltást sürget.

Noha a Pillér önmagában talán nem lesz elegendő a közeli jövőben ahhoz, hogy célkitűzéseinek megfelelően⁸ egyszerre kerüljenek magasabb szintre a munkavállalók alapvető jogai, és váljon transzparensbébbé, hatékonyabbá a munkaerőpiac, álláspontom szerint olyan kezdete lehet a Pillér e folyamatoknak, amely valóban új erát jelöl az uniós munkajogi és szociális természe-

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium, valamint a Nemzeti, Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap ÚNKP-20-5-DE-32 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

tű normák között. Mindezen uniós törekvések ugyanakkor mit sem érnének a tagállamok szociálpolitikai reform iránti hajlandósága nélkül, ugyanis az uniós szociálpolitikai jogalkotási hatáskör jelentősen limitált,⁹ azaz sem a Pillér, sem pedig a fentebb említett néhány újabb jogalkotási termék és munkajogi iniciativa nem jelent kellő alapot a munkaerőpiaci és kifejezetten a munkavállalók jogállását érintő szabályozások megreformálásához. E hipotézisből kiindulva a következő néhány oldalon azt vizsgálom, hogy a Pillér kulcsterületei,¹⁰ illetve az ezeken belül deklarált néhány konkrét jogosultság milyen hatást fejthet ki a belátható jövőben a magyar munkajogra, elsősorban a szabályozás azon neurálgikus pontjaira fókuszálva, amelyek vonatkozásában a Pillér kapcsán valódi novumokról számolhatok be. Így egy rövid általános értékelést követően a már említett (EU) 2019/1152 irányelvet egyfajta esettanulmányként alkalmazom a célból, hogy az aktuális uniós munkajogi törekvések egyik sarokköve nyomán kimutassam a magyar munkajog érintett területének esetleges hiányosságait, illetve felhívjam a figyelmet arra, hogy az implementációs határidőig – 2022. augusztus 1. – milyen főbb módosítások várhatók a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényben (a továbbiakban: Mt.). A kutatás a munkavállalói jogvédelem kérdéskörére épül, így az egyes szabályok analízise is e szempontból fog történni. Konklúzióban pedig megkísérlek rámutatni azon aktualitásokra és jövőbeli kihívásokra, amelyek a Pillér nyomán a magyar munkajogi szabályozást érint-

hetik, különös figyelmet fordítva a munkáltatói tájékoztatás megújuló szabályanyagára.

II. A Szociális Jogok Európai Pillére kulcsterületeinek összefüggése a magyar munkajogi szabályozással

Nehéz megalapozott következtetést megfogalmazni arra nézve, hogy milyen konkrét hatásai lehetnek a magyar munkajogra a Pillér kapcsán megfigyelhető, jórészt általános, absztrakt reformfolyamatoknak. Ennek elsősorban az az oka, hogy maga a Pillér is egy speciális, de mindenképpen bizonytalan helyzetet jelöl jelenleg, de az is hozzájárul e kétségekhez, hogy kérdéses az, hogy a fentebb említett új normák közül melyek azok, amelyek kiválthatnak konkrét szabályozási hatást. Ha az új irányvonalakat összességében, a maguk teljességében vizsgáljuk, úgy persze a munkavállalói jogvédelem szintjének általános emelése iránti igény, vagy éppen a munkaerőpiaci esélyegyenlőség erősítése mégis ilyen konkrét terület lehet, de – maradva az egyes példánál – a posting irányelv átfogó módosítása¹¹ vagy a Hatóság felállítása (egyelőre) nem bír hatással a magyar jogra. Ugyanakkor néhány esetben éppen a már megszületett új jogforrások magyar jogba történő transzpozíciója is felvet bizonyos dilemmákat munkavállalói oldalon, gondolva például a már említett posting irányelvre.¹²

Mindemellett mivel a folyamat íve és a reformkonceptió gondolatisága

tisztán kivehető, álláspontom szerint azok a területek, amelyek faktuális jogszabály-változásokat jelezhetünk előre, mindenképpen figyelmet kell, hogy kapjanak. A munka és magánélet egyensúlyának elérését célzó új irányelvi szabályozás alapjaiban jelen van a magyar Mt-ben is, de az új elvek határozottabban fókuszálnak az apákat megillető jogokra, illetőleg a szülői pozíciók munkajogi szempontú egyenlőségére. Az egyes, konkrét normák szintjén az atipikus-tipikus munkaviszonyok fogalmi szeparációja,¹³ illetve általában a szülőket megillető munkajogi védelem körében¹⁴ mindenképpen felmerülhetnek jogszabályváltozások a jövőben. A másik hasonló kérdés az új tájékoztatási irányelv által felvázolt egységes munkaviszony-fogalom,¹⁵ illetve ahhoz kötődően a munkajogi minimumsztenderdek hatókörének kiterjesztése. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez nagyrészt nem is szabályozási, hanem jogértelmezési kérdés, de összességében a munkajogi de minimis védelmi szabályok hatóköre valóban lehet akár jogszabálmódosítás tárgya is.¹⁶

Fentebb utaltam arra, hogy összességében nem biztos, hogy sok konkrét kérdésben érinti a következő években a magyar szabályozást a Pillér, illetve azt is felvettem, hogy mivel a Pillér kifutása – bizonyos szempontból – jelenleg is bizonytalan, ezért a magyar jogra gyakorolható hatások inkább általánosságban jeleníthetők meg. Hozzá kell azonban tenni, hogy egy adott szabályozási területen – például a munkáltató írásbeli tájékoztatási kötelezettsége kapcsán – az új vagy módosított

szabályozások alapvetően mindig hoznak magukkal jogalkotói feladatokat is, ezért mindenképpen indokolt a vizsgálat az említett kulcsterületek és az azokon belül várható fejlemények mentén.

A három kulcsterület közül is kiemelt szerepet kapott kutatásomban a Pillér I. fejezetében tárgyalt esélyegyenlőségi és munkavállalási alapjog támogatása.¹⁷ Ez a terület voltaképpen igyekszik összefoglalni azokat a munkaerőpiaci problémákat, amelyek miatt – többek között – szükséges volt a Pillér életre hívása,¹⁸ egyúttal megoldásokat kínálva bizonyos szociális részterületek megerősítésével. Érdekessége a fejezetnek, hogy egy sorban tárgyalja az esélyegyenlőséget és a munkavállaláshoz való jogot – pontosabban annak elősegítésének eszközeit¹⁹ –, amiből következik, hogy a munkaerőpiaci esélyegyenlőséget kiterjesztően, de szoros összefüggésben kell érteni az állami foglalkoztatáspolitikával. E négy cikk a mellett, hogy alapjogi beágyazottságú²⁰ az uniós jogban, látványosan mutat rá arra, hogy milyen összetett feladat, és milyen összetett eszközrendszerrel teljesíthető csak a munkavállaláshoz való hozzáférés biztosítása a munkaerőpiacon, főleg, ha ezt valóban mindenki számára biztosítani szeretné egy tagállam. A 2. és 3. cikk vonatkozásában leginkább a korábban már említett (EU) 2019/1158 irányelv nyomán lehet új impulzusokat feltételezni, hiszen az általános esélyegyenlőség és nemi egyenlőség munkajogi vonatkozásai a magyar munkajogban tisztázottak.²¹ Hozzá kell persze tenni, hogy ezek az elvárások nem feltétlenül csak munkajogi szinten jelennek meg, hiszen a

szociális ellátórendszer vagy a család-támogatási rendszer²² egyaránt valódi segítséget nyújthat e jogok kiteljesítésében, és e tekintetben felvethető, hogy akár munkajogi eszközökkel is tovább lehetne erősíteni a nők munkaerőpiaci pozícióját.²³ Persze nem kizárólag a nemi alapú diszkrimináció leküzdésének elvárásában jelenik meg a munkaerőpiaci esélyegyenlőség, de a Pillér keretei között e vonatkozásban biztosan látni fogunk a magyar jogot is érintő új fejleményeket.

A foglalkoztatáspolitikai viszonylatában általában elvárt az állam olyan aktív magatartása, amely valódi eszközöket és lehetőséget teremt a munkanélküliség leküzdése, mérséklése és a rendelkezésre álló munkaerő hatékony elosztására nézve.²⁴ E cikkek kapcsán a várható hatások valószínűleg implicitek lesznek, ugyanis a foglalkoztatáspolitikai területén az uniós jogharmonizáció hiánya²⁵ miatt a Pillér eleve nem „merészkedhet” túl messzire e területen. Ugyanakkor a rendelkezésre álló eszközökkel bátran élhet, hiszen a személyre szabott, aktív, tényleges állami segítség az álláshoz jutás,²⁶ a karrierépítés terén generikus, de fontos elvárás minden tagállammal szemben.²⁷ A magyar foglalkoztatáspolitikai napjainkban egyértelműen az aktív oldalra fókuszál²⁸ és fókuszált a legutóbbi, munkaerőhiánnyal is jellemzett periódusig.²⁹ Mindezt olyan speciális szabályozások, mint a közfoglalkoztatás³⁰ vagy a szövetkezeti munkavégzés támogatása³¹ is kiegészítik.³² Vagyis a célok és az eszközök is döntően adóttak a Pillér céljainak megvalósításához, de azzal is számolni kell, hogy éppen

a Pillér generálta változások is vezethetnek olyan további intézkedésekhez, amelyeknek hatása lehet a magyar jogra, vagy éppen szükségessé teszik a munkaerőhiány még eredményesebb kezelését (például oktatás³³), nem beszélve az újra fellángoló munkanélküliség világszintű problémájáról.

Az esetlegesen a magyar jogot is érintő szabályozási reformok központi elemét képezik a Pillér II. fejezetének tisztességes munkavégzés feltételeit érintő, voltaképpen a munkavállalók alapvető jogairól szóló cikkei.³⁴ Ha a maga teljességében szemléljük ezen elveket és jogokat, akkor tulajdonképpen kirajzolódnak előttünk annak a reformfolyamatnak a kontúrjai, amelyeknek az előzőekben kifejtettek alapján szemtanúi lehetünk az uniós jogban a Pillér keretei között megalkotott és megalkotandó új vagy módosított joganyagok vonatkozásában. A munka és magánélet egyensúlya, a munkáltató tájékoztatási kötelezettsége vagy a bérek³⁵ mind-mind olyan területei lehetnek a következő évek szociálpolitikájának, amelyek vagy már most változásban, fejlődésben vannak, vagy pedig sort kell keríteni azokra a Pillér elhatározásaira tekintettel. Következésképpen e cikkek magyar jogra gyakorolható hatását leginkább az egyes, konkrét joganyagok vizsgálata teszi majd lehetővé, ezek közül is elsősorban a lentebb részletesen elemzendő (EU) 2019/1152 irányelv és a munka és magánélet összehangolását elősegítő jogi normák reformja körében találhatunk érdekes összefüggéseket. Ugyanakkor a bérek tisztességes voltának garantálása nyilvánvalóan tagállami hatáskör,³⁶ az egységes elveket

kialakítani igyekvő minimálbér-szabályozás azonban erre is jelentősen kihat, még ha nem is a kötelező legkisebb munkabérek összecszerúségre nézve. Ugyanígy felvethető, hogy a rugalmas és biztonságos foglalkoztatással szembeni elvárások – még ha ezek nem is újak feltétlenül³⁷ – magukkal hozhatják új munkaidő-szabályok bevezetését, vagy akár a munkaviszonyok további tartalmi kérdéseinek felülvizsgálatát. Szintén nagyrészt hipotetikusan kívánkozik ide a munkaügyi kapcsolatokat érintő 8. cikk, amely alapján élnékíteni, fejleszteni lenne szükséges azokat Magyarországon, elsősorban a kollektív munkajogi, szociális partnerek kapcsolatrendszerének támogatásával, de akár a munkavállalók kollektív jogainak erősítésével is.³⁸ Felvethető, hogy ezen a területen nem feltétlenül jogi eszközökkel érhető el a kívánt hatás, de a stabil szabályozási oldal a Pillér szerint elengedhetetlen az eredményes szociális párbeszédhez.

A Pillér III. fejezetének szűken értelmezett szociális védelmi kérdései nem képezik ugyan szorosan az elemzés tárgyát, mégis meg kell említeni ezek munkaerőpiaci jelentőségét. A 11-20. cikkek egyébként sem tűnnek homogénnek, legalábbis abból a szempontból, ahogyan azoknak jogalkotási hatása lehet. Összevetve például a gyermekek támogatását³⁹ a munkanélküli járadékkal,⁴⁰ tisztán látszanak a differenciák, habár a szociális védelem általános premisszája valóban összeköti ezeket is. A minimumjövedelem⁴¹ szintén erős munkajogi összefüggéseket mutat – lásd a bérek kapcsán mondottakat is –, így összességben az

látszik, hogy a foglalkoztatáspolitikán túl is támogatni rendeli a Pillér a munkaerőpiac szereplőit. A szociális védelmi szabályok tehát szintén leginkább a kapcsolódó jogalkotási területeken vagy pedig a szociális biztonsági rendszerek koordinációjának felülvizsgálatán keresztül hozhatnak újdonságokat a magyar jogban, de mivel e normák döntően nemzeti hatáskört képeznek, ezért a tagállami felelősség kiemelése lehet e területen a legfontosabb vívmánya a Pillérnek.

A szociális koordináció hatékonyságának fejlesztése önmagában is egy olyan irányba mutathat, amely ha nem is vezet egy-egy tagállam szociális biztonsági rendszerének átalakításához, de a minimumelvárások összehangolása, eddigieknél erőteljesebb koordinálása mindenképpen hatással lehet a magyar jogra is. Fontos, hogy a munkanélküliség felszámolásáért már most is sokat tesz a magyar állam,⁴² így a konkrét rendelkezések közül a munkanélküli járadék biztosítása sem újdonság, de mivel a munkanélküliség kezelése sem tűnt egészen a legutóbbi időkig igazán nagy kihívásnak Magyarországon,⁴³ ezért e területen egyelőre talán kisebb lesz a Pillér hatása, összehasonlítva a II., de még az I. fejezettel is. Ugyanakkor amennyiben a munkavállalói mobilitást valóban megerősíti az EU, és ezzel tulajdonképpen a szabad mozgást támogatja, úgy a szociális jogok és szociális védelem szintén újabb impulzust és módosítási igényt kaphatnak a magyar jogban is.

III. Esettanulmány – az EU 2019/1152 irányelv várható hatása az Mt-re

A következőkben röviden áttekintem a címben jelzett új joganyag azon cikkeit és elveit, amelyek egyik oldalról a legtöbb nívumot hordozzák a munkafeltételek vonatkozásában, elsősorban a munkavállalók jogvédelme felől közelítve, másik oldalról pedig módosításokat indukálhatnak a magyar munkajogban is. Mivel egy külön elemzés tárgyát képezhetné, ezért nem ejtek szót az irányelv 1. cikk (2) bekezdése szerinti kvázi munkavállaló-fogalomról, pusztán utalok arra, hogy a fogalom jogalkotói szándék szerint remélt kiszélesítésének nehézségeivel⁴⁴ a magyar munkajogi jogalkotásnak is hamarosan szembe kell néznie. Vagyis fontos, hogy az alább tárgyalandó jogosultságok nem csupán a megszorítóan értelmezett „munkaviszony” keretei között foglalkoztatottakra nézve irányadók, de szükséges az európai bírósági jogértelmezés mellett a nemzeti jogi sajátosságokat is figyelembe venni e vonatkozásban.

Az új irányelv 4. cikk (2) bekezdése számos olyan információt sorol fel, amelyekre jelenleg nem terjed ki Mt. 46. §-a. Ezáltal felmerülhet problémaként, hogy mennyiben fog a magyar szabályozás megfelelni az új uniós jogi elvárásoknak akkor, ha ezek a jövőben sem kerülnek be ebbe a körbe. E hiányosságokat pótolnia kell majd a jogalkotónak, azonban látni kell, hogy ezen elemek között találunk olyat, amelyet „erősebb” jogi eszközzel rendez a magyar

jog – így a munkaviszony kezdetét, hiszen azt elsődlegesen a munkaszerződés körébe utalja a törvény, hasonlóan a próbaidőhöz –, találunk olyat, ami az általános tájékoztatási kötelezettségből és/vagy a szerződési elvből levezethető (a felmondás szabályai, az alapbér), és olyat is, amely semmilyen formában nem jelenik meg az Mt-ben (képzések). A módosított szabályozás úgy tűnik, hogy valóban széles körben kívánja e munkáltatói kötelezettséget rendezni, sőt egyértelmű logikai kapocs látszik a 2. cikk fogalmi rendszere és a 3. cikk tartalmi elvárásai között is, hiszen az irányelv több helyen is direkt módon kitér a nem hagyományos munkaviszonyokban irányadó speciális tájékoztatási kötelezettségre.⁴⁵

Érdemi újdonsággal szolgálhat az Mt. számára 5. cikk (1) bekezdése, e szerint ugyanis a munkaviszony első napján meg kell adni az előírt írásbeli tájékoztatást, ezzel garantálva a munkavállalók érdekeit. Az erre nézve egy tizenöt napos szabályt alkalmaz,⁴⁶ így fontos, hogy az új irányelv másodlagosan egy maximum hét naptári naptári napból álló időszakot határoz meg az esetlegesen elmaradt munkáltatói tájékoztatás pótlására. Következésképpen az új szabályozás – szemben a korábbival⁴⁷ – az azonnaliság elvét képviseli, és külön kitér a munkavállaló általi hozzáférhetőség problematikájára is.⁴⁸ Ilyen tartalmú szabályok sincsenek jelenleg az Mt-ben, habár a jognyilatkozatok közzétételének előírásaiból ez levezethető.⁴⁹ A következő esetkör, amely különös figyelmet érdemel, az irányelv III. fejezetében található, abban ugyanis az új normaanyag expliciten olyan sza-

bályok alkalmazását írja elő, amelyek bár kétségkívül közvetlenül kötődnek a 4. cikkben részletezett információkhoz, azok mégis a munkaszerződés tartalmára nézve fogalmazznak meg obligatórius, lényegi elvárásokat. Ez az új szabályozás az egyik legjelentősebb az új irányelvi normák közül, hiszen ez legalább implicit módon kísérletet tesz a tagállami munkajogi szabályok részleges harmonizációjára, hiszen a munkaszerződés tartalma a magyar jogban is lényegében valamennyi esszenciális komponensét rendezheti a felek között fennálló munkaviszonynak.⁵⁰ Azaz az uniós jog szerint bizonyos „közös nevező”, illetve minimális jogvédelmi struktúra esszenciális az átlátható munkafeltételek körében az uniós szociálpolitikában.

Ez alapján kevésbé hat meglepőnek, a 8. cikk, amely a próbaidő maximális időtartamáról rendelkezik, amely előírásnak megfelelnek a magyar szabályok, tekintettel a hat hónapos maximumra.⁵¹ A 9. cikk ezzel szemben egy olyan előírást tartalmaz, amely a munkáltatókat korlátozza abban, hogy megakadályozzák a munkavállalók párhuzamos foglalkoztatását, habár a korlátozás lehetőségét nyitva hagyja az irányelv.⁵² Bár ilyen irányú szabály nincs az Mt-ben, ilyen tartalmú tilalmat vagy korlátozást sem találunk a magánszféra munkajogában,⁵³ amiből arra is lehet következtetni, hogy ennek az előírásnak jelenlegi formájában is megfelel az Mt. Fontos azonban, hogy e szabály lényege az, hogy visszaszorítsa a munkavállalók gazdasági mozgásterét indokolatlanul behatároló munkáltatói döntéseket,⁵⁴ azaz közös cél lehet

a bejelentetlen – fekete – foglalkoztatás megelőzése is. Másként fogalmazva: nem elképzelhetetlen, hogy egy ilyen tartalmú szabállyal nagyobb mértékben szolgálná a jogalkotó az irányelvnek való megfelelést, kiegészítve egyúttal a feleket a gyakorlati nehézségek esetében.

Szintén új jogértelmezési szemléletet kíván meg a 12. és 13. cikk is, azok ugyanis teljes mértékben újak mind az irányelv, mind az Mt. tekintetében. Előbbi a foglalkoztatási formák közötti váltás lehetőségéről, utóbbi pedig a munkáltató által a munkavállaló számára biztosítandó képzésekről szól. A 12. cikk (1) bekezdése – a magyar munkajogi terminológiát idézve – egy olyan kérvényezési lehetőséget biztosít a munkavállaló számára, amellyel lehetősége van atipikus foglalkoztatási formából hagyományos munkaviszonyba átlépni, ezzel növelve foglalkoztatása garanciális jellegét. A lehetőség természetesen most is adott az Mt. alapján, de az irányelv egy hónapos határidővel kötelező, írásos válaszadást is előír a munkáltatónak, ami viszont egyértelműen új kötelezettségként jelentkezhet a jövőben. Ugyanakkor ebből nem lehet arra következtetni, hogy a munkáltatónak ténylegesen ilyen irányú „foglalkoztatási forma-módosítási” kötelezettsége lenne, de a kérelem befogadása, annak érdemi megvizsgálása és az időben és formailag is kötött válaszadás újabb garanciaként tűnik fel munkavállalói oldalon. A képzések kapcsán pedig csupán a munkáltató által előírt képzések munkavállalói költségmentességét írja elő az irányelv,

amire nézve ismét az előírás szigorú, garanciális volta emelhető ki.

Érdekes és a hagyományos, szociális karakterű munkavállalói jogvédelem kapcsán kiemelten fontos rendelkezést tartalmaz az új irányelv 14. cikke,⁵⁵ amely a kollektív szerződésben való eltérés lehetőségét rögzíti. E szerint a szociális partnerek számára az irányelv I-III. fejezeteire nézve mutatis mutandis teljes egészében lehetővé teszi az eltérő megállapodást azzal a megkövetéssel, hogy ez csak „a munkavállalók teljes védelmének garantálása mellett” lehetséges.⁵⁶ Ebből tehát nem következik az, hogy a munkavállalók számára előnytelenebb rendelkezések is alkalmazhatók lennének, de a magyar munkajogra nézve azért is fontos előírás ez, mert az Mt. 46. §-a ebben a tekintetben valóban szigorú, azonban akár csak az idézett munkafeltételek tekintetében – elvileg – nem kizárt a munkavállalók szempontjából in peius eltérés sem,⁵⁷ még kollektív szerződésben sem.⁵⁸ Kérdéses tehát, hogy az ilyen tartalmú szerződéses klauzulák mellett hogyan lehetséges a „teljes védelem” garantálása, de álláspontom szerint kellő alappal feltételezhető, hogy az irányelv ezzel is a Pillérben is kimondott kollektív munkajogi védelmi kört⁵⁹ kívánja erősíteni, esetleg kiszélesíteni az új irányelv korábban említett individuális munkajogi céljai mellett. A magyar szabályozás szellemére nézve fontos, hogy az Mt. nem tiltja a munkáltatói tájékoztatási kötelezettséget részletező 46. §-tól való egyoldalú eltérés lehetőségét. Azaz e vonatkozásban az Mt. kifejezetten a munkavállalók jogos érdekét rendeli védeni, hiszen az egyoldalú eltérési le-

hetőség voltaképpen kizárja az esetleges munkáltatói hátrányokozást.⁶⁰

Nagyrészt új szabályozási elveket és normatételeket fogalmaz meg az új irányelv 15. cikke az esetlegesen elmaradó tájékoztatás utólagos pótlását illetően. Pontosabban e cikk egy megdönthető vélelméről szól, amelynek az a rendeltetése, hogy a munkáltatói mulasztásból eredő jogsértő állapot a lehető leghamarabb felszámolható legyen. Sőt a munkáltató és a munkavállaló érdekkonfliktusból származó jogvita elkerülése is a célok között szerepel az irányelv e részében. Fontos ugyanakkor, hogy ez a korrekciós lehetőség nem kerül ellentétbe a tájékoztatás azonnaliságának princípiumával, hiszen előbbi nem felülírja, csupán megerősíti utóbbit egyfajta közvetett szankciós kényszerrel. Az irányelv alapján a tagállamoknak különös kötelezettsége lesz tehát arra, hogy eme időtartam letelte esetére két jogérvényesítési mechanizmus közül válasszanak. Közös jellemzője e rendszereknek, hogy a munkavállalót védik, abból az előfeltevésből táplálkozva, hogy a munkaviszonyban gyengébb félként eredendően nem rendelkezhet a szükséges információk jelentős részével, helyzete bizonytalan.⁶¹ Az első lehetőség az „előnyös vélelmezés” esete, amely szerint amennyiben a munkáltató elmulasztotta a tájékoztatást a releváns tartalmi elemekre nézve, úgy ex lege vélelmezni kell azt, hogy a munkaviszony határozatlan időtartamra, teljes munkaidőre és próbaidő nélkül jött létre. Adott esetben tehát ez a vélelmezés a felek szerződési akaratával legalább parciálisan ellentétes állapotra engedhet következtetni, ami

mindenképpen figyelemre érdemes szabálya lehetne a magyar munkajognak is. Ugyanis bár a szerződés érvényességét és tartalmát jelenleg nem érinti az Mt. 46. §-a, mégis felvethető, hogy egy érvényes, határozott időtartamra szóló kikötést lényegében módosíthat – egyfajta szankcióként – a jogalkotó azáltal, hogy a tájékoztatás elmaradása ellenére ennek ellenkezőjét írja elő? A kérdés egyelőre hipotetikus, azonban az a) pontból ez is következik. A b) pont közigazgatási hatósági útra tereli a problémát, és lehetővé kívánja tenni közigazgatási szankciók alkalmazását is. Ez által a munkaviszony tartalma nem módosulhatna, azonban a hatósági út alapvetően jó visszatartó erő lehet munkáltatói oldalon a jogsértések elkerülése érdekében, kiegészítve a felek közös érdekein nyugvó konfliktusrendezési megoldásokkal.⁶² Az Mt. 46. §-ban foglalt munkáltatói kötelezettség megsértése jelenleg is vezethet munkaügyi hatósági beavatkozást indokoltá tevő jogsértéshez, így ez talán kisebb léptékű módosítást tenne szükségessé a magyar jogban.⁶³

A 16-18. cikkek⁶⁴ összefoglalóan a munkavállaló jogérvényesítési lehetőségéről, illetőleg az annak alapját képező védelmi szabályokról szólnak. Önmagában annak rögzítése, hogy a munkavállalók számára hatékony jogorvoslati lehetőségeket kell biztosítani a munkaviszony fennállta alatt és megszünte után egyaránt, érdemi újdonságot nem hordoz a magyar szabályozásra nézve. Azonban az irányelv tovább megy, és rá is mutat a leginkább hatékornak vélt jogorvoslati módra a munkavállalónak megfizetendő kárté-

rítés formájában. Az új irányelv szerint ugyanis „megfelelő” kártérítésre van joga a munkavállalónak az említett vitarendezési utakon abban az esetben, ha az irányelvben foglalt jogokat megsérti a munkáltató Felmerül tehát az a kérdés, hogy a nem megfelelő, esetleg elmaradó munkáltatói tájékoztatás vajon ténylegesen kártérítési jogalapot képezhet-e. Szélsőséges esetben álláspontom szerint már a jelenlegi szabályozásban is igen, ugyanis – nem számítva a törvényben nyíltan kimondott jogellenes munkaviszony-megszüntetés esetét⁶⁵ – a munkáltató mindenképpen a munkaviszonnyal összefüggésben okozná a kárt ebben az esetben is, de kérdés, hogy mi lehet az a hátrány, ami ténylegesen bekövetkezik a munkavállaló oldalán. Expanzív jogértelmezéssel talán a szerződés szerű teljesítés akadályozása vagy aránytalan elnehezítése lehetne ilyen cselekmény, bár ez csak elméleti feltevés, ugyanis a jelenlegi jogértelmezésből ez nem következik. Érdemes azonban a másik oldalról is szemlélni ezt a kérdést, hiszen az Mt. 46. §-a éppen a tekintetben nem mutat kellő határozottságot, hogy az abban foglaltak megsértése tényleges hátrányos következménnyel voltképpen nem jár a munkáltató oldalán, márpedig egy ilyen típusú szabályozás ezen is változtathat. Azaz az új szabályozás célja adott esetben akár ezen a téren is jogértelmezési nóvumhoz vezethet az Mt. kapcsán a jövőben.

A 17. cikk a hátrányos bánásmóddal szembeni védelemről külön is rendelkezik az olyan esetekre nézve, amelyekben a munkavállaló vagy munkavállalói képviselő az irányelvben rendezett

jogok érvényesítése céljából panasszal él, vagy eljárást indít. Vagyis az irányelv kifejezetten tilalmazza a munkáltató esetlegesen retorziószerű magatartását, aminek véleményem szerint az a jelentősége, hogy a jogérvényesítés során egy újabb, konkrét szemponttal is bővül az a kör, amelyben a munkavállalók információhoz való jogát explicite védi a jogalkotó. A 18. cikk pedig egy olyan kvázi felmondási védelmet⁶⁶ definiál, ami tovább megy az előző, munkáltatói megtorlással⁶⁷ összefüggő jogvédelemnél, és úgy fogalmaz, hogy védeni kell a munkavállalókat az olyan munkáltatói felmondással szemben, amely azon alapul, hogy a munkavállaló a jelen irányelvben foglalt jogát érvényesíti, illetve gyakorolja. Ugyanígy tilos az elbocsátással egyenértékű szankció – álláspontom szerint ilyen lehet az Mt. 56. §-a szerinti hátrányos jogkövetkezmény alkalmazása –, amiből az a következtetés vonható le, hogy az irányelv, még ha csak szűk körben is, de elindul az egyébként szinte lehetetlennek tűnő harmonizált felmondás-szabályozás⁶⁸ irányába. Pontosabban olyan többletkritériumot fogalmaz meg egy egyértelmű jogszabályi elváráson keresztül, ami álláspontom szerint újdonság lehet a magyar munkajogban is, ugyanis az Mt. szabályai szerint egy ilyen felmondást a munkavállaló magatartására alapított megszüntetésként lehetne elképzelni, de talán joggal való visszaélésnek kellene minősíteni azt, ha a felmondás oka a munkavállaló irányelv szerinti fellépése lenne. Ezt egészíti ki a (2) bekezdés a munkáltató írásbeli indokolási kötelezettségével arra az esetre, ha a munkavállaló sérelmesnek érzi az

adott intézkedést az említett alapon. Az indokolási kötelezettség természetesen e szabály nélkül is fennáll, ebből azonban arra lehet következtetni, hogy a munkáltatónak ilyen típusú jogsérelem gyanúja esetén fokozott felelőssége van. Márpedig ez a (3) bekezdésben teljesedik ki a bizonyítási teher megfordításával, ez alapján ugyanis a felperes munkavállalónak csak valószínűsítenie kell azt, hogy az irányelv adta jogainak gyakorlására tekintettel érte a hátrány, így a munkáltatónak pedig érdemi bizonyítással kell tudnia kimenteni magát.

Azaz a magyar szabályozásból és gyakorlatból vett példával úgy tűnik, hogy az irányelv a 95. számú Munkaügyi Kollégiumi állásfoglalás szerinti bizonyítási elv talaján áll, illetőleg hasonlóan rendezi ezt a kérdést az egyenlő bánásmód megsértésére történő hivatkozás esetével.⁶⁹ Ugyanakkor mivel az irányelvből egyfajta visszaélészerű munkáltatói magatartás olvasható ki az ilyen jellegű felmondás esetén, ezért gyakorlatilag a joggal való visszaélésre történő hivatkozás esetén alkalmazott bizonyítás fordítottját⁷⁰ látjuk kirajzolódnia az irányelvből, ami azért is figyelemre méltó tehát, mert eme felmondásvédelmi szabályok nem térnek el érdemben a magyar szabályoktól, de a garanciák elvi háttere és voltaképpen az eljárási szabályok is hordoznak magukban újdonságot.⁷¹

IV. Konklúzió

Bár néhány év eltelt már a Pillér elfogadása óta, sőt talán már néhány releváns

szociálpolitikai joganyag megszületésének is eltűnőben van az újdonságereje, mégis úgy vélem, hogy egyelőre nehéz érdemi következtetést levonni a Pillér magyar munkajogra kifejtendő hatására nézve. Hovatovább maga a Pillér is formálódik, pontosabban annak jogi természete, illetve az azt követő jogalkotási mechanizmusok is folyamatosan alakulnak, így talán túlzott munkajogi ambícióra is vallana már most elvárni azt, hogy a valódi és kézzel fogható szabályozási, esetleg jogértelmezési hatásokat analizáljunk. Ugyanakkor mivel a Pillér ennek ellenére néhány valódi eredményt már fel tud mutatni, illetve mivel arra kétséget kizáróan érdemben építenek az EU döntéshozói az európai integráció jövőjének alakítását illetően, megállapítható, hogy a magyar munkajogra akár már néhány éven belül jelentős hatást fejthetnek ki az abban foglalt elvek.

Elég az esettanulmányul választott új tájékoztatási irányelvre gondolni, amelynek implementációs határidejének leteltéig úgy vélem, tényleges jogalkotási feladat is vár a magyar jogalkotóra. Ez persze csak egy példa, de a Pillér holisztikus szociális szemlélete és kifejezetten a munkavállalók jogvédelmére koncentráló megközelítése – együtt a szükségszerű munkajogi modernizációval – könnyen az alapvető munkafeltételek szabályozását érintő reformokhoz vezethet. Mindez a magyar munkajogban érdemi módosításokat indukálhat, de összességében nem szabad elrugaszkodnunk a tényleges jogalkotási termékektől, hiszen a Pillér szellemisége önmagában kevés ahhoz, hogy munkajogi revíziót indít-

son el nemzeti jogi szinten. Az átlátható és kiszámítható munkafeltételek szabályozása és a kötelező munkáltatói tájékoztatás konnotációjában azonban ez már nem tűnik túlságosan távoli lehetőségnek.

Az (EU) 2019/1152 irányelv magyar jogra gyakorolt jövőbeli, akár a jogalkotást érintő hatása összességében bizonytalan. Az irányelvi szabályok személyi és tárgyi hatályát szemlélve a jelenlegi normaszöveg alapján úgy tűnik, hogy mivel az Mt. 46. §-a tartalmazza a vonatkozó irányelvi normát, ezért mutatis mutandis azt nem lehet alkalmazni más, munkát végző személyekre. Ugyanakkor a probléma gyökerre tulajdonképpen nem az Mt. hatályos szövegében keresendő, hanem abban a definíciós felépítményben, amely részben tradicionális okokból, részben pedig kényszerből markánsan kiragadja a „munkavállaló” és a „munkaviszony”⁷² koncepcióját a munkavégzésre irányuló jogviszonyok katalógusából. Habár a jelenlegi szabályozási és jogértelmezési klímában ez teljesen érthető és racionális megközelítés, álláspontom szerint éppen a jelenleg tárgyalt irányelvi reform lehet az első olyan jelentős változás, ami lépésre kényszerítheti a magyar szabályozást és gyakorlatot is, ugyanis az irányelv bővülő személyi hatálya biztosan túlmutat az Mt. fogalmi keretein. Ha pedig kevésbé a definíciós formalizmus, és erőteljesebben a felek között fennálló jogviszony sajátosságai felől közelítünk, úgy azt látjuk, hogy az Mt. 46. §-ban foglalt szabályok egyfajta személyi függést feltételeznek az alanyok között, ami egyértelműen a munkaviszony differentia specifica-ja,⁷³

de annak nem kizárólagos jellegadó sajátossága. Vagyis indokolt lehet a fogalmi anomáliát úgy is megközelíteni, hogy vajon beilleszthetők-e más jogviszonyok is az irányelvi szabályok közé, jelesül annak vizsgálata, hogy vajon ezek miért csak a hagyományos munkaviszonyra vonatkozhatnak. A válasz bár teoretikus alapokon nyugszik egyelőre, mégis lehet igenlő az új irányelv célját és szabályozási módszertanát szemlélve.

Az új szabályozás érdeméről szólva pedig következtetésem szerint számos ponton módosításra, kiegészítésre szorulhat az Mt. 46. §-ában foglalt szabályanyag az implementáció során. Bár az Mt. 46. §-a jelenlegi formájában is nagyrészt megfelel a magasabb szintű előírásoknak, a szabályozás szellemisége és néhány konkrétuma érdemben megváltozott. E változások teljes összhangot mutatnak a Pillér gondolatosságával és szociális motivációjú célkitűzéseivel, ugyanis a munkavállalók jogvédelmének megerősítése és a Charta 31. cikke szerinti igazságos és méltányos munkafeltételek⁷⁴ garantálása kulcsfontosságú a jövő, de a jelen európai munkaerőpiacán is. Mindezen változásokra a magyar jogalkotásnak is hamarosan reagálnia kell feltételezésem szerint. A Pillér tehát a maga teljességében egyelőre nehezen meghatározható módon és mértékben gyakorol hatást a magyar munkajogra, de az (EU) 2019/1152 irányelv példáját felhasználva arra kell következtetnünk, hogy a további munkajogi és szociális tartalmú uniós joganyagok konkrét magyar munkajogi hatásainak megjelenése csupán idő kérdése.

1 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/957 irányelve (2018. június 28.) a munkavállalók szolgáltatások nyújtása keretében történő kiküldetéséről szóló 96/71/EK irányelv módosításáról.

2 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1158 irányelve (2019. június 20.) a szülők és a gondozók vonatkozásában a munka és a magánélet közötti egyensúlyról és a 2010/18/EU tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

3 Az Európai Parlament és a Tanács az Európai Munkaügyi Hatóság létrehozásáról, a 883/2004/EK, a 492/2011/EU és az (EU) 2016/589 rendelet módosításáról, valamint az (EU) 2016/344 határozat hatályon kívül helyezéséről szóló (EU) 2019/1149 rendelete.

4 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve (2019. június 20.) az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről.

5 Lásd: a Tanács 91/533/EGK irányelve (1991. október 14.) a munkaadónak a munkavállalóval szembeni, a szerződés, illetve a munkaviszony feltételeire vonatkozó tájékoztatási kötelezettségéről.

6 Javaslat - Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az Európai Unióban biztosítandó megfelelő minimálbérekéről, Brüsszel, 2020.10.28. COM(2020) 682 final, (4) preambulumbekkezdés. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0682&from=EN> (2020. november 24.).

7 Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council to strengthen the application of the principle of equal pay for equal work or work of equal value between men and women through pay transparency and enforcement mechanisms, Brussels, 4.3.2021. COM(2021) 93 final. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/com-2021-93_en_0.pdf (2021. március 17.).

8 Hajdú József: A szociális jogok európai pillérének körvonalai. Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica, 2018. 1. sz. 95-96. o., 101. és 105. o.

9 Ane Aranguiz: More majority voting on EU social policy? Assessing the Commission proposal. EU Law Analysis - Expert insight into EU law developments 2019. június 26. <http://eulawanalysis.blogspot.com/2019/06/more-majority-voting-on-eu-social.html> (2020. január 11.).

10 Hungler Sára - Gellérné Lukács Éva - Petrovics Zoltán - Dudás Katalin: Az Európai Unió szociális és munkajoga. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2020. 35-36. o.

11 Lásd részletesen a magyar munkajogi vonatkozásokat: Kártyás Gábor: Kiküldött munkavállalók az uniós és a magyar jogban (Jogtudományi Monográfiák 15.). Pázmány Press, Budapest. 2020. 167-222. o.

12 Kártyás Gábor: A sender state's response to the new posting rules: The amendment of the posting of workers directive and its transposition in Hungary. Magyar Munkajog/Hungarian Labour Law Journal E-folyóirat 2020. 1. sz. 73-75. és 77-82. o.

13 Ferencz Jácint: Atipikus foglalkoztatási formák. Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2015. 172-179. o.

14 Kardkóvács Kolos (szerk.) – Kozma Anna – Lőrincz György – Pál Lajos – Pethő Róbert: A Munka Törvénykönyvének magyarzata (Harmadik, hatályosított kiadás). HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2016. 167-169. o., 256-257. o. és 265-267. o.

15 Az (EU) 2019/1152 irányelv 1. cikk (2) bekezdése szerint „Az irányelv minimális jogokat biztosít, amelyek minden olyan uniós munkavállalót megilletnek, aki az adott tagállamokban a hatályos jog, kollektív szerződések vagy gyakorlat által meghatározott munkaszerződéssel rendelkezik vagy munkaviszonyban áll, figyelembe véve a Bíróság ítélezési gyakorlatát is.”

16 Kiss György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és e jogállás szabályozásának hiánya a Munka Törvénykönyvében. Jogtudományi Közlöny 2013. 1. sz. 11-13. o. és Gyulavári Tamás: A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása: kényszer vagy lehetőség? Magyar Munkajog/Hungarian Labour Law Journal 2014. 1. sz. 17-24. o.

17 1. (oktatás, képzés és egész életen át tartó tanulás), 2. (nemek közötti egyenlőség), 3. (esélyegyenlőség) és 4. (a foglalkoztatás aktív támogatása) cikk.

18 Sacha Garben: The European Pillar of Social Rights: Effectively Addressing Displacement? European Constitutional Law Review 2018. 1. sz. 212-215. o.

19 Garben: i.m. 222-225. o.

20 Charta, 14. (oktatáshoz való jog), 15. (A foglalkozás megválasztásának szabadsága és a munkavállaláshoz való jog), 21. (megkülönböztetés tilalma) és 23. (nők és férfiak közötti egyenlőség) cikk.

21 Gyulavári Tamás: Három évvel az antidiszkriminációs szabályozás reformja után. Esély 2007. 3. sz. 5-6. és 33-35. o.

22 Prugberger Tamás: A munkával összefüggő jogviszonyok változása és a család Családi Jog 2015. 3. sz. 4-6. o.

23 Hungler Sára – Kende Ágnes: Nők a család- és

foglalkoztatáspolitikát keresztútján. Pro Futuro 2019. 2. sz. 100-101. és 109-112. o.

24 Pillér (9)-(11) preambulumbekkezdés.

25 „A tagállamok és az Unió az Európai Unióról szóló szerződés 3. cikkében meghatározott célkitűzések megvalósítása érdekében e címnek megfelelően egy összehangolt stratégia kialakítására törekednek a foglalkoztatás, és különösen a szakképzett, képzett és alkalmazkodásra képes munkaerő, valamint a gazdasági változásokra reagálni képes munkaerőpiacok fejlesztése terén.” Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 145. cikk.

26 Lásd egy – többek között – e témakört feldolgozó munkaerőpiaci kutatás részleteit: Horváth István – Hungler Sára – Rácz Réka – Petrovics Zoltán: Szociális párbeszéd a válságban – válság a párbeszédben? A 2008-ban kezdődött gazdasági krízis tünetei és kiutak Közép-Kelet-Európa munkaerőpiacain. Pécsi Munkajogi Közlemények 2019. 1-2. sz. 44-47. és 53-54. o.

27 Pillér 4. cikk a) pont: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy időben személyre szabott segítséget kapjon munkavállalási vagy önfoglalkoztatási kilátásainak javításához. Ide tartozik az álláskeresőkhöz, a képzéshez és az átképzéshez nyújtott támogatás igénybevételének joga is. Mindenkit megillet a szociális védelemre és a képzésre való jogosultság a pályamódosítás során.” Vagyis látható, hogy a Pillér magas szintű elvárásainak csak megfelelően hatékony és összehangolt munkaerőpiaci, munkajogi és a szociális biztonságot garantáló intézkedésekkel tud megfelelni egy tagállam.

28 Dudás Katalin – Halmos Szilvia – Kártyás Gábor: A munkajog szerepe a munkaerőhiány kezelésében: Kutatási zárótanulmány. Budapest 2018. 25-27. o. https://www.liganet.hu/images/a10122/Zrtanulmny-munkaerhiny2018_1.pdf (2020. december 21.).

29 Halmos Szilvia: A munkaerőhiány, mint a munkajog temetője? In: Bankó Zoltán – Berke Gyula – Tálné Molnár Erika (szerk.): Quid juris? Ünnepi kötet a Munkaügyi Bírak Országos Egyesülete megalakulásának 20. évfordulójára. Kúria – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Munkaügyi Bírak Országos Egyesülete, Budapest – Pécs 2018. 147-150. o.

30 Ferencz Jácint: Közfoglalkoztatás mint atipikus munkaviszony. Jog – Állam – Politika 2014. 2. sz. 125-128. o. és Bitskey Botond: A közfoglalkoztatás alapjogi kérdései. In: Bankó Zoltán – Berke Gyula – Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2019.

70-76. o.

31 Ferencz Jácint: A szociális szövetkezet tagjának munkaviszonya. Magyar Munkajog/Hungarian Labour Law Journal E-folyóirat 2015. 1. sz. 64-68. o.

32 Éppen a 2020-ban kitört világvármány okozta gazdasági és foglalkoztatási krízissel összefüggésben lehet fontos foglalkoztatáspolitikai szempontból Magyarországon a foglalkoztatást elősegítő szolgáltatásokról és támogatásokról, valamint a foglalkoztatás felügyeletéről szóló 2020. évi CXXXV. törvény, amely célja elsődlegesen a munkához jutás megkönnyítése és érdemi elősegítése, valamint ez által a munkaerőpiac produktívabbá tétele. E jogszabály 2021. március 21-én lép hatályba.

33 Pillér 1. cikk: „Mindenkinek joga van a minőségi és befogadó oktatáshoz, képzéshez és egész életen át tartó tanuláshoz annak érdekében, hogy olyan készségeket tartson, illetve szerezzen meg, amelyek lehetővé teszik számára, hogy teljes mértékben részt vehessen a társadalomban és sikeresen alkalmazkodjon a munkaerőpiaci változásokhoz.” Vagyis a mellett, hogy azon alapvető társadalmi elvárásnak, miszerint mindenkinek joga van a minőségi oktatáshoz, kifejezetten a munkaerőpiaci, foglalkoztatáspolitikai esélyek javítása a Pillér célja e tekintetben is.

34 Pillér 5. (biztonságos és rugalmas foglalkoztatás), 6. (bérek), 7. (tájékoztatás a munkaviszony feltételeiről és védelem elbocsátás esetén), 8. (szociális párbeszéd és munkavállalói részvétel) és 9. (a munka és a magánélet közötti egyensúly) és 10. (egészséges, biztonságos és megfelelően kialakított munkakörnyezet és adatvédelem) cikk.

35 Ebben a körben utalni kell arra, hogy az „európai minimálbéren” kívül ez a témakör nem képezi részletes vizsgálat tárgyát, de ez utóbbi kapcsán bizonyos munkajogi hatásokkal minden bizonnyal számolnunk kell. Lásd az új irányelv háttérrel és az elérni kívánt céllal kapcsolatosan: Torsten Müller – Thorsten Schulten: The European minimum wage on the doorstep. European Economic, Employment and Social Policy 2020. 1. sz. <https://www.etui.org/publications/policy-briefs/european-economic-employment-and-social-policy/the-european-minimum-wage-on-the-doorstep> (2020. november 27.).

36 Pillér 6. cikk c) pont: „A béreket a nemzeti gyakorlatnak megfelelően átlátható és kiszámítható módon kell megállapítani, tiszteletben tartva a szociális partnerek autonómiáját.” Vagyis a tagállami szabályozási szuverenitás továbbra is domináns e területen, de egyik oldalról a szociális partnereknek kiemelt szerepet kell kapniuk e folyamatokban, másik oldalról pedig a közös uniós értékeknek és elvárások-

nak is meg kell jelenniük ez után a szabályozásokban.

37 Petrovics Zoltán, A flexicurity koncepciója és a munkajogviszony megszüntetése. In: Bankó – Berke – Tálné Molnár (szerk.): i.m. 357-359. o.

38 Erre aktuális példa Magyarországon a működését 2016 végén megkezdett Munkaügyi Tanácsadó és Vitarendező Szolgálat. Lásd: Gyulavári Tamás: A Munkaügyi Tanácsadó és Vitarendező szolgálat működése. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2017. 3-60. o.

39 Pillér 11. cikk: „a) A gyermekeknek joguk van a megfizethető, jó minőségű kisgyermekkorú neveléshez és gondozáshoz. b) A gyermekeknek joguk van a szegénység elleni védelemhez. A hátrányos helyzetű gyermekeknek joguk van az esélyegyenlőséget javító külön intézkedésekhez.” Azaz a gyermekek esélyegyenlőségét és fejlődését több konkrét intézkedésen keresztül is támogatni rendeli a Pillér.

40 Pillér 13. cikk: „A munkanélkülieknek joguk van ahhoz, hogy az állami foglalkoztatási szolgáltatóktól a munkaerőpiacra történő (új)beilleszkedéshez megfelelő aktivizálási támogatásban, valamint észszerű időtartamra szóló álláskeresési járadékokban részesüljenek, az általuk befizetett járulékokkal arányos mértékben és a nemzeti támogathatósági szabályokkal összhangban. Ezek a támogatások nem jelenthetnek visszatartó erőt a foglalkoztatásba való gyors visszatérés tekintetében.” Ezen elgondolásokkal véleményem szerint összhangban vannak a magyar foglalkoztatáspolitikai főbb irányvonalai, illetőleg fontos szerepe lehet a jövőben ez alapján is a „European Unemployment Benefit Scheme”-nek. Lásd: Miroslav Beblavý – Gabriele Marconi – Ilaria Maselli: A European Unemployment Benefit Scheme – The rationale and the challenges ahead. European Commission – Directorate-General for Employment Social Affairs and Inclusion, Directorate Employment & Social Governance, Brussels, 2017. 1-31. o. <https://www.ceps.eu/ceps-publications/european-unemployment-benefits-scheme-rationale-and-challenges-ahead/> (2021. január 8.).

41 Pillér 6. cikk: a) A munkavállalóknak joguk van a tisztességes megélhetést biztosító, méltányos bérekhez. b) Megfelelő minimálbéreket kell meghatározni, amelyek a nemzeti gazdasági és szociális feltételek mellett biztosítják a munkavállaló és családja szükségleteinek kielégítését, biztosítva mindemellett a foglalkoztatáshoz jutást és a munkakeresés ösztönzését. Meg kell akadályozni a dolgozói szegénységet.

42 Nagy Judit: Foglalkoztatáspolitikai. Kormányzati tanulmányok, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2018. 26-27. és 42-44. o. <https://nkerepo.uni-nke.>

hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/7211/Foglalkoztat%20politika2.pdf;jsessionid=0857CF79967FE5D925609394794C7EA2?sequence=1 (2020. november 27.).

43 Értve ez alatt a legutóbbi időig megfigyelhető munkaerőhiányos munkaerőpiacot. Lásd: Halmos: i.m. 147-150. o.

44 (EU) 2019/1152 irányelv (2), (4) és (11)(13) preambulumbekzdés.

45 (EU) 2019/1152 irányelv (11), (25) és (26) preambulumbekzdés.

46 Mt. 46. § (1) bekezdés.

47 A 91/533/EGK irányelv 3. cikk (1) bekezdése szerint a munkaviszony kezdetétől számított legfeljebb két hónapon belül kell megadnia a munkáltatónak a munkavállaló részére a tájékoztatást.

48 Az új irányelv 4. cikk (1) és 5. cikk (1) bekezdése alapján.

49 Útalva elsősorban az Mt. 24. §-ában rendezett írásbeliség szabályára.

50 Radnay József: Munkajog (8. kiadás). Szent István Társulat, Budapest 2009. 87-90. o.

51 Az új irányelv 8. cikk (1) bekezdése a hosszabb próbaidőt sem zárja ki a foglalkoztatás sajátosságaira vagy a munkavállaló érdekeire tekintettel.

52 Az új irányelv 9. cikk (2) bekezdése szerint munkáltatói jogos érdek mentén lehetővé teszi összeférhetlenségi feltételek konstruálását a munkáltató számára.

53 Kivételt képeznek ez alól a vezető állású munkavállalók, illetőleg a közszférában dolgozók, de mindegyik esetben az adott munkavégzői státusz specialitása teszi ezt indokolttá.

54 Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről, Brüsszel, 2017.12.21. COM(2017) 797 final, 6. és (2) preambulumbekzdés. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017PC0797&from=HU> (2020. december 9.).

55 Amely a végleges szövegben szimplán 14. cikként szerepel, nem pedig önálló fejezetként.

56 (EU) 2019/1152. irányelv 14. cikk.

57 T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről. 85. o. <https://www.parlament.hu/irom39/04786/04786.pdf> (2019. április 21.).

58 Lásd részletesen: Gyulavári Tamás: The Hungarian Experiment to Promote Collective Bargaining: Farewell to ‘Principle of Favour’. In: Gyulavári Tamás – Emenuelle, Menegatti (eds.): The Sources of Labour Law. Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn 2020. 245-260. o. E szabályozási metódus lényege tehát

az, hogy még a potenciálisan munkavállalói érdekeket előmozdító kollektív szerződésben sem kizárt a teljes diszpozitivitás, még ha ezt minden fontos tartalmi elemnél nem is teszi lehetővé az Mt. Mindenesetre – Gyulavári által részletesen elemzett – jogpolitikai megközelítés erősíti a felek kontraktuális autonómiáját, de gyengítheti egyidejűleg a munkavállalók jogérvényesítési lehetőségeit.

59 Pillér 8. cikk.

60 Mt. 43. § (1) bekezdés.

61 Preambulum (3)-(7) bekezdés és (16)-(17) bekezdés.

62 Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről, Brüsszel, 2017.12.21. COM(2017) 797 final, 16. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017PC0797&from=HU> (2020. december 9.).

63 A 16. cikk vonatkozásában érdemes megemlíteni a javaslat 14. cikkében foglalt tizenöt napos „türelmi időt” az elmaradt vagy nem megfelelő munkáltatói tájékoztatás vonatkozásában. A jelzett időtartam szabályozásba történő beépítése az esetleges szankcionálás és munkavállalói jogorvoslati lehetőségek lépcsőzetességét és „ultima ratio” jellegét mutatják. Ugyanakkor a hatályos szövegből hiányzik e „türelmi idő”, ami alapvetően a munkáltatókra nézve jelent szigorúbb szabályozást, hiszen az irányelv nem kívánja meg a tizenöt nap elteltét a fentebb részletezett munkavállalói lehetőségek kapcsán, ugyanakkor nem is zárja ki azt, hogy a tagállamok még szigorúbban, esetleg flexibilisebben szabályozzák nemzeti jogi szinten az azonnaliság kritériumát.

64 Érintőleg ide kapcsolódik a szankciókról szóló 19. cikk, de mivel abban a jelenlegi gyakorlathoz képest érdemi újdonság nincs, így azt nem tárgyalom részletesen.

65 Mt. 82. § (2) bekezdés.

66 Bár az Mt. terminológiájára tekintettel zavaró lehet az elnevezés, funkcióját tekintve tulajdonképpen egy ilyen típusú korlátozással állunk szemben.

67 Újfent hangsúlyozva a terminológiai differenciákat és összefonódásokat, ugyanis a tájékoztatási irányelv szerint értett „megtorlás” csak a jogsértő cselekmény jellegében hasonlatos az Ebktv. 10. § (3) bekezdésében szabályozott megtorláshoz (viktimizáció).

68 Guus Heerma van Voss – Beryl ter Haar: Common Ground in European Dismissal Law. European Labour Law Journal 2012. 3. sz. 215. és 228-229. o.

69 Az Ebktv. 19. § (1) bekezdése szerint a felperest csupán valószínűsítési kötelezettség, míg az alperest bizonyítási kötelezettség terheli.

70 Lásd munkajogi értelemben: Tercsák Tamás: *A joggal való visszaélés. A joggal való visszaélés elmélete, bírói gyakorlata és munkajogi jelentősége.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2018. 493-498. o.

71 A 3. fejezetben foglaltakat lásd részletesen: Zaccaria Márton Leó: *A munkáltatói tájékoztatásról szóló irányelv reformjának potenciális hatásai a magyar munkajogra.* In: Bankó – Berke – Pál – Petrovics (szerk.): i.m. 435-450. o.

72 Gyulavári Tamás: *A szürke állomány. Gaz-*

daságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán. Pázmány Press, Budapest 2014. 104-107. és 109-110. o.

73 Kiss György: *Foglalkoztatás gazdasági válság idején. A munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok).* *Állam- és Jogtudomány* 2014/. 1. sz. 39-43.

74 (EU) 2019/1152 irányelv (1) preambulumbekzdés.

COLLOQUIUM

Dr. habil. Fenyvesi Csaba
egyetemi tanár, PTE ÁJK Büntető és
Polgári Eljárásjogi Tanszék

Külföldi felismerési kísérletek üzenetei

I. Bevezetés

Minden jogállam büntető igazságszolgáltatása törekszik a legrosszabb végkimenetel, a téves ítélezés, a justizmord (angolszászoknál: miscarriage of justice) elkerülésére. Sajnálatos módon ez nem mindig sikerül. Ezen állítás alátámasztására magyar példákat is fel tudok mutatni.

1957-ben a Martfű környékén elkövetett, szexuális motivációjú emberölés miatt jogerősen halálra ítélte a bíróság K. Jánost, akinek kegyelemből változtatták át büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre. Büntetéséből már 11 évet letöltött, amikor kiderült, hogy a bűncselekményt valójában K. Péter követte el, akit az új eljárásban felelősségre vontak, halálra ítélték, és ki is végeztek 1968-ban.

Magyarországon 1984-ben a Szolnok megyei lakost, M. Jánost vádolta meg az ügyészség egy kislány sérelmére elkövetett emberöléssel. Nem jogerősen halálbüntetéssel sújtották, ám utána

- hosszas büntetőeljárásban - több fórumot megjárva, 1986-ban végül jogerősen felmentették.

1995-ben P. Dénes Heves megyei lakost ítélte el a bíróság jogerősen 6 évi szabadságvesztésre halált okozó testi sértés és rablás kísérlete miatt. A letartóztatással és büntetéssel együtt 26 hónapot már szabadságelvonásban töltött a terhelt, amikor kiderült, hogy az idős nő sérelmére elkövetett bűncselekményben más a tettes, akit felelősségre is vontak emiatt.

2002. május 9-én a móri Erste bankfiókban elkövetett, 8 emberéletet követelő rablás tetteseként a bíróság jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte K. Edét. Néhány évvel később, pontosan 2007-ben derült ki, hogy a bűncselekményt két másik személy követte el.

Mindezeket azért emeltem ki bevezetőmben, hogy világossá tegyem: létezik a jelenség napjainkban is, veszélye pedig folyamatosan fennáll hazánkban is. Így aztán elemi érdekünk, hogy megelőzési módusokat dolgozzunk ki, illetve feltárjuk, hogy mi okozza ezen sokszor végzetes kimenetelű félreccsúszásokat.

A világban és országunkban folytatott kutatások (és a fenti valós esetek is) felszínre hozták, hogy a justizmordok mögött a felismerésre bemutatás nyomatékos szereppel bír.¹

Éppen ezért vélem érdemesnek megvizsgálni a felismertetési szabályokat és metodikát más országokban is. Jelen írásomban a hazánkhoz hasonlóan kontinentális jogrendszerű szlovén, osztrák, svájci, szerb, horvát és a tőlünk igen távol eső (de mint alant kiderül,

sokban megegyező) török normákat vizsgálom. Az ottani törvényi részlet-szabályok és végrehajtási ajánlások alapján tanulmányom végén megfogalmazom a modellekből levont tanulságokat, a számunkra hasznosítható jogi és kriminalisztikai fejlesztési lehetőségeket, a hatékonyságot és a tisztességes eljárást szolgáló következtetéseket, a jogalkotóknak és jogalkalmazóknak szóló (jelenkori és jövőbeli) üzeneteket.

II. Felismerési eljárás Szlovéniában

A szomszédos ország Büntetőeljárási Törvénye is külön nevesíti és adja meg a fő felismerési szabályokat. Konkrétan:²

242. Cikk

(1) Ahol van annak lehetősége, hogy a tanú felismerjen egy személyt vagy tárgyat, először arra kell kérni, hogy jellemezze azokat, és jelölje meg a megkülönböztető jegyeiket. Csak ezek után lehet megmutatni a tanúnak a személyt, más számára ismeretlen személyekkel együtt, vagy a tárgyat, lehetőleg más ugyanolyan fajtájú tárgyakkal. Más érzékekkel történő azonosítás során (hallás, tapintás, szaglás stb.) hasonlóan kell eljárni.

(2) Azonosítás előtt a tanút figyelmeztetni kell a 240. Cikk 2. §-a szerint.

(3) A nyomozást lefolytató bírónak, aki az azonosítási folyamatot biztosítja, meg kell győződnie arról, hogy a tanú nem látja azt a személyt, vagy tárgyat, akit/amit azonosítani fog.

(4) Felvételt kell készíteni az azonosításról és egy csoportképet is csatolni

kell hozzá az összes vizsgált személyről.

242/a. Ha az azonosítást végző személynek vagy közeli családtagjának (236. Cikk 1. § 1-3. pont) élete vagy testi épsége súlyos veszélyben van, vagy lehetséges, hogy az azonosítottnak befolyása lehet az azonosítási folyamatra, akkor az azonosítást oly módon kell lefolytatni, hogy az azonosítást végző személyt ne lássa az azonosítandó.

80. Cikk

(3) Szemle, helyszín vagy személy keresése, illetve személy vagy tárgy azonosítása esetén (242. Cikk) a dokumentumnak tartalmaznia kell a cselekmény releváns adatait. Különálló tárgyak azonosítása esetén a tárgyak leírását, a nyomok méretét. Ha vázlatok, rajzok, tervezetek, hang vagy videó felvételek készültek, ezeket bele kell foglalni és csatolni kell az ügyiratokhoz.

178. Cikk

(4) Az ügyész, a terhelt és védője részt vehet a tanúkihallgatáson. Az azonosítást lefolytató bíró elrendelheti, hogy a terheltet távolítsák el a kihallgatásról, ha a tanú megtagadja vallomását annak jelenlétében, vagy ha a körülmények azt támasztják alá, hogy a tanú nem tudná az igazat elmondani a jelenlétében. Illetve azon esetekben, ahol a megjelenés a tanú kihallgatása után lesz szükséges. A terhelt nem lehet jelen a tanú kihallgatásán, ha azok 15 éven aluliak, és a 65. Cikk 3 § szerinti bármilyen bűncselekmény áldozatai lettek. A sértett fél jelen lehet a tanúkihallgatáson akkor, ha nem vesz részt a fő tárgyaláson.

230. Cikk

Először a terheltnek le kell írni azokat a tárgyakat, melyek a bűncselekményhez köthetők, vagy bizonyítékként használnak fel, és csak ezek után lehet bemutatni neki

azonosításként. Ha az adott tárgyakat nem lehet a terhelt elé szolgáltatni, akkor a terheltet kell azon helyszínre szállítani, ahol a tárgyak vannak.

A rendőrségnek szóló feladati és hatásköri szabályozásban olvashatjuk a következő pontot.³

46. Cikk

(Személyek fotóról való azonosítása)

(1) A rendőrök eljárhatnak úgy, hogy azonosítanak egy személyt fotó alapján annak érdekében, hogy megtalálják az elkövetőt bűnügyi vagy szabálysértési ügyben, azért hogy egy ismeretlen személy azonoságát kiderítsék.

(2) Mielőtt még végrehajtanák az azonosítási eljárást, a rendőröknek figyelmeztetniük kell a személyt a személyes adatok védelmének szabályzatáról. E személy köteles megővni azon adatok bizalmas jellegét, amelyeket az azonosítási eljárás során megismer.

(3) A rendőrök először arra kéri azt a személyt, aki végrehajtja az azonosítást, hogy írja és mutassa be azokat a fizikai jellemzőket, amelyek az azonosítási eljárás során megkülönböztetik a személyt más személyektől. Csak ezután mutathatnak képeket más hasonló képekkel együtt az azonosítónak olyan személyekről, akik ismeretlenek az azonosítást végző személy számára.

Annak a rendőrnek, aki az azonosítást vezeti, meg kell győződnie arról, hogy az azonosító ne lásson a kérdőjeles személyről képet, vagy ne lássa az adott személyt azonosítás előtt.

(4) A rendőrnek egy hivatalos feljegyzést kell készítenie az azonosítási eljárásról, amelynek tartalmaznia kell, mely képeket látta az azonosító.

(5) A rendőrök használhatnak fényképeket a lefotózott személyek más aktáiból vagy más jogszerű módon készített fényképeket. A személyekről készült fotókat, melyeket azonosítás során megmutatnak, szelektálni kell az előzőleg megadott személyleírás alapján.

(6) Amikor több személy vesz részt az azonosítási eljárásban, külön kell lefolytatni minden személlyel.

III. Felismerési eljárás Ausztriában

Az osztrák büntetőeljárás kódex szintén ismeri a felismerési eljárást, 163. §-ában találhatjuk a rendelkezéseit.⁴

163. § (1) Egy tanú több személyt – nyíltan vagy titkosan – egymással össze tud hasonlítani, közülük a gyanús személyt ki tudja választani. Ezt megelőzően a tanút fel kell kérni, hogy írja le a gyanúsított megkülönböztető jegyeit: ennek a leírásnak a lehető legjobban hasonlónak kell lennie az összehasonlított emberhez. A tanút ezután fel kell kérni, hogy nyilatkozzon arról, hogy felismer-e egy személyt, és őt miről ismeri fel. Ezt a folyamatot rögzíteni kell, és megfelelő képalkotó módszerekkel segíteni kell.

(2) Ugyanez vonatkozik a fényképek ellenőrzésére és a hangminták meghallgatására. Még ha a tanú fel is ismeri a bizonyítékként szolgáló fontos tárgyat, először fel kell kérni őt, hogy írja le ezt a tárgyat és szükség esetén annak megkülönböztető jegyeit.

(3) Ezen kívül megengedett a terhelt vagy a tanú más szemtanúkkal vagy terheltekkel való konfrontálása, ha a vonatkozó állítások lényeges körülmények között különböznek, és feltételezhető, hogy elősegít-

hető az ellentmondások tisztázása. Azokat az embereket, akik egymás mellé állnak, és bizonyos körülmények eltérnek, vagy ellentmondóak a kijelentéseik vagy azok különbözőek, mindkét oldal válaszáat rögzíteni kell.

(4) Ha a terheltet összehasonlításra idézik, védőjének lehetőséget kell biztosítani a részvételre.

IV. Felismerési eljárás Svájcban

A svájci büntetőeljárás törvény szerint:⁵

146. cikk: Több személy kihallgatása és összehasonlítása

(1) Az interjúalanyokat külön kérdezik meg.

(2) A büntetőhatóságok összehasonlíthatják a személyeket, ideértve azokat is, akiknek joguk van megtagadni a vallomást. A sértett különleges jogait fenntartják.

(3) A hatóság felszólíthatja a kihallgatott személyeket, akik a kihallgatás befejezése után valószínűleg más személyekkel szembesülnek, hogy maradjanak az eljárási cselekmény helyén a konfrontációig.

(4) A folyamatból ideiglenesen kizárható a személy, ha:

a) összeférhetetlenség van, vagy

b) ezt a személyt még az eljárás során tanúként, információs tisztviselőként vagy szakértőként kell meghallgatni.

152. cikk: Általános intézkedések a sértettek védelmére

(4) Összehasonlítás rendelhető el, ha

a) a sértett személy érdeke ezt kívánja vagy

b) jelentős bűnüldözési érdek miatt kötelező.

154. cikk: A gyermekekre mint sértettek-re vonatkozó speciális védelmi rendelkezések:

(1) Az e cikk értelmében vett gyermek sértett, aki a kihallgatás vagy az összehasonlítás időpontjában 18 évesnél fiatalabb.

(2) A gyermek első meghallgatására a lehető leghamarabb sor kerül.

(3) A hatóság kizárhatja a bizalmas résztvevőt az eljárásból, ha döntő befolyást gyakorolhat a gyermekekre.

(4) Ha látható, hogy a kihallgatás vagy összehasonlítás súlyos pszichológiai stresszt okozhat a gyermek számára, a következő szabályokat kell alkalmazni:

a) A gyanúsítottat is magába foglaló felismertetést csak akkor lehet elrendelni, ha a gyermek kifejezetten kéri azt.

b) Általános szabály, hogy a gyermeket az eljárás teljes ideje alatt nem lehet kettőnél többször kihallgatni.

c) A második meghallgatásra csak akkor kerül sor, ha a felek nem tudták gyakorolni jogaikat az első meghallgatáson, vagy ha ez a vizsgálat vagy a gyermek érdekében elkerülhetetlen. Amennyiben lehetséges, a felismerést ugyanaz a személy végzi, aki elkészítette az első interjút.

d) A kihallgatásokat szakember jelenlétében kell végezni: erre a célra kiképzett nyomozóval. Ha nem történik összehasonlítás (felismertetés), a kihallgatást képekkel és hanggal rögzítik.

e) A felek a kihallgatón keresztül gyakorolják jogaikat.

f) Az interjúkészítő (kihallgató) és a kiképzett szakember jelentésben rögzíti saját megfigyeléseit.

V. Felismerési eljárás Szerbiában

A szerb büntetőeljárás törvény az alábbi útmutatásokat adja.⁶

VII. fejezet (1. Alap irányelvek. 2. bizonyítási eljárás. Felismerésre bemutatás. Arc vagy tárgy felismerés)

90. § Amennyiben szükséges annak meghatározása, hogy a kihallgatott személy felismeri-e az adott tárgyat vagy személyt, vagy azok tulajdonságait, amelyeket előzőleg leírt, meg kell mutatni a szóban forgó tárgyat vagy személyt további, számára ismeretlen tárgyakkal és személyekkel együtt, melyeknek a tulajdonságai hasonlóak az előzőekben leírtakhoz. Ezután a kihallgatottnak nyilatkoznia kell, hogy azt a tárgyat vagy személyt biztosan felismeri-e, vagy bizonyos fokú valószínűséggel állítja, hogy felismeri. Pozitív válasz esetén rá kell mutatnia a tárgyra vagy személyre.

Amennyiben a személy vagy tárgy az 1. számú módon nem elérhető, a gyanúsítottnak meg kell mutatni a képet arról a tárgyról vagy személyről – több hasonló, számára ismeretlen tárgyval vagy személylyel együtt – amelyeknek a főbb tulajdonságai hasonlóak ahhoz, ahogy a kihallgatott azt leírta.

Az 1. és 3. sz. rendelkezéseknek megfelelően, a felismerésre bemutatás hang alapján is végezhető.

VI. Felismerési eljárás Horvátországban

A horvát büntetőeljárás törvény XVI. fejezete foglalkozik a felismerési cselekményekkel.⁷

XVI. Fejezet Nyomozási szakasz (3. gyanúsított kihallgatása, illetve 5. felismerésre bemutatás)

Cikk 301.

(1) A felismerés egy személy, tárgy, helyszín, hang, mozgásmód vagy egyéb ismertető jel felismerése a gyanúsított vagy tanú részéről, amely egy másik személylyel, tárggyal, hellyszínnel, hanggal vagy mozgásmóddal történő összehasonlításon alapul. A tárgyakat, amelyek hozzásegítenek az ügy tisztázáshoz bemutatják a gyanúsítottnak, szükség esetén a tanúknak és szakértőknek.

(2) A felismerésre bemutatás előtt a személyt megkérdezik, hogy a felismerésre bemutatás előtt megmutatták-e a szóban forgó személyt, tárgyat akár élőben akár képen, számítógépen, valamilyen felvételen, gyűjtött adat formájában vagy máshogy, vagy tudomása van-e olyan körülményekről melyek befolyásolhatják a felismerést. A válaszokat jegyzőkönyvbe kell venni.

(3) A felismerő személynek minél részletesebben le kell írnia a szóban forgó tárgyat, személyt, valamint azon jegyeket, amelyek megkülönböztetik a többi tárgytól, személytől. Egyben körül kell írja a körülményeket, amelyekben észlelte, és részlet gazdagon ismertetnie kell, hogy miről ismerné fel.

(4) Ezután a felismerőnek megmutatják a személyt vagy tárgyat, a felismerésre bemutatás tárgyait, több számára ismeretlen személlyel vagy tárggyal együtt. A helyszín felismerése úgy zajlik, hogy a személy először részletesen leírja a helyszínt, majd azután rámutat vagy megmutatja azt egy felvételen és élőben is.

(5) A személy írásos hozzájárulásával a felismerésre bemutatás megfelelő műszaki eszközökkel is végrehajtható. Programokkal, melyekkel lehetséges egyidejű fénykép

vagy audio-videó felvételek bemutatása a (3). bekezdéssel összhangban. Ez a fajta felismerésre bemutatás felvehető audio-videó eszközzel is.

(6) Amennyiben a gyanúsított a felismerő, a törvény 273. és a 275. sz. cikkei alapján szükséges eljárni, de ha a felismerésre bemutatás tárgya a gyanúsított, figyelmeztetik a védőügyvéd kirendelésének jogáról. A védőügyvédi jelen lehet a felismerésre bemutatásnál. Ebben az esetben megfelelő módon kell alkalmazni a 273. sz. cikk rendelkezéseit, azon belül a (2)., (3.) és (5). bekezdést

Amennyiben tanú a felismerő, akkor a felismerésre bemutatást a 288. sz. cikk rendelkezései alapján kell eljárni, annak a (2). (3). és (4). bekezdése alapján.

(7) A felismerésre bemutatásról jegyzőkönyv és megfelelő felvétel készül az összes bemutatott személyről, tárgyról és helyről. A felvételek rögzítését szakértői asszisztens végzi.

VII. Felismerési eljárás Törökországban

Az Európa-Ázsia határán fekvő országban két rendvédelmi erő működik: a rendőrség és a csendőrség. Joghatóságuk földrajzi szétválasztás alapján oszlik meg. A rendőrség minden tartományban és körzetben rendelkezik joghatósággal, a tartományi és járási önkormányzati határokon kívül a csendőrség rendelkezik joghatósággal. Más szavakkal: azok a helyek, amelyek a rendőrség hatáskörén kívül esnek, a csendőrség hatáskörébe tartoznak. Mindkét szervezet nyomozási (bizo-

nyítási) cselekményei ugyanazon jogszabályon alapulnak.

A rendészeti feladatokról és kompetenciákról szóló 1934. július 4-én elfogadott (2559. sz.) törvénykönyv 6. cikke tartalmazza az azonosítás útmutatásait.⁸

Ennek és a hozzá kapcsolódó értelmezések tartalma szerint:

- A 6/11. cikkely: „Az azonosítási eljárás megkezdése előtt bejelentésként rögzítik annak a személynek a nyilatkozatát, aki azonosítani fogja az elkövető leírását.”
- A sértettet vagy tanút az elkövető neméről, koráról, színéről, magasságáról, testsúlyáról, testi fogyatékoságáról, szemszínéről, hajáról, szakálláról kérdezik. Ennek során a rendvédelmi tisztviselőnek nem szabad irányított kérdéseket feltennie.
- Biztosítani kell továbbá, hogy a leírás jellemzői objektívek legyenek, például kerülni kell az olyan leírásokat, hogy „az elkövető jóképű volt”.
- Ha egynél több gyanúsított van, akkor az azonosítási eljárást minden gyanúsított esetében külön kell elvégezni.
- Az azonosítást legalább kétszer megismétlik. Annak ellenére, hogy a törvény nem írja elő, az azonosításnak alávett személyeknek ugyanazoknak kell lenniük, mint az első azonosítási eljárásban. Mert ha az azonosításnak kitett emberek megváltoznak, az negatívan érintheti az azonosító személyt. Szintén nem meghatározott a törvényben a

- két azonosítási eljárás közötti minimális időkeret, de legalább az első azonosítási eljárást be kell fejezni, és létre kell hozni a második formulát. A duplázással az azonosító személy lehetőséget kap arra, hogy kétszer is gondolkodjon, és emlékezzen az eseményre, amelynek tanúja volt.
- Általánosságban elmondható, hogy a gyanúsítottak joga van (meghatalmazott vagy kirendelt) védőhöz az azonosítási eljárás előtt, alatt és után. (150. cikk (1) bekezdés) A védő távolléte viszont nem teszi elfogadhatatlanná az azonosítási bizonyítékot.
 - A gyakorlatban legtöbbször előforduló „élő felállásos” azonosításnál a tanúnak (sértettnek) nem csak a gyanúsítottat, hanem más embereket is bemutatnak és felkérlik, hogy válasszon közülük. (A fényképes azonosítási módszer kivételes.)
 - A 6/12. Kiegészítő pont előírja, hogy: Az azonosítási eljárásban résztvevők többen legyenek, azoknak ugyanazon neműeknek és megjelenésükben is hasonlóknak kell lenniük. Például életkoruknak, magasságuknak, súlyuknak, öltözködésüknek. Ha szükséges, az azonosítási eljáráshoz a gyanúsított megjelenését illetően változtatásokat lehet végrehajtani. Az azonosítási eljárás során minden személy egy számot tart a kezében.
 - A „felállítási” (line-up) módszer kétféle módon hajtható végre: egyidejű vagy egymást követő felállásként. A szimultán felállítás a hagyományos (és szinte kizárólag használt) azonosítási módszer. Ebben a módszerben az azonosításnak alávetett embereket (vagy a róluk készült fényképeket) egyszerre mutatják be egymás mellé sorakoztatva. Az egymást követő szekvenciális (engedett, de igazán nem alkalmazott) felállási módszerben a személyeket (vagy fényképeket) egymás után egyenként mutatják be az aktív alanyoknak, aki ha azonosítja a neki bemutatott személyt vagy fényképét, a többi ember (illetve további fénykép) nem jelenik meg neki.
 - Létezik az ún. „megjelenési” módszer is (show-up), amikor a hatóságok csak a gyanúsítottat mutatják be az esemény tanújának vagy a bűncselekmény sértettjének. Itt nem egynél több személy közül választhat, hanem csak arról dönthet, hogy azonosítja-e tettesként a számára bemutatott személyt, vagy kijelenti, hogy nem ő az elkövető.
 - Ha a gyanúsított személyesen nem tud valamilyen oknál fogva részt venni az azonosítási eljárásban, akkor a fényképes azonosítási módszer alkalmazható. (6/16. cikk) A sértettnek vagy a tanúnak megmutatják a gyanúsított fényképét hasonló emberek fényképeivel együtt és megkérdezik, hogy: az elkövető szerepel-e a fényképeken szereplő emberek között? (Nem kizárt az egymás utáni egyenkénti fény-

- kép mutatás sem, de az előbbi a török gyakorlatban alkalmazott.)
- Létezik videó-azonosítás is, ekkor a sértettnek vagy a tanúnak bemutatják az azonosítás alatt álló személyek videóit, és megkérdezik: az esemény tényleges elkövetője szerepel-e a videón? Ebben az azonosítási módszerben az azonosításnak alávetett gyanúsítottat felkérlik, hogy nézzen a kamera felé úgy, hogy az arc és a vállrészek legyenek láthatóak először. Ezután megkérlik, hogy lassan forduljon balról jobbra, és mutassa meg oldalprofilját a kamerának, végül megkérlik, hogy forduljon meg és mutassa meg a hátát a kamerának. A gyanúsított arcát, oldalsó és hátsó profilját tartalmazó videofelvételt ilyen módon rögzítik és kombinálják a többi személy videóival, akiknek megjelenése, neme, kora stb. hasonlóak és ugyanazzal a módszerrel készültek. A videó azonosítást „szekvenciális azonosítási” módszerként hajtják végre, mivel az egyes videók csak egymás után jeleníthetők meg.⁹
 - Akusztikus (hang) azonosítás akkor fordulhat elő, ha az esemény tanúja vagy sértettje nem látta (nem láthatta) az elkövető arcát vagy jellegzetes külső jellemzőit, de hallotta hangját. (Például az elkövető maszkkal eltakarta saját arcát, vagy befedte az áldozat szemét. Az is lehetséges, hogy a bűncselekményt telefonon követték el, vagy hogy a sértett/tanú látássérült személy. A hangalapú azonosítási módszerben a sértett vagy a tanú hangfelvételtől hallja az azonosítandó személyek hangját, és dönt arról, hogy bármelyiket felismeri-e az elkövető hangjaként.
 - „Fedett azonosítást”-ként jegyzik az életben leggyakoribb formát. (6/13. cikk)¹⁰ Ekkor az azonosítandók nem látják a sértettet vagy a tanút. Egyirányú látást biztosító tükörrel oldják meg. Az azonosításnak alávetett személyek egy szobában vannak, míg a sértettek és a tanúk egy másikban. A két szoba között egy beépített (ún. velencei) tükör áll, amely lehetővé teszi a sértettnek és tanúnak, hogy lássa az azonosításnak kitett személyeket, miközben megakadályozza, hogy ők viszont lássák őt. (Ezzel szemben létezik, de alig alkalmazott a nyílt azonosítás, amelyben az azonosításnak alávetett emberek látják a sértettet, a tanúkat. Itt nincs egyoldalas tükör vagy hasonló eszköz, és mindkét oldal láthatja egymást.)
 - A „természetes azonosítás” alatt azt a módszert értik, amikor a gyanúsítottat természetes élőhelyén azonosítják. Például utcán jár, vásárol vagy kávézóban ül. A természetes azonosítást fedett azonosításnak kell tekinteni, mivel az azonosításnak alávetett gyanúsított nem tudja, hogy ki azonosítja. Jogszerűen azonban ezt a módszert nem szabad alkalmazni, mert a rendészeti feladatok és hatáskörök (fentebb megjelölt) kódexe kimondja, hogy az

- azonosításnak alávetett gyanúsítottak mindig tisztában kell lennie az azonosítási eljárással.
- A „nem vak felállás” olyan módszer (non blind line-up), amelyben az azonosított sértett vagy tanú, valamint az eljárásban részt vevő bűnüldöző tisztviselő tudja csak, hogy ki a gyanúsított, akit azonosításnak vetnek alá.
 - Az „egyvakos felállás” (single blind line-up) pedig arra a módszerre utal, amelyben a sértett vagy a tanú nem tudja, ki az a gyanúsított, akit azonosításnak vetnek alá, csak az eljárásban részt vevő rendvédelmi tisztviselő van tisztában vele.
 - A „kettős-vak felállás” (double blind line-up) arra a módszerre utal, amelyben a sértett vagy a tanú, valamint az eljárásban részt vevő bűnüldöző tisztviselő sem tudja, hogy ki a gyanúsított a személyek közül, akiket azonosításnak vetnek alá. A kettős-vak felállás módszer előnye, hogy az igazság megtalálására irányul, mert amikor az azonosítási eljárásban részt vevő bűnüldöző tisztviselő nem ismeri a gyanúsítottat, akkor nem áll fenn az a veszély, hogy érzelmileg tudatosan vagy öntudatlanul a szavaival, viselkedésével és gesztusaival manipulálja a sértettet vagy a tanút.
 - Az „üres azonosítás” a sértett vagy a tanú megbízhatóságának ellenőrzésére szolgál. Ebben nekik olyan embereket mutatnak be, akik között a gyanúsított nincsen, de ezt az információt nem osztják meg velük, csak figyelmeztetik őket arra, hogy „a tényleges elkövető esetleg nem szerepel a csoportban.”
 - Azonosítás tanúságtétellel (vagy tanúvallomással) módszernél az azonosítási eljárás során fel lehet kérni a sértettet vagy a tanút, hogy mondja el, mit tud az eseményről. Ebben az esetben van „azonosítás” és „nyilatkozattétel” is a sértett vagy a tanú oldalán. Ezt a két különálló cselekvést összekapcsolják, és egyetlen jelentés készül, amelyet „azonosítás a tanúsággal” neveznek.
 - A rendészeti törvény 6/15. és 17. cikke szerint jelentést kell készíteni az azonosítási eljárásról. Illetve vizuális feljegyzést is kell írni, és csatolni kell az azonosított személyekről készített fotókat és videófelvevételeket.
 - A legfontosabb dolog, amelyet az azonosító jelentésben egyértelműen fel kell tüntetni, az az, hogy az azonosító személy azonosított-e valakit elkövetőként. Például „A 4. számú személyt az áldozat vagy a tanú azonosította a cselekmény elkövetőjeként.” Ha az azonosító személy nem azonosított senkit, vagy nem volt biztos benne, akkor ezt az azonosítási jelentésben is világosan meg kell említeni.
 - Azok, akik úgy döntenek, hogy nem tesznek vallomást sértettként, illetve tanúként, nem kényseríthetők azonosításra.

- Az azonosító személyt figyelmeztetni kell, hogy „az elkövető nem feltétlenül szerepel az azonosítás alatt álló emberek között.”
- Fényképes azonosításnál mindig több fényképet kell bemutatni együtt vagy külön-külön. Nem mutatható ugyanazon személy többféle (különböző) fényképe. A különböző emberek fényképeinek azonos méretűnek kell lenni és azonos jellemzőkkel is kell rendelkeznie.

VIII. Következtetések, javaslatok, üzenetek

Mielőtt megjelölöm a fentiekből eredő konklúziókat, fejlesztési javaslataimat, csak emlékeztetőül és összehasonlító alapként citálom a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban Be.) lényegi felismerési szabályait. Ezek konkrétan:

210. § (1) *A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltnek vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltnek vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy kép-, hang, vagy kép- és hangfelvételen is bemutatatható.*

(2) *A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjegyeiről tud.*

(3) *Személyek bemutatása esetén az ügytől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a felismerést végző által megjelölt fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltságú és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyat hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többitől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.*

(4) *A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.*

(5) *Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetve ne észlelhesse. Ha a tanú személyes adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.*

213. § (1) *A bizonyítási kísérletre és a felismerésre bemutatásra a szemle szabályait értelemszerűen alkalmazni kell.*

(2) *A bíróság és az ügyészség a szemle, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás lefolytatásához a nyomozó hatóságot is igénybe veheti.*

(3) *A terhelt, a tanú, a sértett és más személy – így különösen, aki a szemle tárgya felett rendelkezik, vagy azt birtokolja – a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak köteles magát alávetni, a birtokában lévő tárgyat a szemle, a bizonyítási kísérlet, illetve a felismerésre bemutatás céljából köteles rendelkezésre bocsátani. E kötelezettségek teljesítésére a terhelt kényszeríthető,*

a sértett, a tanú és más személy kényszeríthető, illetve rendbírósággal sújtható.

(4) A szemléről, a bizonyítási kísérletről és a felismerésre bemutatásról - lehetőség szerint - kép- és hangfelvételt kell készíteni.¹¹

A) Annak ellenére, hogy a magyar büntető eljárásjogi történetben az eddigi legrészletesebb (Be.) törvényi szabályozást olvashatjuk a külön nevesített felismerésről, mégsem mondja ki azt, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést.

B) Szintén de lege ferenda javaslatként vetem fel, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban (és szintén nem a Nyer-ben), hogy a felismertetést végzőnek fel kell hívnia a felismerőt (ki kell oktatnia):

a) nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van;

b) nem kötelessége a választás (a mindenáron kiválasztás);

c) akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit;

d) nem fog visszajelzést kapni arról, hogy „helyes” volt-e a választása, ha egyáltalán választ;

e) tárgyak, fényképek felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetéseknek kell lennie az a-d) alpontokba foglaltaknak, valamint annak, hogy idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszőrzete, bőre) változhat, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki.

C) Felfogásom szerint a „felismerésre” és a „bemutatás” szó is (egyenként és együtt is) arra sarkallja az egyébként a hatóságnak is sokszor megfelelni kívánó felismerőt, leggyakrabban a bűn-

cselekmény sértett tanúját, hogy a bemutatott személyek (tárgyak, hangok, stb.) közül válasszon. Hogy mindenképpen válasszon, hogy mindenképpen valakit felismerjen. A megfelelési kényszer pedig azzal a hibás következménnyel járhat, hogy akkor is választ a felismerő, amikor nem is biztos benne, amikor csak hasonlóságot érzékelt, vagy egyszerűen csak a külső jelekből arra következtet, hogy felismerni véli a valós elkövetőt. Tévedése azonban akár justizmordhoz is vezethet, mivel a kiválasztását cáfolni elméletileg is nehéz, a gyakorlatban pedig szinte lehetetlen, ha nincs a kiválasztottnak érdemi alibi igazolása. Ezért – a bizonyítási kísérlet mintájára – helyesebb lenne „felismerési kísérlet”-ről beszélni, vagyis a felismerés megkísérléséről, semmint bemutatásról. (Ezért is szerepeltetem már ezen kifejezést a tanulmányom címében.)

D) A krimináltaktika körében érdemes lenne megfontolni az újdonságnak számító ún. ökológiai felismerési metódust. Lényege szerint abban különbözik a hagyományos eljárástól, hogy a tanút – többé-kevésbé véletlenszerűen – a természetes környezetben tartózkodó terhelt mellett vezetik végig. Ilyenkor megkérik az esetlegesen azonosítandó célszemélyt, hogy egy olyan helyen tartózkodjon, ahol több ember van jelen, pl. egy áruházban, forgalmas utcán. Ott a tanút azzal a szándékkal kísérik, hogy próbálja felismerni, kiválasztani az általa korábban látott tettet. Azt, hogy az összehasonlításra szolgáló személyeket nem célzottan választják, általában kiegyenlíti a jelenlévők nagy száma és változatossága. Ám lehetséges az is, hogy a járókelő-

ket célzottan, összehasonlításra kijelölt személyekkel „gazdagítja” a hatóság. Ennek a módszernek az az előnye, hogy fesztelenebb, oldottabb, mint a klasszikus felismerésre bemutatás, minimálisra csökken a veszélye, hogy a célszemély – belső feszültsége, vagy az összehasonlításra kijelölt („vatta”, „töltelék”) személyek önkéntelenül is rá irányuló figyelme miatt – kitűnjön a csoportból.¹²

E) Úgyszintén krimináltaktikai, befolyást megelőző javaslatként vetek fel, egy gyakorlatban is megvalósítható metódust. Ennek során az ügyet ismerő kriminalisták helyett, az ügygel eddig nem foglalkozott úgynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. (Ahogy fentebb olvashattunk is a török szabályoknál.) Itt olyan bűnüldöző (rendőrségi, vámnyomozói, ügyészégi) alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processusból. Átveszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is kell ezt a tényt a felismerővel. Mármost, hogy ő csak a felismertetést végzi és az ügyet nem ismeri, csakúgy nem a résztvevőket. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejti kire-mire-miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerési kísérletet a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve. Majd az „eredményt” tartal-

mazó jegyzőkönyvet átadja a kriminalistáknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek nem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle metakommunikációval. És ezt nem teheti a felismertetés után sem, mint ahogyan nem tehetik az ügyet ismerő nyomozók sem.

F) A felismerést végzőnek törekedni kell a minél kevesebb kommunikációra a bemutatás alatt. Az instrukcióinak pedig rövidnek, érthetőeknek és pontosnak kell lenni.

G) A lefolytatás előtt a (potenciális) gyanúsított jogi képviselőjének (védőjének) célszerű átadni a tanú vagy sértett által adott személyleírást. Ezáltal lehetősége van a kirívóan eltérő, szuggesztív beállítást észrevételezni, szükség esetén panaszolni.

H) Taktikai jelentősége lehet annak pontos említése és korrekt rögzítése, hogy a felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételtén, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.

I) Egyetértve Katona Géza ajánlásával, a bizonytalan vagy aggályos személyfelismerés esetén az ugyanazon személy más csoportosítása alapján történő ismétlésnek nincs veleje, ehelyett az ún. „üres” formáció kívánatos. Ekkor a csoportba be sem állítják a (potenciális) gyanúsítottat, (csak minden gyanú fölött álló egyéneket), és így kéri fel azonosításra a tanút.¹³

J) Fontos, előzetesen ellenőrizendő kritérium, hogy a sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

K) Fényképes azonosításnál mindig több fényképet kell bemutatni a felismerőnek és már ezt kell tenni az előzetes nyomozás adatgyűjtés során is. (Még a gyanúsított kereső időszakban is.)

L) Nem mutatható ugyanazon személy többféle (különböző) fényképe.

M) A különböző emberek fényképeinek azonos méretűnek kell lenni és azonos jellemzőkkel is kell rendelkeznie. És mindegyiket ugyanannyi ideig szabad csak bemutatni a felismerőnek.

N) Közvetlenül a bemutatás után, a felismerőnek (gyakran a szemtanúnak) lehetőséget kell biztosítani, hogy saját szavaival fejthesse ki mondandóját az azonosításról.

O) Semmilyen százalékos mértéket megjelölő felismertetésnek nincsen helye, különösen nincs a felismerési kísérlet értékelésénél. Nem lehet szó azonosításról még akkor sem, ha hasonlósági százalékot jelöl meg maga a felismerő.

P) Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok (pl. járás, futás, beszéd, hang) alapján történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát, elektronikus adatrögzítőt) alkalmazni.

Q) Holttest felismerésnél külön kell rögzíteni, ha nem magát a testet, arcot ismerte fel az aktív alany, hanem például a ruházatát vagy ékszerét. Ebben az esetben ugyanis (holt) személyfelis-

merésről nem beszélhetünk bizonyosan.

R) Megfontolandó, hogy tárgyalási szakban szabad-e ismételtten feltenni a kérdést a felismerőnek, hogy felismeri-e a személyt, akit már korábban látott kiválasztott. A reprodukció reprodukciója nem igazán bírhat bizonyító erővel.

S) Nem csak tanú (sértett) védelmi ok, hanem krimináltaktikai (nyomozás érdekű) oka is lehet annak, hogy a passzív alanyok (a felismerendők) nem látják az aktív alanyt, a felismerőt (pl. tanút, sértettet, gyanúsítottat).

IX. Záró gondolat

Abban reménykedhetünk, hogy a jövőben van érdemi befolyása, hatása a jogelmélet, tudományos publikációk (köztük a JURA) által felvetett javító javaslatoknak a jogalkotásra és a jogalkalmazásra. Ha nem is a következő hónapokban, de évek alatt elérhetjük, hogy a büntetőeljárások igencsak „veszélyes” Achilles-sarkaként megjelenő felismerési kísérlet mind jogszabályi, mind végrehajtási szinten valóban a méltó helyén lesz, és nem ad alapot téves bírósági döntéshez, justizmordhoz.

1 Ezekről lásd részletesebben: Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2014. 217. o. VII. fejezet.

2 Criminal Procedure Act 2007. (szeptember 7.) Official Gazette of the SFRY No. 4/77, 14/85, 74/87, 57/89 and 3/90. (Angolból végzett nyersfordításban.)

3 Police Tasks and Powers Act: Official Gazette of the RS, No. 15/2013.

4 *Österreichische Strafprozessordnung (StPO) 1975. évi büntetőeljárás törvény.* StF: BGBl. Nr. 631/1975 (WV)

5 Schweizerische Strafprozessordnung: SR 312.

(Hatályban: 2007. október 5-től.)

6 A szerb Büntetőeljárás Törvény: „Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye”, 72/2011., 101/2011., 121/2012., 32/2013., 45/2013. és 55/2014. sz. (Dernik Andrea nyersfordítása alapján)

7 A horvát Büntetőeljárás Törvény egységes szerkezetbe foglalt szövege, ami megjelent: „Hivatalos Közlöny” 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - A horvát Alkotmánybíróság Döntése és Határozata 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17 i 126/19) (Dernik Andrea nyersfordítása alapján)

8 Az eredeti Police Duties and Competences Codex-et 1985.06.16.-án kiegészítették a 3233/7. cikkszámmal. 2007.06.02.-án pedig az 5681/5. cikkszámmal módosították. (Yetkin Ahmet Murat angol átültetéséből fordítva.)

9 A kódex 81/1. cikke kimondja: Ha az elkövetett bűncselekmény két év börtönbüntetést vagy szigorúbbat igényel, az ügyész parancsára képet kell készíteni a gyanúsítottól, és meg kell mérni a testmagasságát, fel kell venni ujjlenyomatát, tenyérynymatát, rögzíteni kell a testen levő különös ismertetőjeleket,

amelyek lehetővé teszik a gyanúsított vagy a vádlott felismerését; valamint hangmintát és videofilmet is el kell készíteni, és be kell illeszteni az aktába.

10 6/13. cikk szerint: „Az azonosító személy és az azonosításnak alávetett emberek nem láthatják egymást.”

11 A Be. 383. és 393. szakaszai utalnak még a védői jelenlét lehetőségére. A nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól szóló 100/2018. (VI. 8.) kormányrendelet (Nyer) pedig további felismertetési részletszabályokat ír elő a nyomozóhatóságoknak.

12 Lásd erről részletesebben: Lindsay, R. C. L.-Wells, G. L.: Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation. *Journal Applied Psychology*, 1985/70. 3. 556-564.; Levi, A. M.: Some Facts Lawyers Need To Know about the Police Lineup. *Criminal Law Quarterly*, 2002/46.; Schäfer, A.: Sequenzielle Video-Gegenüberstellungen. *Kriminalistik*, 2001/12. 797-798.

13 Katona Géza: Valós vagy valótlan? Budapest 1990. 143-169.

Dr. Gyuris Árpád PhD
jogtanácsos

A *raisonnable* fogalma a francia jogban, különös tekintettel a magánjogra

Az alábbi írásban szeretném bemutatni a francia nyelvben és jogban is fontos szerepet játszó *raisonnable* fogalmát. A francia szó jelentését legjobban a magyar észszerű kifejezés adja vissza. A *raisonnable* kifejezés a hétköznapi életben és a jog világában is egy értékelési szempontot tükröz. Az észszerűség a kötelezettségek teljesítési módját minősíti, illetve képes meghatározni azt a magatartást, amelyet különböző helyzetekben kellene, vagy kellett volna tanúsítani a címzettnek. A fogalom ugyanakkor nemcsak a francia jogban, hanem a kanadai, belga vagy éppen az összeurópai magánjogi tervezetekben is kiemelkedő relevanciával bír.

I. A *raisonnable* kifejezés hétköznapi és jogi értelme

Az alábbiakban elsőként a *raisonnable* illetve a *raison* szavak magyar megfelelőit mutatom be. Ezután példákon keresztül prezentálom, hogy a francia nyelvben milyen kontextusban használják általában ezeket a kifejezéseket. Végül a fogalmaknak a jogban betöltött

szerepét vizsgálom meg, a jelentések sajátosságaival együtt.

A francia-magyar nagyszótár szerint¹ a *raison* 'ész/értelem; igazság/jog/méltányosság; ok/indok, érv' főnév, illetve a belőle képzett *raisonnable* 'észszerű' melléknév a latin *ratio*² szóra vezethetők vissza.

Az egynyelvű szótár szerint³ a jelentései például az alábbi szavakénak is megfeleltethetők: *calcul* ('számítás'), *considération* ('megfontolás'), *faculté de raisonner* ('érvelési képesség'), *explication* ('magyarázat'). Magnon szerint a *raison* szó egy értéket határoz meg, és észszerű lesz valami, amely megfelel ennek az értéknek.⁴

Ha a francia-magyar szótárban⁵ megkeressük a *raisonnable* szó fordítását, akkor három meghatározást kapunk. Első jelentését a magyar *eszes*, értelmes (pl.: *l'homme est un être raisonnable* 'az ember értelmes lény') szavakkal adja vissza a szótár. A második jelentéseként az észszerű magyar kifejezést adja meg. Magyarázatként ennél a jelentésnél hozzáteszi azt, hogy a kifejezést egy adott helyzetben elvárható dolog jellemzésére lehet alkalmazni (*prétention raisonnable* 'észszerű követelés'). A kifejezés harmadik jelentését a *méltányos*, *kielégítő*, *mérsékelt* szavakkal fordítja. A szótár ezt a jelentést a *prix raisonnable* 'méltányos ár' kifejezéssel illusztrálja.

A francia egynyelvű Petit Robert szótár szerint a *raisonnable* kifejezés jelentheti azt, hogy tehetséges (*doué de raison*), illetve intelligens, gondolkodó (*intelligent, pensant*),

A *raisonnable* melléknév a szótár szerint a következő főnevekkel fordul

elő sokszor: vélemény, nézet, vagy értelmezés) *avis*, *opinion* interpretation). A *raisonnable* ellentétéként a szótár a *déraisonnable* ('ésszerűtlen'), *extravagant* ('extravagáns'), *fou* ('őrült'), *absurde* ('abszurd'), *injuste* ('tisztességtelen') mellékneveket sorolja fel.⁶

Fontos megjegyeznünk, hogy a *raisonnable* hétköznapi jelentése a *rationnel* 'ésszerű, értelmes, logikus' jelentéséhez is közel áll. A jogi nyelvben azonban máshogy lehet alkalmazni őket. Magnon a *rationnel* és a *raisonnable* jelentése közötti különbséget az alábbi módon írja le. Míg az előbbi egy objektív dimenziót jelent, egy tudományos rendszert, az utóbbi inkább egy szubjektív dimenziót foglal magában, értékekre hivatkozva, egy külső nézőpontot ad meg.⁷ A jog uralma utóbbi fogalom alkalmazása esetén elfogadhatóbb lesz, mert, amikor valaki vagy egy törvény a *raisonnable*-ra hivatkozik, akkor az általánosan elfogadott kollektív elképzelésnek veti alá magát.⁸ A fogalom egy „magatartási normára” utal.⁹

A *raisonnable* melléknevet lehet egy személyre vagy egy intézkedésre vonatkoztatni a jogban.¹⁰ Amikor személyre (*d'une personne*) vonatkozik, olyan személyt jelöl, aki normál (átlagos) megértési képességgel rendelkezik (*doté d'une capacité normale (moyanne) de compréhension*). Egy intézkedés (*d'une mesure*) akkor ésszerű, ha megfelel az értelemnek (*raison*), illetve a logikának anélkül, hogy kizárná a konkrét körülményeket.

Köztudott, hogy a francia jogban és társadalomban, valamint a filozófiában a racionális és a racionalizmusnak jelentős hagyománya van.

Az ésszerűen gondolkodó/viselkedő személy előképe és sokáig a francia Code civil fontos alakzata volt a római jogban is ismert *bonus pater familias*. Ez a kifejezés¹¹ a törvényszövegben mindig egy olyan valakit jelölt, akinek magatartása megfelelt az elvárhatónak, aki normálisan körültekintő, szorgalmas és gondos volt, illetve ily módon is viselkedett (*normalement prudent, diligent et soigneux*). Guinchard – Thiery (2017) szerint ennek a körülírásnak, illetve meghatározásnak az az értelme, hogy egy adott ügyben egy személyről el lehessen azt dönteni, hogy magatartása mennyiben tekinthető jogilag megfelelőnek. Ide tartozik az az eset is, amikor valakinek éppen más érdekében kell felelősséget vállalnia, illetve eljárnia. Zhuo megemlíti, hogy a jog fejlődése, valamint a Code civil változásai során, az ésszerűen gondolkodó/viselkedő személy fogalma más kifejezések kapcsán is megjelenik, mint például a *l'homme raisonnablement avisé et soucieux des intérêts d'autrui* 'ésszerűen körültekintő ember, aki törődik mások érdekeivel', a *la personne prudente et diligente* 'a körültekintő és szorgalmas ember'.¹²

A *raisonnable homme* ('ésszerűen viselkedő/gondolkodó férfi') sokáig volt használatos a Code civil-ben, de egy 2014-es törvény (n° 2014-873 du 4 août 2014, pour l'égalité réelle entre les femmes et les hommes 'a nők és férfiak közötti valódi egyenlőségért') 26. cikkelye ezt a kifejezést eltörölte. Az ésszerűen viselkedő/személy fogalmát mind férfira, mind nőre alkalmazni kell, szülőkre és gyermek nélküli egyénekre egyaránt. A *bon père de famille* (jó

családapa) kifejezést is több helyen is felváltotta a *personne raisonnable* a Code civilben¹³ (C. civil 601, 627, 1197, 1301-1, 1728, 1766, 1806, 1880, 1962). A Code civil-t módosító Ordonnance-hoz kapcsolt Indoklás is kifejezte, hogy a jó családapa kifejezés 'bon père de famille', amely 1804 óta szerepelt a kódexben elavult, és az új szövegben ehelyett az észszerűen gondolkodó/viselkedő személy definícióját alkalmazzák.¹⁴ Helle-inger szerint a fenti változtatások azt mutatják, hogy a Code civil modernizálása nemcsak a szabályokra, hanem a szövegre is kiterjedt.¹⁵

Zhuo szerint a *personne raisonnable* 'észszerűen gondolkodó/viselkedő személy' fogalmát nem lehet teljesen absztrakt módon meghatározni.¹⁶

Magnon megjegyzi, hogy a kifejezés cseréje a Code civilben azt mutatja, hogy a nyelviileg meghatározott sztenderd kifejezések egymással felválthatóak, és számos jogi sztenderdet (*standard juridique*) módosítani lehet a *raisonnable* szó alkalmazásával.¹⁷ Magnon megemlíti például egy dolog megőrzése kapcsán, hogy azt észszerű (*raisonnable*) gondossággal kell tenni (korábban a *bon père de famille* 'jó családapa' kifejezést alkalmazták a szövegben). A *raisonnable* kifejezés ebben az esetben egy módot jelent, hogy miképpen járjanak el a felelős őrzés kapcsán. A Code civil 1279. cikkelyében a *raisonnable* melléknévből képezett *raisonnablement* ('észszerűen') határozószó jelenik meg: és a szakasz arra kötelezi a bérbevevő felhasználót (*le preneur à user*), hogy a bérelt dolgot észszerű módon (régábban *en bon père de famille* 'jó családapaként') használja.¹⁸

II. A *raisonnable* jogi fogalma mint az értékelés eszköze

A francia jogban, különös tekintettel a magánjogra, a *raisonnable* kifejezés egy jogi értékelést ill. - a kortárs doktrína szerint általában - jogi sztenderdet (*standard juridique*) határoz meg. Az ilyen szabványoknak minden egyes jogi rendszerben nagy szerep jut, általános megközelítést fejeznek ki velük.¹⁹ A *raisonnable* fogalmát a jogfilozófusok a jogrend és a jogi érvelés középpontjába helyezik. Ugyanakkor, ha értékelést szolgáló eszközként tekintjük, értelmezése problematikus, és hasonlóan homályos, mint a francia polgári törvénykönyvben található *bonne foi* 'jóhiszeműség' vagy *équité* 'méltányosság' fogalmak. Nem biztos, hogy ezek ugyanazt jelentették 1804-ben, mint manapság, illetve az sem biztos, hogy ugyanúgy értelmezik a jogászok, mint az átlagos emberek. Mindenki megérti viszont azt, hogy a szerződésnek valami észszerűt kell megkövetelnie, anélkül, hogy garantálható lenne, hogy ugyanúgy határozná meg azt az ügyvéd, mint az utca embere.²⁰

Ha a *raisonnable* kifejezés történeti gyökerét vizsgáljuk, akkor a római joghoz kell visszakanyarodnunk. Jusztiniánusz császár (483-565) uralkodása alatt merült fel annak a szükségessége, hogy a szerződéses megállapodásokra kidolgozzák a gondossági kötelezettségeket. Ehhez két ellentétes fogalmat vettek alapul, az egyik egy absztrakt alapelv volt, amely a jó családapára vonatkozó magatartási elvet (*bonus pater*

familias) jelentette, a másik pedig egy konkrét előírás, amely az adós viselkedését értékelte. Ez a megoldás megtalálható a Digestában, illetve a régi francia jogban is használták a jogászok.²¹ Mazeaud és Tunc összetett érveléssel arra jutottak, hogy a Code civil eredeti szerkesztői azt akarták, hogy a szerződéses kötelezettség teljesítése a „jó családapa” magatartáson alapuljon.²²

A *raisonnable* kifejezés háttérében tehát egy jogi sztenderdet lehet felfedezni, amelynek a történeti képét feltehetjük a latin jog *bonus pater familias*-ában, illetve annak fordításában.²³ A Code civil régi szövegében számos helyen meg lehetett találni a *bon père de famille* kifejezést, például a bérlettel (*louage* - CC. 1728, 1766 és 1806 cikkek), kölcsönrel (*emprunt* - CC. 1880 cikkely) más ügyeinek intézésével (*de gestion des affaires d'autrui* CC. 1374. cikkely), haszonélvezettel (*ususfruit* - CC. 601. cikkely) és mások vagyonának megőrzési kötelezettségével (*obligation de conservation de la chose d'autrui* - CC. 1137 cikkely)²⁴ foglalkozó cikkelyeknél.

Mekki szerint az új Code civil (2016) szövegébe belefoglalták az utóbbi időben kialakult esetjogot. Már a III. Könyv új címe is tudósít arról, hogy a jogi sztenderdek megsokszorozódtak az új szövegben. A jogi sztenderdek nem számítanak új jelenségnek a polgári jogban. Például a közrend (*ordre public*), a jó erkölcsök (*bonnes mœurs*), és sok más hasonló fogalmat lehet ezzel kapcsolatban megemlíteni. Ugyanakkor az újítások kapcsán ezek a jogi sztenderdek gyarapodtak: *raisonnable* ('ésszerű') vagy *délai raisonnable* ('ésszerű időtartam') (CC. 1116, 1117, 1123

,(3), 1158, 1211, 1222, 1226, 1307-1 cikkelyek), *person raisonnable* ('ésszerűen gondolkodó/cselekvő személy') (CC. 1188 cikkely), *déséquilibre significatif* ('jelentős egyensúlytalanság') (1171 cikkely), *intérêt public et intérêt privé* (közérdek és magánérdek) (1179 cikkely). Mekki kifejezi, hogy ezeket a jogi normákat a konkrét szabályokhoz képest sokkal szélesebb értelemben kell használni, ugyanakkor ezek gyakran hajlékony fogalmakat fejeznek ki.²⁵

Chazal a jogban a sztenderdek szükségességével kapcsolatban Pascálra hivatkozik, aki utal a finomság szellemére (*l'esprit de finesse*), amely ellentétben áll a geometria szellemével (*l'esprit cartographie*). Ennek lényege, hogy nem lehet előre kiszámítható végleges pontokban rögzíteni a jogi szabályokat, hanem engedni kell, hogy legyen bizonyos mozgástér a jogalkalmazónak. És ebben a formában lehet elkerülni, hogy a jogtudomány egyfajta jogi kartográfiára, taxonómiára hasonlítson.²⁶ Magnon szerint, egy sztenderd használatával egy adott jogszabályban mód van arra, hogy a norma legjobb hatékonyságát lehessen elérni a normatív feltétel hajlékonyságával.²⁷ A sztenderd azért is kedvező a jogalkotónak, mert nem lehetséges, hogy egy norma megalkotása során az összes alkalmazási lehetőség valamennyi kontextusát elképzeljék, így mód van ezt a körülmények ismeretében használni.

Magnon kétfajta sztenderdet különböztet meg. Az első az eredmény sztenderdje (*le standard de résultat*), amely kapcsán egy eredményt határoznak meg (pl. a jogszabályban) a cél eléréséhez, anélkül, hogy implicit mó-

don előírnák, hogyan kell azt megvalósítani. Két híres szabványt említ meg ebben a kategóriában: *le délai raisonnable* ('ésszerű időtartam') ill. *l'intérêt général* ('általános érdek'). Az ésszerű időtartam szabványánál például az ésszerű határidő betartása szükséges. Itt nem egy speciális viselkedést írnak elő, hanem inkább egy általános magatartást.²⁸ A második szabvány – *l'intérêt général* – esetében az általános érdeknek kell érvényesülni. Mivel az általános érdek szerepe sok különféle helyzetben felmerülhet, ezért ezt sem lehet általános jelleggel előre meghatározni. Ebben az esetben sincs arról szó, hogy általában rögzítsenek egy konkrét meghatározható magatartást, hanem egy eredményt deklarálnak a jogszabályban.

A második fajta sztenderd a viselkedések sztenderdje (*standard de comportements*), amely azt jelenti, hogy egy általános kötelezettséget szab meg a jogalkotó, hogy milyen módon kell viselkedni. Ez a fajta sztenderd a *normatív korlátok hajlékonyságát (plasticité)* adja meg („az alkalmazás kontextusai szerint”).²⁹

Érdekes, hogy például a biztonság követelményének kötelezettségét (*obligation de sécurité*) már a bírósági joggyakorlat vezette be különböző szerződéstípusok kapcsán. Az adósnak a főszolgáltatás megvalósítása mellett további szerződéses kötelezettsége a hitelező biztonsága is. Ily módon a személyszállítási szerződésekben, a szállítást végzőnek nemcsak az utazót kell az egyik helyről a másikra szállítania, hanem azt olyan módon kell tennie, hogy sértetlenül jusson el a célig (*sain et sauf*).

Ezt a kötelezettséget más szerződésekre is kiterjesztették, például vásárterületek, szállodák, éttermek, utazási irodák, színházak szolgáltatásai kapcsán. A jogalkotó előírja a fogyasztói biztonság szempontjából, hogy a termékeknek vagy a szolgáltatásoknak a szokásos használati feltételek mellett, illetve a szakember által ésszerűen (*raisonnablement*) előrelátható más körülmények között a biztonságúnak egy olyan fokát kell nyújtania, amit jogszerűen lehetne várni és amely nem veszélyezteti az emberek egészségét (C. consom. L 421-1 s. cikkely).³⁰

III. A *raisonnable* kifejezés használata a Code civilben

Khairallah³¹ azt a megjegyzést tette a 80-as évek közepén, hogy a *raisonnable* kifejezés egyre több helyen jelenik meg a (francia) magánjogban.³²

A szerződési jogon belül például a szerződések értelmezésére vonatkozó szakaszoknál kap szerepet a *raisonnable* fogalma. A módosított változat a régi Code civil 1156. cikkelyét ismétli meg az 1188. cikkelyben. Az 1188. cikkely (1) bekezdése tartja magát a hagyományos értelmezési alapelvhez, és úgy rendelkezik, hogy a felek közös szándékát kell keresni a szerződésben, és nem a betű szerinti értelmezést. Ugyanakkor a második bekezdés már azt teszi hozzá, hogy amennyiben nem lehet a felek közös szándékát kideríteni, akkor a szerződést úgy kell értelmezni, mint ahogyan azt egy ésszerűen gondolkodó/viselkedő személy tenné hasonló helyzetben.³³⁻³⁴ A második bekezdést a

PECL (Principles of European Contract Law - Európai Szerződési Jog Alapelvei, 2002) és a DCFR (Draft Common Frame of Reference - Közös referenciakeret vázlata, 2009), valamint az Unidroit Alapelvek inspirálták.³⁵ A szerződések kapcsán az értelmezés nagy jelentőséget tulajdonít a felek akaratának, amit ők a szerződésben nyilvánvalóvá kívánnak tenni. A szerződések értelmezése a peres eljárásban a bírák szuverén, érdemi feladata. A Code civil erre vonatkozó lényegi útmutatásában kiemeli, hogy a szerződő felek közös szándékát kell megkeresni, illetve a szöveg jelentését úgy kell meghatározni, ahogyan azt egy *personne raisonnable* 'ésszerűen gondolkodó/viselkedő személy' tenné, meg kell keresni a felek szándékának közös pontjait, továbbá az adós érdekének érvényesülését elő kell segíteni.³⁶ (Code civil, 1188 cikkely. ill. Code de la consommation, L. 211-1, 2 és L. 212-1, 2. cikkelyek). Chantepie szerint az 1188. cikkelyben szereplő *personne raisonnable* szabvány használata többértelműséget eredményez, hiszen az a fordulat, hogy a fenti személyt „ugyanabba a helyzetbe kell helyezni”, nem egyértelmű. Nem világos, hogy kinek a helyzetébe kellene helyeznie magát az értékelőnek: a bírónak, az adós, a hitelező, a vállalkozó, vagy valamely egyéb személy helyébe?³⁷ Meg kell azt is jegyezni, hogy a francia jogban, ha egy szerződés feltételei világosak és pontosak, akkor hagyományosan nem kell külön értelmezni azokat (CC 1192. cikkely).³⁸

A *raisonnable* fogalma a jogban a meghatározott időtartamok kapcsán is előkerül. Az első ilyen fordulat a *délai*

raisonnable – amely jogi sztenderdként³⁹ egy adott időszak/időtartam kijelölését jelenti. Ez a megfogalmazás több jogágban is előfordulhat, elsősorban a különböző eljárási jogokban (mint általános alapelvek, *principes généraux*), illetve a közigazgatási, polgári és büntető anyagi jogban jelenik meg. Az időtartam lehet minimális vagy maximális, illetve a meghatározásban lehet egy olyan időtartam, amely alatt valamit el kell végezni, vagy éppen nem lehet elvégezni, illetve egy adott cselekményt végre kell hajtani. Azzal kapcsolatban, hogy egy határidő mennyiben számít ésszerűnek, a bírónak szabad mérlegelési joga van.⁴⁰ (Lehet viszont az is a megoldás, hogy a jogszabály vagy a szerződés tartalmaz pontosabb iránymutatást.)

A Code civil korábban nem tartalmazott általános rendelkezést a szerződések időtartamáról, és csak a kötelezettség időtartamának kérdését vizsgálta meg (1185. és azt követő cikkelyek). Most egy szakaszt a szerződéses időtartam meghatározásának szentelnek, amely alapvetően az ítélkezési gyakorlat által létrehozott rendszert jeleníti meg.⁴¹ - *Ha a szerződést határozatlan időre kötik, a felek bármikor felmondhatják azt a szerződésben előírt felmondási határidő figyelembevételével, vagy ennek hiányában ésszerű határidőt alkalmazva*⁴² (Cc. 1211. cikkely).⁴³

A Bíróság korábbi ítélkezési gyakorlata szerint a határozatlan idejű szerződéseket bármelyik fél egyoldalúan felmondhatta (Cass. com., 2007 nov. 6., n° 07-10.620.) feltéve, hogy tiszteletben tartja az ésszerű felmondási időt vagy a szerződésben előírt felmondási időt. Ennek a szabálynak még alkotmányos

értéke is van, mivel az Alkotmánytanács (Cons. const., 1999 november 9., DC n° 99-419) úgy ítélte meg, hogy mivel a szerződés a felek közös „törvényének” tekintendő, akkor figyelembe kell venni az Ember és polgári jogok nyilatkozata (1789) 4. cikke szerinti szabadságot. Ennek megfelelően, ha egy magánjogi szerződést határozatlan időre kötnek, akkor a szerződő felek egyike egyoldalúan felmondhatja azt, ha a másik szerződő felet tájékoztatja, valamint a felmondásból eredő kárait megtéríti, amit garantálnia kell.⁴⁴

François úgy véli, hogy bár a 2016-os Ordonnance rögzíti az egyoldalú felmondási lehetőséget a határozatlan idejű szerződésekben, a szöveg továbbra sem kellően határozottan közli ezen opció gyakorlásának feltételeit. A 1211. cikkely szerint tiszteletben kell tartani a szerződéses felmondási időt, vagy ennek hiányában észszerű határidőt kell keresni, nem szerepel viszont arra való hivatkozás, hogy mit kellene tenni, ha a szerződéses felmondási idő rendkívül hosszú lenne. François szerint az 1211. cikkely bizonyos mértékig a felek szerződéses akaratát pótolja (*supplétif de volonté*), a szerződés maximális időtartamának elméleti határát az 1210. cikkely (1) bekezdésében előírt, örök munkavállalás tilalmával analóg módon lehet meghúzni. A határozatlan idejű szerződésben a felek megállapíthatják a felmondás feltételeit, feltéve, hogy ez a meghatározás közvetetten nem eredményezi a szerződés örökké tartóvá válását (például azáltal, hogy az egyoldalú felmondási jog gyakorlását túlzottan megterhelővé teszi).⁴⁵

Az észszerű időtartam máshol is felbukkan. Például a Code civil 1195. cikkelye szabályozza azt a problémát, ha a szerződés megkötésekor előre nem látható változás következne be, amely az egyik fél részére jelentősen megnehezítené a végrehajtást. A fél kérheti a másik szerződő partnerétől, hogy vizsgálják felül a megállapodásukat. Ha a felek a szerződés újratárgyalása esetén nem érnének el eredményt, akkor vagy felbonthatják a szerződést, vagy közös akarattal kérhetik a bírót, hogy vizsgálja felül. Ha észszerű időn belül nem lesz közös akarat az egyik fél kérheti, hogy a bíró szüntesse meg a szerződés bizonyos feltételeit, vagy vizsgálja felül azokat (*réviser le contrat ou y mettre fin*). Mekki megjegyzi, hogy ez a rendelkezés nem teljesen világos, mivel kérdés, hogy szükséges-e az újratárgyalásnak megelőznie a közös kérelmet a módosításokra, vagy sem.⁴⁶

Magali további példát ad az időtartam kifejezésére: a Code civil szerint a feleknek a szerződés előtti tárgyalásuk során vizsgálniuk szükséges az esetleges nehézségeket, és egyébként biztosítaniuk kell „észszerű” időtartamra a bizalmassági/titoktartási kötelezettség fenntartását (*l'obligation de confidentialité*), még ha a tárgyalások kudarcba fulladtak is.⁴⁷⁻⁴⁸

A Cour de cassation bírósági ítélezési gyakorlatára építve a 2016-os Ordonnance meghatározza a *vis maior*-t a szerződéses ügyekben (CC 1218. cikkely). A szakaszban egy olyan eseményről van szó, amely az adós ellenőrzésétől független, és nem lehetett észszerűen előre látni a szerződés megkötésekor, továbbá a hatásait megfelelő

intézkedésekkel sem lehet elkerülni, és megakadályozzák az adós kötelezettségének teljesítését.⁴⁹

A Code civil további rendelkezései között is található a *raisonnable* kifejezésre való utalást: például a Code civil 1226. cikkelye kifejezi, hogy egy hitelező saját kockázatában megszüntetheti a szerződést, az adóst előzetesen tájékoztatva. Ha nem azonnali felmondásról van szó, akkor fel kell szólítani az adóst, hogy kötelezettségét észszerű időn belül rendezze.⁵⁰

Egy bérelt dolog használatánál különböző kötelezettségek kapnak szerepet, amelyek a bérbevevőnek (illetve lízingelőnek) a kötelezettségeit határozzák meg. Ezek arra is vonatkozhatnak, hogy miképpen kell észszerűen használnia az adott dolgot (például, hogy ne zavarja a szomszédokat). A kötelezettségek itt is egy sztenderdre utalnak, amellyel figyelembe lehet venni, hogy milyen körülmények állnak fenn a bérleti tárgy vonatkozásában, és ehhez alkalmazkodva lehet a kötelezettségeket megállapítani. Magnon szerint nem lehetséges arról egy pontos általános listát készíteni egyébként, hogy egy adott bérlet kapcsán milyen viselkedési mintákat kell szükségszerűen követni.⁵¹

Az Ordonnance bevezetése után egy újabb rendelkezést a Code civilbe, amelyet a jogharmonizációra vonatkozó európai projektek inspiráltak: a szolgáltatás minőségének, ha nem határozható meg, meg kell felelnie annak, amit a hitelező észszerűen remélhet (elvárhat) a körülményektől függően (1166. cikkely).⁵²

A hagyományos képviselő esetében, ha harmadik fél kétségbe vonná a képviselő jogainak mértékét, az általa előkészített cselekmény kapcsán, akkor a megállapodás megkötése érdekében írásban kérheti a megbízót, hogy erősítse meg azt egy meghatározott és észszerű határidő alatt. Ha nem érkezik ezen időtartam alatt válasz, akkor a képviselő jogosult lesz a megfelelő aktus megtételére (CC. 1158. cikkely).⁵³

IV. A *raisonnable* fogalma mint értékelési kritérium a jogalkalmazás során

A jogalkalmazásban is előkerülhet a *raisonnable* fogalma, segítségként a jogalkalmazók magatartásának megítéléséhez. A *raisonnable* egy olyan magatartásra utal, amely konform az ésszel (*raison*). Magnon szerint technikai értelemben, a jogalkalmazó észszerű magatartásának kritériuma megtalálható a legtöbb eljárási jogban. A jog alkalmazása során a jogalkalmazói szervezetnek észszerűeknek kell bizonyulniuk a jogszerűen eljáró polgárokkal szemben. A törvényalkotó szervezetnek szintén, a jogalkotásuk során is a *rationalité* logikájának megfelelően kell eljárniuk. Sőt, az igazságszolgáltatásban, a bírósági döntéseknek nemcsak a formális logika szabályainak kell megfelelni, hanem a *raisonnable* kritériumának is. Az észszerűség kritériumának való megfelelés így alkalmas arra, hogy a jog alkalmazhatóságát, hatékonyságát, és jogosságát támassza alá.⁵⁴

Egy liberális és pluralista társadalomban a jogalkalmazó szervek magatartását sokkal inkább elfogadják a címzettek, ha az eleget tesz az észszerűség követelményének, és ez a jog hatékonyságát is elősegíti. Ha a jog alkalmazása során felmerül a kényszer szükségessége, akkor annak elfogadhatóságát szintén az észszerűség garantálja.⁵⁵

A francia jogban másik fontos fogalom az arányosság (*proportionnalité*), amely kapcsolódhat az észszerűséghez. Duong szerint az észszerűség megkülönböztetése az arányosságtól abból a szempontból is érdekes, hogy a francia jogi doktrína gyakran összekapcsolja azokat.⁵⁶ Az arányosság koncepciójához képest az észszerűség egy dinamikus fogalomnak felel meg, amely az elfogadható intézkedés szintjének a meghatározására irányul.⁵⁷ Az arányosság abban hasonlít az észszerűséghez, hogy gyakran más jogi fogalmakhoz társítva használják. Viszont ezek a fogalmak lehetnek homályosak vagy pontatlanok is: a jóhiszeműség, a méltányosság, ill. egyensúlyhiány.⁵⁸ Konkrét esetben, például a szerződéses ügyekben az arányosság követelménye teszi lehetővé azt, hogy a felek szolgáltatásai között egyensúly alakuljon ki.⁵⁹

V. A *raisonnable* fogalmának megjelenése más országokban

A frankofón országok jogrendszerei közé tartozik a kanadai Québec tartomány jogrendszere, amelyben számos a francia joggal közös elem található.

A Québec-i jogban az észszerűen viselkedő/gondolkodó személy fogalom alkalmazása *in abstracto* értelmezést követ, amit kiegészítenek személyes jellemzőkkel. Zhuo utal Kasirer nézetére,⁶⁰ aki szerint az észszerűen viselkedő/gondolkodó személy tesztje esetén a konkrét egyén bizonyos specifikumait számba vehetik és ezeket az adott körülményekbe illeszthetik.⁶¹ Megjegyezzük, hogy a Québec-i új polgári törvénykönyv – hasonlóan a francia Code civil-hez – szintén megváltoztatta a *bon père de famille* általános viselkedési kötelezettség nevét és ezzel együtt definícióját (formuláját). A jogalkotó valószínűleg modernizálni akarta a fogalmat, és kicserélni azt az „óvatos és körültekintő eljárás” (*agir avec prudence et diligence*) kötelezettségével.⁶² A Québec-i jogban is igyekeznek biztosítani egy minimális szerződési kiegyensúlyozottságot, és a korábbi, tisztességtelen feltételekre vonatkozó rendelkezéseket az új magánjogi kódexben is ezt az elvet megtartották. A tisztességtelen kikötések meghatározása kapcsán, a Québec-i Code civil 1437. cikkelye két feltételt alkalmaz az egyikre a „*déraisonnable*” (‘észszerűtlen’) kifejezéssel utal, amely egy objektív fogalmat tükröz, a másokra az „*excessive*” (‘túlzott’) melléknévvel, amely pedig egy szubjektív fogalmat ad meg. Ez a megoldás megengedi a bírónak azt a lehetőséget, hogy a két szempontot egyszerre figyelembe véve⁶³ határozzanak a szerződéses kikötések tisztességéről.

A belga jog, ahová a francia Code civil-t vezették be még a 19. században, és máig is hatályos, szintén ismeri a *raisonnable* fogalmát. Például, amikor

valaki tesz egy ajánlatot, azt köteles fenntartani észszerű időtartamon belül, vagy egy olyan időtartamon belül, amelyet az ajánlattal együtt meghatároznak (*pendant un certain délai raisonnable ou fixé avec l'offre*). Az adós nem teljesített kötelezettségeit észszerű időn belül pótolhatja oly módon, amely lehetséges a fennálló körülmények között.⁶⁴

De nemcsak a frankofón jogrendszerben, hanem például a német jogban (BGB) is fellelhető az Európai Unió jogalkotása nyomán, a tisztességtelen feltételek szabályozásához kapcsolódóan a *raisonnable* fogalma. A 2002-es BGB módosítást követően a BGB 307. szakaszában szerepet kap a szerződések észszerűsége, amelyet a Code civil 1171. cikkelyével lehet összehasonlítani. Grundmann-Schäfer ugyanakkor kiemeli, hogy van különbség a német és a francia tisztességtelen kikötéseknek a szabályozása között. A német szabályozás szankciókat tartalmaz a meglepetésszerű és kétértelmű feltételekről (305. cikkely a BGB-ben) és tartalmaz egy pontos listát a tiltott feltételekről (308-309 cikkely BGB).⁶⁵

Az Európai Unió magánjogi tervezetekben is fel lehet fedezni a *raisonnable/észszerű* fogalmát. Duong szerint a *raisonnable* koncepciója az Európai Szerződési Jog Alapelveinek (PECL) tervezői számára egy kulcsfogalom volt, amely az Alapelvek összeurópai megfogalmazásának koncepciójában szerepet kapott. A dokumentumban számos helyen lehet olvasni a *raisonnable* fogalmáról (l. 57. cikkely).⁶⁶ Duong szerint továbbá ez a fogalom segített abban, hogy a doku-

mentum szövegezése során az angolszász és a kontinentális jogok között kapcsolatot tudjanak teremteni.⁶⁷

VI. Összegzés

A *raisonnable* fogalmának előképét megtalálhatjuk az ismert római jogi formulában: *bonus pater familias*. Ez a kifejezés átélte az évszázadokat és folyamatosan sikerült megújítania magát. A Code civilt érintő 2016-os változások keretében is fontos szerepet kapott, és hivatkozási alapot biztosított arra, hogy különböző normákban, mint zsinórmérték megjelenjen az észszerűség. A francia filozófiai gondolkodásban, valamint ennek következtében a jogtudományban is megjelent az érvekre és az értelemre való hivatkozás. A *raisonnable* fogalom számos kontextusban szerepel a francia Code civilben, például a szerződés értelmezésénél, időtartamok meghatározásánál, helyet kap úgy is, hogy egy észszerűen gondolkodó/cselekvő személynek miképpen kellene az adott helyzetben eljárnia vagy gondolkodnia. Az észszerűségnek továbbá fontos szerep jut a jogalkalmazásban és a jogalkotásban is. Lényeges megemlíteni a nemzetközi magánjogi tervezeteket is, ahol rendre összekötő kapocsként vesz részt az észszerűség fogalma az angolszász és a kontinentális jogrendszerek között.

1 Francia-Magyar Nagyszótár Akadémiai Kiadó Budapest 2020 (www.szotar.net)

2 Cornu, Gérard: *Vocabulaire juridique*. Puf, Párizs 2011. 837. o.

3 *Le Nouveau Petit Robert de la Langue Française*, version 5.3 <https://petitrobert12-lerobert-com.uaccess.univie.ac.at/robert.asp> (letöltés: 2020.01.16.)

- 4 Magnon, Xavier: Qu'est-ce que le droit peut faire du "raisonnable"? Le raisonnable en droit administratif, 2016. (<https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01725362>) 2.
- 5 Francia-Magyar Nagyszótár Akadémiai Kiadó Budapest 2020 (www.szotar.net)
- 6 Le Nouveau Petit Robert de la Langue Française, version 5.3 <https://petitrobert12-lerobert-com.uaccess.univie.ac.at/robert.asp> (letöltés: 2020.01.16.)
- 7 Magnon: i.m. 3.o.
- 8 Magnon: i.m. 4.o.
- 9 de Bechillon, Denys: Qu'est-ce qu'une règle de droit?, Odile Jacob, Paris 1997. 165.o.
- 10 Cornu: i.m. 837.o.
- 11 Guinchard, Serge – Debard, Thierry (szerk.): Lexique des termes juridiques. Dalloz, Párizs 2017. 215.o.
- 12 Zhou, Hans-Ru: Le test de la personne raisonnable en responsabilité civile. Revue du Barreau 2001 Automne. 61. 456.o.
- 13 Guinchard – Debard: i.m. 215.o.
- 14 Ordonnance no. 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations Rapport au Président de la République relatif à l'ordonnance no 2016-131, Journal Officiel 11 February 2016 23.o.
- 15 Helleringer, Genevieve: The Anatomy of the New French Law of Contract. European Review of Contract Law. 2017. 13. 4. 357.o.
- 16 Zhou: i.m. 456.o.
- 17 Magnon: i.m. 4.o.
- 18 Magnon: i.m. 8.o.
- 19 Duong, Lêmy: Le raisonnable dans les principes du droit européen des contrats. Revue internationale de droit comparé 2008. 60.3. (<https://doi.org/10.3406/ridc.2008.19629>) 710. o.
- 20 Moretau, Olivier: Le raisonnable et le droit: standards, prototypes et interprétation uniforme. In: Zaccaria, Giuseppe (szerk.): Vernunft und Interpretation/Reasonableness and interpretation. Lit Verlag, Münster 2003. 222. o.
- 21 Zhou: i.m. 455.o.
- 22 Zhou: i.m. 464.o.
- 23 Guinchard – Debard: i.m. 215.o.
- 24 Zhou: i.m. 462.o.
- 25 Mekki, Mustapha (a): Reform of Contract Law and Business World. European Review of Contract Law 2017. 13. 4. 436.o.
- 26 Chazal. Jean Pascal: Les nouveaux devoirs des contractants, est-on allé trop loin?. Colloque "La nouvelle crise du contrat", May 2001, Lille, France. ([ff-hal-01053544f](https://hal-01053544f)) 17.o.
- 27 Magnon: i.m. 5.o.
- 28 Magnon: i.m. 6.o.
- 29 Magnon: i.m. 7.o.
- 30 Guinchard – Debard: i.m. 1065.o.
- 31 Khairallah, Georges: Le raisonnable en droit privé français : développements récents. Revue Trimestrielle de Droit Civil 1992 spéc. n° 20, 443.o.
- 32 „Le phénomène nouveau... est l'apparition dans divers domaines du droit privé, d'un nombre croissant de textes se référant expressément au raisonnable.”
- 33 Fauvarque-Cosson, Bénédicte (a): The French Contract Law Reform and the Political Process. European Review of Contract Law 2017. 13.4. 350.o.
- 34 Fauvarque-Cosson, Bénédicte (b): National Reforms: New Instruments Towards Converging Rules within Europe? The Example of the French Contract Law Reform (2016). In: Francisco de Elizalde (szerk.): Uniform Rule for European Contract law?: A critical Assessment. Hart Publishing, London 2018. 111.o.
- 35 Ordonnance no. 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations Rapport au Président de la République relatif à l'ordonnance no 2016-131, Journal Officiel 11 February 2016. 23.o.
- 36 Guinchard – Debard: i.m. 875.o.
- 37 Chantepie, Gaël: Interprétation du contrat (Projet, art. 1188 et 1189) <http://reforme-obligations.dalloz.fr/2015/03/17/interpretation-du-contrat-projet-art-1188-et-1189/>, letöltés: 2020. május 10.
- 38 Fauvarque-Cosson, Bénédicte (b): i.m. 112.o.
- 39 Guinchard – Debard: i.m. 517.o.
- 40 Guinchard – Debard: i.m. 517.o.
- 41 François, Clément: Présentation des articles 1210 à 1215 de la nouvelle section 3 "La durée du contrat". 2019.03.28. La réforme du droit des contrats présentée par l'IEJ de Paris 1, (<https://iej.univ-paris1.fr/openaccess/reforme-contrats/titre3/stitre1/chap4/sect3-duree-contrat/>) letöltés: 2020.05.26.
- 42 Code civil Art. 1211.- *Lorsque le contrat est conclu pour une durée indéterminée, chaque partie peut y mettre fin à tout moment, sous réserve de respecter le délai de préavis contractuellement prévu ou, à défaut, un délai raisonnable.*
- 43 Guinchard – Debard: i.m. 419.o.
- 44 François: i.m.
- 45 François: i.m.
- 46 Mekki (a): i.m. 442.o.
- 47 Jaoen, Magali: Négociations et obligation de confidentialité. Actualité Juridique Contrats d'affaires 2016. 6. 277.o.
- 48 Jaoen: i.m. 277-278. Actualité Juridique

Contrats d'affaires Juin 2016 p. 277-278.o.

49 Antippas, Jeremy: Regards comparatistes internes sur la réforme du droit des contrats. Réflexion sur l'identité contractuelle française. AJDA 2016. septembre 12. 29. 1625. o.

50 Helleringer: i.m. 369.o.

51 Magnon: i.m. 8.o.

52 Ordonnance no. 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations Rapport au Président de la République relatif à l'ordonnance no 2016-131, Journal Officiel 11 February 2016. 19.o.

53 Mekki (b): Les incidences de la réforme du droit des obligations sur le droit des sociétés : rupture ou continuité ? Le contrat Revue des sociétés 2016 septembre. 7. 492.o.

54 Magnon: i.m. 9.o.

55 Magnon: i.m. 8-9.o.

56 Duong: i.m. 704.o.

57 Duong: i.m. 703. idézi: Philippe, Xavier: Le contrôle de proportionnalité dans les jurisprudences

constitutionnelles et administratives françaises. *Economica* (PUAM), Paris 1990. 62.o.

58 Duong: i.m. 704.o.

59 Duong: i.m. 704.o.

60 Kasirer, Nicholas: The infans as bon père de famille: «Objectively Wrongful Conduct» in the Civil Law Tradition», *The American Journal of Comparative Law* 1992 spring 40. 2. 370.o.

61 Zhou: i.m. 473.o.

62 Zhou: i.m. 462.o.

63 Tabi Tabi Ghislain La remise en cause contemporaine du volontarisme contractuel. *Les Cahiers de droit* 2012. 53. 3. 594.o.

64 Van Ommeslaghe, Pierre: *Traité de droit civil belge – Tome II: 559 pont Bruylant*, Bruxelles 2013 559. pont

65 Grundmann, Stefan – Schäfer Marie-Sophie: *The French and the German Reforms of Contract Law* ERCL 2017, 13. 4. 485.o.

66 Duong: i.m. 702.o.

67 Duong: i.m. 711.o.

Gauri Nirwal

PhD Student, Géza Marton Doctoral School of Legal Studies University of Debrecen

The Public Policy Exception and Refusal of Foreign Arbitral Awards in International Commercial Arbitration in the USA

I. Introduction

Arbitration is a private dispute resolution process where the parties in conflict agree to give authority to a few credible individuals to decide on their case after listening to both ideas and gathering enough evidence. It is a procedure where disputes are resolved outside the courts. Once decided, the arbitration award (decision) is binding on both sides involved, and also has to be enforced by the courts. The process of arbitration might seem similar to that of litigation but is different mainly because here the cases are privately decided while litigation calls for procedures in public. Due to the arbitrations mostly revolving around commercial issues, a separate branch of international arbitration emerged which solely

deals with disputes arising from commercial transactions between private parties. Generally, commercial arbitration was utilized in settling debates between traders in fairs and commercial centers in England and the rest of Europe.¹

The scope of commercial arbitration broadened after the national courts were allowed to enforce the party's agreement to arbitrate. Though there exist international arbitration laws to regulate the dispute resolution through arbitration each country has its domestic arbitration regime as well for the implementation of arbitration awards following the countries' local laws and policies. As arbitration is an alternative way of dispute resolution for the parties who do not prefer to go to courts then there exist chances that a country's national laws and the undesired involvement of local bodies might hinder the enforcement. This calls for an effort to harmonize the law and practice to remove any sort of peculiarities.² But harmonization of international and national arbitration laws is not easy and one of the chief reasons behind this is the opposition of states themselves. Besides, public policy has also remained quite possibly the most discussed and touchy ideas in the enforcement of arbitral awards. The public policy serves the role of a defense tool and challenges the enforcement of commercial arbitral awards nationally. This is a matter of real concern as it is not only impacting the parties involved but the overall credibility of international commercial arbitration. The paper aims at discussing public policy

as a major reason behind the refusal of “foreign arbitral awards in international commercial arbitration in the USA”. The research is qualitative and opts for a content analysis approach to find out the connection of public policy with the arbitration and highlights the potential reasons behind refusal.

II. Reasons behind Public Policy Refusal of enforcing Arbitral Awards

Any arbitral award has to go through several stages to assess it following the domestic laws before enforcement. This was initially called a double exequatur, a phenomenon not accepted by the US or Russia after the second great war. But as the international trade increased, so in 1958 New York Convention was signed by the US and Russia, being the primary signatories of the agreement. Later, the agreement was ratified by over 150 countries in the world to regulate the process of arbitration domestically.³ The Convention provides the way forward for the acknowledgment and implementation of commercial or other arbitral awards in an alternate signatory state. The Convention set forth certain conditions for the refusal of the implementation of foreign arbitral awards. These incorporate invalid arbitration arrangements or the gatherings involved, an improper notice of the appointment of the arbitrators, arbitration award falling outside the scope of arbitration terms, the ill-advised creation of the arbitral tribu-

nal, and non-final or non-binding arbitral honors. The most important clause of the New York Convention was on public policy that an arbitral award or understanding will be refused if its acknowledgment and authorization conflict with the public policy of the nation. The Convention accepts the public policy which includes the national laws and public procedures and policies as a refusal to implementation of arbitration. The US is the only country in the world that enforces arbitration awards through a treaty i.e. New York Convention as discussed here.⁴

Public policy is one major ground used by the parties to resist the enforcement of arbitral awards. One of the reasons behind this is the approach adopted by the local courts to deal with public policy and commercial arbitration together. The New York Convention did provide a clause that an arbitral award could be rejected or refused if it goes against public policy or domestic laws but fails to address the procedure of refusal. This leaves it up to the discretion of the national laws on what procedure they opt for refusing arbitral awards to from being enforced in their countries particularly. Interpretation and public policy are generally in the favor of arbitral honors like in the US and China. This demeanor itself is called public policy.

For a dispute to be referred to arbitration in the United States, the parties involved in the dispute have to mutually agree to submit their case to arbitration. The parties majorly do this when any conflict arises or pre-decide it while getting into a contract

with each other. In the US, arbitration is referred to as a much speedier process as compared to litigation due to its slow nature. Arbitration agreements in the United States are enforced through the Federal Arbitration Act passed in 1925. The act was re-interpreted in the 1980s and 1990s by the US Supreme Court to allow it to cover the full scope of interstate commerce. This was the time when arbitration took the shape of consumer or commercial arbitration. In 1983, under the case of *Moses Memorial Hospital vs Mercury Construction*⁵, the congress of America made a “declaration of a liberal federal policy favoring arbitration agreements.” The country has separate commercial arbitration laws particularly for the enforcement of arbitration awards related to commerce. The states have embraced the Uniform Arbitration Act of 1955 which was advanced by the officials of uniform state laws just as the American Bar Association. Under the 1955 act, the judicial enforcement of commercial arbitration is provided. It calls the arbitration decision irrevocable under the common law. This is a modern concept of harmonizing international arbitration law with national laws to involve the local institutions in the enforcement of arbitration agreements.

Anusornsena (2012) in her article says that though the FAA provides legal safeguards to the process of arbitration uncertainty or arbitration still occurs even after its promulgation.⁶ Even after the amendment of 1955 and the agreement to “the New York Convention”, public policy remained an important obstacle in restricting arbitration

in the US. The FAA does not provide a proper procedure on what to do with the arbitral awards if they are invalid to be implemented or violated the public policy but requires the courts to put the proceedings to stay. Later under the Convention, the courts were given the chance to deny the enforcement of arbitral honors on the off chance that they negate the country’s public policy.

III. US Approach to International Commercial Arbitration

US courts have opted for quite a “conservative approach to the issue of public policy” and refusal or enforcement of international arbitral awards. Before adapting to the “New York Convention”, the US courts had a very narrow view of interpreting arbitral awards following Article 5 (2b) of the FAA, the country was more inclined towards protecting national interests. This is visible in some of the important cases of the arbitration including *Wilko vs Swan case*⁷ where the arbitral awards were refused as it challenged the US security laws and came in conflict with federal statute hence it was non-arbitrable. In another case of *Breman vs Zapata Offshore Company*⁸, the companies agreed to resolve the dispute through arbitration, but their contract included an exculpatory clause which conflicted with the public policy.

The United States has a strong bias in terms of the enforcement of arbitral awards. It started developing a favor-

able view towards arbitration with time. It is observed that there are several defenses available in the United States other than public policy exception for the acknowledgment and implementation. Yet so far, no case has ascended under the “New York Convention” and FAA that the courts in the states have declined to enforce or recognize. Several cases in the arbitration history of America highlight the pro-arbitration public policy of the country. The revolutionary attitude of the United States can be observed in cases such as that of *Scherk vs Alberto Co.*⁹ The Supreme court while enforcing the arbitral award put forth an important point that is, “We cannot have trade and commerce in the world market and waters based on our terms and laws”. This first makes it essential to acknowledge the international laws, also to recognize the arbitration agreements for the smooth working of the commerce and economy majorly. The US courts again showed a pro-arbitration attitude in the case of *American Construction Machinery vs Mechanized Construction of Pakistan Ltd*¹⁰. About public policy and the authorization of arbitral awards, In *Parsons case*¹¹, it was made clear that arbitral awards can be refused in case it violates the basic notion of “morality and justice” in the country.¹² The *Parsons case* proved to be a landmark case that set a standard for dealing with future arbitral awards by narrowly construing public policy. The US courts have been very restrictive when it comes to the public policy defense of the arbitral agreements. The courts have made sure that the pub-

lic policy interference by the national courts on the international arbitration should be negligible and that the public policy protection under the “New York Convention” should be deciphered barely.¹³

Though the United States has adopted a pro-arbitration attitude one thing is notable here that the foreign judgment or award cannot be enforced in the United States if it goes against the set standards and procedures by the country itself.¹⁴ One of the key issues that lack due process is the language in which the proceedings or award is received or sent to the state where it has to be enforced.¹⁵ The law of the state is quite well established as stated above when it comes to the enforcement of foreign agreements. The decline or refusal only comes in the case where international agreements or awards vary in quality and effectiveness. This issue has been addressed in the *Julen vs Larson case*¹⁶ where the Swiss judgment was not enforced in the state of California because the service of the process was in German without an English translation provided to the defendant to satisfy the due process. This was one major occasion where the court stopped the enforcement of default judgment because Swiss courts did not provide the defendant with adequate time to satisfy the requirements of due process of the law and just aimed at imposing the arbitration decision on him. In another case *Qingdao Intl. Trading vs P and S Intl.* (2009)¹⁷, the latter could not understand the documents issued by the former related to the arbitration proceedings, this led to the absence of P and S

from the proceeding resulting in the issuance of the default arbitral award against them. The award was declared to be unenforceable because of P and S Intl. did not receive the due process of the arbitration. From this perspective, it is noticeable that there exist similarities between US arbitration law and the “New York Convention” with regards to the refusal of authorization of arbitral honors.

Kuck and Nelson (2020) in their article states that US courts are very prompt and efficient while enforcing arbitral awards.¹⁸ They keep in focus all safeguards to domestic laws and policy while doing so. US companies while entering into cross-border agreements add the clause of arbitration as an easier and fast way to deal with any dispute that might arise. The New York Convention is enshrined in the Federal Arbitration Act, and America follows it religiously which is why in many recent cases the courts have rejected the attempts by the losing parties to resist enforcement of foreign awards. The pro-arbitration limits and conditions were further demonstrated in 2019 in the case of *Al-Qarqani vs Chevron US Corporation*¹⁹. Here it was argued that the arbitration proceedings and the tribunal must not violate the arbitration agreement to get it enforced once decided. Otherwise, US courts may decline to enforce the arbitral award. Keeping this in focus, the “Convention on the Recognition or Enforcement of Foreign Judgements in Civil and Commercial matters” was set to open for signature but received close to no adherence afterward.²⁰

Appadoo (2013) lists down various reasons which have also become the chief ground of the international commercial arbitral awards being refused. US courts have, in recent years, declined the arbitral awards because they lacked personal jurisdiction.²¹ It is the primary requirement of the enforcement for the courts or circuits to demonstrate personal or quasi in rem jurisdiction. Also, the doctrine of *forum non conveniens*, a non-legislative requirement, bars the enforcement of the arbitral awards. These two notions oppose the idea of harmonization of international commercial arbitration while also goes against “the New York Convention” which stresses the fact of unifying the local standards for enforcing arbitral awards.

IV. Analysis and Conclusion

Commercial Arbitration remains the most widely used dispute resolution in the United States besides public policy refusal especially when it comes to resolving business disputes. It is because of the easy arbitration and enforcement process after the New York Convention mainly. The United States public policy is clear and straight when it comes to the recognition, refusal, and interpretation of international arbitral awards. The country itself has created specific laws solely responsible for the proper implementation of the agreements so they may not contradict both domestic and foreign laws. Every enforcement that has to take place within the United States has to be in harmony with the

public policy and domestic laws for which the American courts are trying their level best. In the case discussed in the paper, the views of the United States in the matter of arbitrarily seem to be very narrow. At the same time, the states have limited their public policy and national laws to provide arbitration a wider ground to operate. The approach of the American courts has not changed since the *Parsons case* and continues to give the Public Policy defense a narrow room for interpretation. The scope of public policy is gradually and slowly decreasing. It is believed that, within the next few years, the US will also opt for the Model Law and doctrine of harmonization of International Commercial Arbitration with the domestic laws.

1 Martin Domke: Arbitration Law. Encyclopedia Britannica, 2019, <https://www.britannica.com/topic/arbitration#ref212248> (downloaded on: 19 December 2020).

2 Renata Brazil-David: Harmonization and Decentralization of International Commercial Arbitration. *Journal of International Arbitration* 28(5), 2011. 445-466.

3 J. Stewart McClendon: Enforcement of Foreign Arbitral Awards in the United States. *Northwestern Journal of International Law and Business* 4, 1982. 58.

4 Yunus Emre: A refusal reason of recognition and enforcement of foreign arbitral awards: public policy. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 56(2), 2019. 503-522.

5 *Case Cone Memorial Hospital v. Mercury Construction Corp.*, 460 U.S. 1 (1983).

6 Veena Anusornsen: Arbitrability and Public Policy in Regard to the Recognition and Enforcement of Arbitral Award in International Arbitration: the United States, Europe, Africa, Middle East and Asia, 2012.

7 *Case Anthony Wilko v. Joseph E. Swan, et al*, 346 U.S. 427, 74 S. Ct. 182 (1953).

8 *Case The Bremen v. Zapata Off-Shore Co.*, 407 U.S. 1 (1972).

9 *Case Scherk v. Alberto-Culver Co.*, 417 U.S. 506 (1974)

10 *Case American Const. Machinery & Equipment Corp. v. Mechanised Const. of Pakistan*, 659 F. Supp. 426 (S.D.N.Y. 1987).

11 *Case Parsons & Whittemore Overseas Co. v. Societe Generale de L'Industrie du Papier (RAKTA) and Bank of America*, 508 F.2d 969 (2d Cir. 1974).

12 Sameer Sattar: Enforcement of Arbitral Awards and Public Policy: Same Concept, Different Approach. *Transitional Dispute Management Journal* 8(5), 2011. 6.

13 McLaughlin-Joseph T.-Laurie Genevro: Enforcement of arbitral awards under the New York Convention-practice in US courts. *International Tax and Business Lawyer* 3, 1985. 249.

14 May Lu: The New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: Analysis of the Seven Defenses to Oppose Enforcement in the United States and England. *Arizona Journal of International and Comparative Law* 23, 2005. 747.

15 M Christie Helmer-Jovita T Wang: Enforcement Of Foreign Arbitration Awards in The United States: English Language Notification of Initiation Of Proceedings May Be Needed To Satisfy Due Process. *Newsletter of the International Bar Association Legal Practice Division*, 2012. 75-77.

16 *Case Julen v. Larson*, 101 Cal. Rptr. 796 (Cal. Ct. App. 1972).

17 *Case Qingdao Free Trade Z Genius Int'l Trading v P&S Intl*, No 08-1292-HU. (D Or 16 September 2009).

18 Lea Haber Kuck-Timothy G. Nelson: Enforcing International Arbitration Awards: US Courts Achieve Prompt And Efficient Enforcement, With Safeguards. *Skadden's 2020 Insights*, 2020. <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/01/2020-insights/enforcing-international-arbitration-awards> (downloaded on: 21 December 2020).

19 *Case Al-Qarqani, et. al. v. Chevron Corporation et al*, 4:18-cv-03297.

20 Issues Relating To Challenging And Enforcing Arbitration Awards: Grounds To Refuse Enforcement, Norton Rose Fulbright, 2019, <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/ee45f3c2/issues-relating-to-challenging-and-enforcing-arbitration-awards-grounds-to-refuse-enforcement> (downloaded on: 14 December 2020).

21 Krishnee Appadoo: Enforcement of International Commercial Arbitral Awards: Redress Mechanisms in the Event of Non-Compliance, 2013, <http://>

dx.doi.org/10.2139/ssrn.2244872 (downloaded on: 13 December 2020).

Palkó Tamás
bíró, Zalaegerszegi Járásbíróság

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP döntése

I. Bevezetés

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság (a továbbiakban: Szövetségi Alkotmánybíróság) 2020. május 5. napján hozta meg ítéletét a 2.BvR 859/15 számú ügyben.¹ A határozat, amellyel a Szövetségi Alkotmánybíróság a Szövetségi Kormány és Parlament az indítványozók alapjogát sértő mulasztásait állapította meg az Európai Központi Bank (EKB) kibővített eszközvásárlási programja kapcsán (PSPP)², bombaként robbant az Unióban. A reakciók rendkívül megosztottak voltak, egyes szerzők az Unió felbomlása, de legalább a koherencia jelentős gyengülése irányában ható lépésként értelmezték Európa számára fatális döntésként nevezve³, mások üdvözölték, mivel az Unió hatásköreinek megerősítésével szembeni lépésként fogták fel, amely a tagállamok szuverenitását erősíti, és voltak néhányan, akik szerint a döntés bár nagy hullámokat indukált, a jövőre nézve jelentős hatás nem várható tőle. Voltak azonban olyan hangok is, amelyek szerint nem kizárt az, hogy a dön-

tés következtében akár államcsődre is sor kerülhet.⁴

Friedrich Merz a Kereszténydemokrata Unió (CDU) politikusa és potenciális pártelnök, egyben kancellárjelölt, üdvözölte a döntést, amellyel szerinte az Alkotmánybíróság „európai jogtörténetet ír”. Véleménye szerint „A jövőben a német gazdaságpolitika különleges feladatának kell lennie, hogy nyilvánosan és az EKB felé rámutasson a vásárlási programok negatív következményeire”.⁵ Álláspontja szerint az ítélet mély szakadékot mutat a német alkotmánybírák álláspontja és az Európai Unió Bírósága (EUB) között. Örömmel fogadta az ítéletet Sebastian Kaleta lengyel igazságügyi miniszterhelyettes, aki szerint a döntés kihatással lehet a Lengyelország és az Európai Bizottság közötti, az igazságügyi reformról folytatott vitára nézve, mivel álláspontja szerint a határozatból levezethető, hogy a lengyel kormánynak van igaza, a nemzeti igazságszolgáltatásra nem vonatkoznak az európai szerződések.⁶

A német szövetségi kormány értékelése szerint az alkotmánybíróság megerősítette, hogy az államkötvény-vásárlások nem alaptörvényellenesek. Olaf Scholz pénzügyminiszter szerint a bíróság egyértelműen kijelentette: „az Európai Központi Bank hitelprogramja nem monetáris állami finanszírozás. Ebben a tekintetben a program összhangban áll az alaptörvényünkkel.”⁷

Ugyanez volt a pénzügyi szakértők álláspontja is, akik nem látták veszélyben a kötvényvásárlást addigi rendszerét. „Lényegében az alkotmánybíróság zöld utat adott az EKB-nak” – kom-

mentálta Jörg Krämer, a Commerzbank vezető közgazdásza.⁸

Jelen írásban megkísérlem bemutatni, miről is szól ez a szélsőséges reakciókat kiváltó ítélet, milyen előzményei vannak, valóban az európai föderalizáció sírásója a döntés, vagy csupán egy jelzés arra nézve, hogy az Uniónak tisztáznia kellene azokat az alapkérdéseket, amelyek a jövőjét meghatározzák.

II. Az uniós jog elsőbbsége és a Szövetségi Alkotmánybíróság

Az uniós jog nemzeti jogok feletti elsőbbségének doktrínája nem a Szerződéseken alapszik, hanem azt az Európai Unió Bírósága (Bíróság) dolgozta ki számos egyedi döntésével.⁹ A Bíróság esetjoga szerint egyszerűen fogalmazva az uniós és nemzeti jog összeütközése esetén az uniós joga érvényesül, a nemzeti jogot „félre kell tenni”¹⁰. Az első döntés az 1963-as Van Gend en Loos-ügyben¹¹ hozott ítélete, amely megállapítja, hogy „a Közösség a nemzetközi jog új jogrendjét képezi, melynek javára az államok, bár szűk területeken, de korlátozták szuverén jogaikat”, egyúttal megállapítva, hogy az uniós jog nem csupán a tagállamok között hoz létre kölcsönös kötelezettségeket, hanem közvetlen hatállyal bír a polgárookra és a vállalkozásokra nézve is. Amennyiben az elsőbbség elvét nem fogadjuk el, a közvetlen hatály értelmetlen lenne, mivel a közösségi norma háttérbe szorulhatna a nemzeti joggal szemben.

A nemzetközi jog új jogrendje az alap, amelyre hivatkozva a Bíróság felépítette az uniós joga elsőbbségének elvét. A Bíróság ezen nézőpontját – az elsőbbség elvét – fejlesztette tovább a Costa v. ENEL-ügyben¹² kimondva, hogy a közösségi jog végrehajtásának kötelezettsége nem változhat egyik államról a másikra az utólagos nemzeti jogalkotástól függően, azaz a később hozott nemzeti jogszabályok nem ronthatják le a szerződés által létrehozott jog érvényesülését. Az Internationale Handelsgesellschaft-ügyben¹³ hozott döntés szerint akár a tagállami alkotmányokkal szemben is érvényesíthető az elsőbbség igénye, mivel „a Szerződésből származó jogot, amely független jogforrás, jellegénél fogva nem bírálhatják felül a nemzeti jog szabályai, bármilyen formában léteznek is azok...”. A Foto-Frost-ügyben¹⁴ hozott ítéletében szögezte le, hogy a tagállami bíróságoknak nincs hatáskörük arra, hogy maguk állapítsák meg a közösségi intézmények jogi aktusainak érvénytelenségét.

Különösen az alkotmányos szabályokkal szembeni elsőbbség kimondása váltott ki komoly ellenállást az egyes tagállamokban¹⁵. Az elsőbbség elve ellentmond annak az axiómának, mely szerint a jogrendszer csúcsán az alkotmány áll, amelyből a jogrendszer egészének érvényessége eredeztethető. Mivel ez a felfogás nehezen birkózik meg a közvetlen hatály elve alapján a nemzeti jog részévé váló közösségi joggal, egyes alkotmánybíróságok arra a következtetésre jutottak, hogy az alkotmányos alapjogokat óvni kell az uniós jog hatásaival szemben.

Ennek első példáját a Szövetségi Alkotmánybíróság adta, amikor az Internationale Handelsgesellschaft-ügyben hozott döntést követően az ügyben félként eljáró közigazgatási bíróság a német Alaptörvény 100. cikke (1) bekezdése¹⁶ alapján a német Szövetségi Alkotmánybírósághoz fordult, mely a Solange I. ítéletében kimondta, hogy mindaddig, ameddig (solange) a közösségi jog alapjog védelme nem éri el a német alkotmány által biztosítottat, a Szövetségi Alkotmánybíróság fenntartja magának a jogot, hogy a közösségi jogot felülvizsgálja, és ha kell, annak alkalmazását megtiltsa.

Ez a döntés elősegítette az alapjogok védelmének beépítését a közösségi jogba. Az alapító szerződésekbe -érzékeny témájuk miatt- ilyen rendelkezések nem kerültek. A Bíróság gyakorlata sem volt tekintettel az ilyen alapon benyújtott keresetekre, azokat érdemi tárgyalásra alkalmatlannak nyilvánítva elutasította. Ez a hozzáállás az 1969. november 12-én a Stauder ügyben¹⁷ hozott ítéletig tartott. E döntésében a Bíróság arra az álláspontra jutott, hogy a személyek alapvető jogai az uniós jog általános elveinek részét képezik így azok védelme a Bíróság feladata is.

A Wunsche Handelsgesellschaft GmbH & Co. kontra Németország ügyben hozott döntést követően született meg a Szövetségi Alkotmánybíróság Solange II határozata. Reagálva a Stauder-ügyben hozott ítéletre kimondta, hogy mindaddig amíg Bíróság jogalkalmazása szavatolja az alapjogok hatékony védelmét a Közösségek aktusaival szemben, és ez a védelem a német Alkotmánnyal azonos szintű, addig a

Szövetségi Alkotmánybíróság ezen az alapon nem vizsgálja felül a közösségi aktusokat. Későbbi döntésében¹⁸ már azt követeli meg, hogy az indítványozó igazolja, hogy a német Alkotmány által megkívánt jogvédelem szintjét az uniós jog általánosságban nem biztosítja. Ezzel a feltétellel az alapjogvédelemre alapított felülvizsgálati lehetőséget lassú elhalásra ítélte.¹⁹

Az ultra vires vizsgálat gondolata először a Maastrichti Szerződés ratifikálásával kapcsolatban beadott indítványról szóló döntésben bukkant fel. A panaszos szerint megsértették az Alaptörvény 38. cikke szerinti jogát, amely minden állampolgár számára jogot biztosít a demokratikusan legitimált képviselőre a német parlamentben, valamint arra, hogy részt vegyen az államhatalom gyakorlásában. A Szövetségi Alkotmánybíróság határozata szerint az Alaptörvény 38. cikkének²⁰ sérelmével jár, ha nem egyértelmű, hogy a német jogalkotó milyen mértékben hagyta jóvá a szuverén jogok gyakorlásának átadást, az Európai Közösségek részére.²¹ Ha az átruházás terjedelme nem egyértelmű, az megengedné a Közösség számára a hatáskör gyakorlás kiszélesítését, ami gyakorlatilag egy általános felhatalmazást jelentene.

A Szövetségi Alkotmánybíróság a 2010-ben született Honeywell döntésében a fenti elvet pontosította, de egyben gyengítette is, amikor kimondta, hogy „az ultra vires jogi aktus elfogadása előtt az Európai Unió Bíróságának lehetőséget kell adni arra, hogy az EUMSZ 267. cikk szerinti előzetes döntéshozatali eljárás keretében értel-

mezze a szerződést, és döntsön a szóban forgó jogi aktusok érvényességéről és értelmezéséről, amennyiben az még nem foglalkozott a feltett kérdésekkel²², egyben arra az álláspontra jutott, hogy az ultra vires kontroll csak abban az esetben érvényesülhet, ha az európai intézmények hatásköreinek ütközése kellően súlyos²³. Ezzel a döntéssel az ultra vires teszt védelmi szintjét jelentősen leszállította és kinyilvánította, hogy az „Europarechtfreundlichkeit” elvének megfelelően átadja az elsőbbséget az előzetes döntéshozatalra a Bíróságnak, és csak ezt követően hozott végleges döntést.

A 2009. június 30-án meghozott 2 BvE 2/08²⁴ ítéletében a Szövetségi Alkotmánybíróság további vizsgálati szempontként bevezeti az alkotmányos identitás megsértésének lehetőségét. A döntés szerint a Lisszaboni Szerződés kapcsán benyújtott panasz vizsgálatának alapját a választójog, mint az alapvető jogokkal egyenlő jog határozza meg, és a szavazati jog megsértésének vizsgálata magában foglalja az alaptörvény 79. cikke 3.²⁵ bekezdése szerinti, az alkotmány azonosságaként meghatározott elvekbe történő beavatkozásokat is.²⁶ A szöveg azonban nem bontja ki, hogy egészen pontosan mi is az a speciális német alkotmányos identitás, amelyet védeni kíván.

III. Az Európai Központi Bank és a 2007-es válság

Az Európai Unió Tanácsa 1988-ban döntött a monetáris unió létrehozásáról. A feltételek kidolgozása érdekében

létrehoztak egy bizottságot Jacques Delors, az Európai Bizottság elnökének vezetésével. A bizottság által készített jelentés²⁷ három szakaszra tagolta a monetáris unió bevezetésének folyamatát, amely folyamat -az új tagországok belépését figyelembe nem véve- 2002. január első napján az euró²⁸ hivatalos fizetőeszközzé válásával zárult le.

A fenti folyamat egyik állomása az Európai Központi Bank (EKB) alapítása volt 1998. június elsején. A létrehozó dokumentum Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 129. cikkének (2) bekezdésében²⁹ adott felhatalmazás alapján alkotott dokumentum címe: A központi bankok Európai rendszere és az Európai Központi Bank alapokmányáról szóló jegyzőkönyv. Az EKB feladata az Unió monetáris politikájának kialakítása és végrehajtása, az árstabilitás, és ezzel a gazdasági növekedés fenntartása.

Az EKB elsődleges feladata a közös pénz stabilitásának biztosítása. Az árfolyamstabilitásra legfőbb veszélyt jelentő problémát a kormányok túlzott költségezése, az államadósság növekedése jelenti. A költségvetési deficit elhárítására különböző mechanizmusokat hoztak létre, azonban az államadósság jegybanki pénzzel történő finanszírozását az alapító szerződésben foglalt tilalom akadályozza.³⁰

A 2007-ben kezdődő globális pénzügyi válság hatalmas kihívások elé állította az Európai Uniót is.³¹ A válság első évében a közvetlenül érintett ingatlanfejlesztő cégek és az azokat finanszírozó bankok mentek tönkre, de 2008. szeptember 15-én az USA öt legnagyobb kereskedelmi bankja egyikének,

a Lehman Brothersnek csődvédelemben menekülésével egyértelművé vált, hogy a válság az egész világra kiterjed, komoly visszaesést kiváltva. Október 8-án az EKB és a Fed egyeztetett kamatcsökkentést hajtott végre a válság hatásainak mérséklése érdekében.

A válság következtében a reál gazdasági teljesítmény visszaesett, a csődök és a hitelezés visszafogása miatt komoly pénzügyi zavarok keletkeztek. Nőtt az államkötvények hozamai, felborítva az államháztartási hiányt, csökkent a kockázatvállalási, beruházási hajlandóság, jelentősen nőtt a munkanélküliség. A bankok az EKB-től vettek fel hitelt, illetve ott helyeztek el betéteket a pénzügyi partnerek közötti bizalmatlanság miatt.

Az EKB rendelkezésére álló eszköztár három fő csoportra sorolható:³²

- nyílt piaci műveletek,
- jegybanki rendelkezésre állás,
- a hitelintézetek általi kötelező tartalék képzése.

A válság okozta helyzetben az EKB-nak további, nem konvencionális eszközöket is be kellett vezetnie, annak érdekében, hogy a hatásokat minimálisra csökkentse, illetve a normális működéshez való visszatérés idejét csökkentse. Ez különösen 2010-től vált szükségessé, mivel ekkora a hitelezési válság összekapcsolódott egyes tagállamok államadosságának veszélyes szintre emelkedésével, a banki finanszírozás pedig jelentősen visszaesett. Az EKB-nak tehát meglévő eszköztárát át kellett alakítania, illetve újabb eszközöket kellett igénybe vennie. Mivel a témát tekintve ezek közül csak kettő releváns, bemutatásuktól felsorolásukon kívül

- az utolsó kettőt kivéve - eltekintek. Ilyen nem konvencionális eszközök:

- fedezettkötvény-vásárlási program,
- értékpapírpiacon program,
- negatív betéti kamatok,
- célzott hosszabb lejáratú refinanszírozási műveletek,
- eszközfedezetű vállalati értékpapírvásárlási program,
- monetáris célú, végleges értékpapíradásvételi ügyletek programja (OMT),
- állampapírvásárlásokkal kibővített eszközvásárlási program (PSPP).³³

IV. Az OMT program és a Gauweiler ügy

Az EKB 2012. szeptember 6-i sajtóközleményében³⁴ jelentette be, hogy határozatokat fogadott el a szeptember 5-i és 6-i, 340. számú ülésén annak érdekében, hogy az egyes tagállamok által kibocsátott államkötvényekkel kapcsolatos befektetői félelmek miatt bekövetkező zavarokat kiküszöbölje, továbbá megőrizze az egységes monetáris politikát, elosztatva a monetáris unió felbomlásával kapcsolatos félelmeket.

A program, mely végleges értékpapír-adásvételi műveletek (Outright Monetary Transactions, OMT) néven vált közismertté, felhatalmazza a Központi Bankok Európai Rendszerét (KBER) arra, hogy az euróövezethez tartozó tagállamok rövid lejáratú államkötvényeit korlátlan mennyiségben felvásárolja a másodlagos piacokon, amennyiben az adott ország IMF prog-

ramot és fiskális kiigazítást hajt végre. A program keretében tényleges vásárlásra nem került sor, az EKB szerint a pusztá bejelentése is elegendő volt a kívánt hatás eléréséhez, 2013. év végére a tőke visszaáramlott olyan stresszes országokba, mint Olaszország és Spanyolország, az államkötvények hozama pedig visszaesett, visszatérve a válság előtti szintre.³⁵

Peter Gauweiler és további egyéni panaszosok a Szövetségi Alkotmánybírósághoz ezzel a programmal kapcsolatban több alkotmányjogi panaszt nyújtottak be, a DIE LINKE parlamenti frakció pedig az alkotmányos szervek közötti peres eljárást kezdeményezett. A beadványok sérelmezték a Német Szövetségi Bank részvételét az OMT program végrehajtásában, és azt is, hogy a parlament és a szövetségi kormány elmulasztotta sz e programmal szembeni fellépést. Álláspontjuk szerint az OMT program nem tartozik az EKB hatáskörébe, azon túllépve fogadta azt el, továbbá sérti az euróövezet-hoz tartozó tagállamok monetáris finanszírozásának tilalmát (EUMSZ 123. cikk), a német alaptörvényben szentesített demokrácia elvét, ezáltal pedig a német alkotmányos identitást. Peter Gauweiler és Roman Huber panaszosok szerint az OMT program tényleges célja az „euró megmentése” azáltal, hogy az egyes tagállamok adósságát közössé teszi.³⁶

A Szövetségi Alkotmánybíróság a Honeywell döntésben megfogalmazottak szerint előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel fordult a Bírósághoz – történetételme során először –, az eljárás felfüggesztése mellett. A Bíróság-

hoz előterjesztett kérdések két fő csoportra oszthatóak: egyrészt azt firtatta a Szövetségi Alkotmánybíróság, hogy az EKB a tagállamok hatáskörének megsértésével túllépi-e a monetáris politikára vonatkozó hatáskörét, másrészt megsérti-e a monetáris finanszírozás tilalmát a program bevezetésével. A Szövetségi Alkotmánybíróság egyúttal „megoldási javaslatát” is előterjesztette, azzal a nem titkolt élel, hogy kész az OMT határozat ultra viresnek nyilvánítására.

Villalón főtanácsnok indítványa a konkrét program tekintetében arra az álláspontra helyezkedett, hogy az „OMT-programot monetáris politikai intézkedésnek kell tekinteni feltéve, hogy a program alkalmazása esetén az EKB tartózkodik az EFSF/ESN keretében elfogadott pénzügyi támogatási programokba való minden közvetlen beavatkozástól.”³⁷ Az indítvány ugyanakkor hosszan vizsgálja az ultra vires és az alkotmányos identitáson alapuló nemzeti felülvizsgálat kérdéseit. Rámutat arra, hogy a Bíróság döntéseiben a tagállamok „közös alkotmányos hagyományainak”³⁸ is szerepe van, a határozataiban megjelennek a közös alkotmányos hagyományok. Rámutat azonban arra, hogy komoly veszéllyel járna az Unió fennállására az, ha a tagállami alkotmányos identitást egy abszolút, az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésében szereplő „nemzeti identitástól” eltérőnek kategóriaként értelmezzük.³⁹ Álláspontja szerint az ilyen alkotmányos felülvizsgálat esetében fennáll annak a veszélye, hogy az eszközzé válik, ugyanakkor bízik abban, figyelemmel az „Europafreundlichkeit” és a lojális

együttműködés elvére, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság az alapeljárásban irányadónak fogadja el a Bíróság által az előterjesztett kérdésre adott választ.

A Bíróság 2015. június 16-i ítélete szerint az OMT program jogszerű volt, amely döntést a⁴⁰ Szövetségi Alkotmánybíróság eljárásában irányadónak fogadott el, megerősítve azt a nézetet, amely szerint az alapjogvédelemre alapított felülvizsgálati lehetőség után az ultra vires vizsgálat is lassú elhalásra van ítélve.⁴¹ Fontos azonban az, hogy az ítéletben megerősítette azt az álláspontját mely szerint előzetes döntése az előterjesztő bíróságra kötelező, ezzel válaszolva a főtanácsnoki indítványban megfogalmazott kételyekre is.⁴²

V. A PSPP program és a kapcsolódó eljárások

Az EKB a 2015. március 4. napján kelt 2015/774 számú határozatával⁴³ vezette be a közszektor eszközeinek másodlagos piacon történő megvásárlására irányuló programot (PSPP), ami a kiterjesztett eszközvásárlási program négy alprogramjának az egyike, amit az euróövezet tagállamainak jegybankjai és az EKB hajtanak végre.

A program célja, hogy monetáris politikai könnyítést tegyen lehetővé a tagállamok számára rendelkezésre álló pénzmennyiség növelésével, így serkentve a beruházást és a fogyasztást, illetve biztosítva az eurózónában a 2%-os inflációs ráta elérését, ezzel az árstabilitás fenntartását. A PSPP az eszközvásárlási program legnagyobb

alprogramjává vált, 2019. november 8-áig a kötvényvásárlások 81,63%-a a PSPP program keretében történt.⁴⁴

A PSPP keretein belül az EKB és a nemzeti jegybankok együtt vásárolták meg a kötvényeket; meghatározták a kockázatmegosztás elvét a kötvények „hipotetikus vesztesége” alapján. Mindennek eredményeként a vásárlások 20 százaléka tekintetében kellett megosztani a kockázatokat úgy, hogy 10 százalék azoknál a papíroknál merült fel, melyeket az EKB maga vásárolt, 10 százalék pedig a nemzeti jegybankok által az európai intézményektől vásároltak esetében. Ezt meghaladóan a nemzeti jegybankok saját maguk feleltek a vásárolt kötvényekért, de a veszteség viselésére vonatkozóan egyik EKB határozat sem tartalmazott szabályokat.⁴⁵

A programmal szemben több panaszos fordult a Szövetségi Alkotmánybírósághoz.⁴⁶ A panaszok az Európai Unió nagy összegű kötvényvásárlási programjának két alprogramja, a PSPP és a versenyszféra vagyoni értékű jogainak felvásárlására irányuló program (CSPP)⁴⁷ ellen irányultak.

Az első panaszos beadványa szerint⁴⁸ a Szövetségi Kormány és a Szövetségi Parlament elmulasztotta megakadályozni a kiterjesztett kötvényvásárlási programról szóló EKB határozatok végrehajtását, továbbá a Szövetségi Jegybank mulasztott akkor, amikor nem fordult a Bírósághoz az EKB ellen, ezzel megsértve az Alaptörvény 38. cikke első bekezdésében foglalt jogát.⁴⁹

A II. rendű panaszos szerint a Szövetségi Kormánynak és a Parlamentnek az EKB határozatok felfüggeszté-

sét kellett volna kérnie, és megfelelő biztonsági intézkedéseket alkalmazni annak érdekében, hogy végrehajtásuk esetén azok hatása Németországra lehetőleg minimális legyen.⁵⁰

A III. r. panaszos sérelmezte, hogy a Szövetségi Kormány elmulasztotta megtenni a szükséges lépéseket amiatt, hogy az EKB a kötvényvásárlással hatáskörét átlépve a tagállamok gazdaságpolitikai hatáskörét elvonta, megsértette a monetáris finanszírozás tilalmát, és ezzel a Német Szövetségi Köztársaság alkotmányos identitását.⁵¹

A IV. r. panaszos kifogásolta a PSPP-al és CSPP-al szembeni fellépés hiányát. Álláspontja szerint az EKB az általa folytatott kötvényvásárlásokkal a hatáskörét jelentősen túllépte, aminek következtében azok az Alaptörvény 20. cikk 2. bekezdésében rögzített népszuverenitás elvébe ütköznek és a velük szembeni fellépés hiánya sérti a panaszos az Alaptörvény 38. cikke első bekezdésében foglalt jogát.⁵²

A panaszosok közös álláspontja szerint az EKB a programok alapjául szolgáló határozatait hatáskörét túllépve hozta meg, a kötvényvásárlási program sérti az EUMSZ 123. cikk (1) bekezdésében foglalt, a tagállami költségvetések a központi bank általi finanszírozásának tilalmát. Mivel a költségvetés megállapítására vonatkozó Szövetségi Parlamenti jogot is érinti, sérti az alkotmányos identitás elvét is.

A Szövetségi Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszok nagyobb részét nem fogadta be, azokat elutasította. A CSPP-vel kapcsolatban benyújtott panaszt az alapeljárástól elkülönítette, majd azt felfüggesztette és öt kérdést

előzetes döntéshozatalra terjesztett elő a Bírósághoz. A kérdések különösen a monetáris finanszírozás tilalmára, az EKB valutapolitikával kapcsolatos felhatalmazására, illetve a lehetséges hatáskör túllépésre vonatkoztak. Az ötödik kérdés arra várt választ, hogy a tagállami központi bankok között alkalmazott korlátlan kockázatmegosztás következtében előállható olyan helyzet, ami a nemzeti központi bankok költségvetési forrásokból történő feltőkésítését teheti szükségessé, ellentétes-e a szerződések rendelkezéseivel.

A Bíróság a 2018. december 11. napján kelt C-493/17 számú Weiss és társai ügyében hozott határozatában⁵³ az ötödik kérdést elfogadhatatlannak ítélte, mivel álláspontja szerint a probléma hipotetikus. Az első négy kérdést célszerűségi szempontból együttesen vizsgálta, mivel „a kérdést előterjesztő bíróság lényegében azt kéri a Bíróságtól, hogy az EUMSZ 119. cikk, az EUMSZ 123. cikk (1) bekezdése, az EUMSZ 127. cikk (1) és (2) bekezdése, valamint az EUMSZ 296. cikk második bekezdése, továbbá a KBERről és az EKBról szóló jegyzőkönyv 17–24. cikke alapján vizsgálja meg a 2015/774 határozat érvényességét.”⁵⁴

A bíróság döntése szerint a megvizsgált kérdések vonatkozásában nem merült fel olyan tényező, amely érintené a 2017. január 11-i 2017/100 EKB határozattal módosított, a közszektor eszközeinek másodlagos piacon történő megvásárlására irányuló programról szóló, 2015. március 4-i (EU) 2015/774 európai központi banki határozat érvényességét. A Bíróság érvelése szerint a válság kezeléséhez szükségesen

alkalmazandó monetáris eszközök vonatkozásában nem zárható ki valamely reálgazdasági hatás, azonban ezek alkalmazásának megtiltása ellehetetlenítene az EKB számára feladatainak teljesítését. Álláspontja a szerint az ilyen intézkedések feltétele az, hogy azok hatásait előre mérjék fel és az intézkedések alkalmazásánál vegyék számításba.

A Szövetségi Alkotmánybíróság 2020. május 5-én az alkotmányjogi panaszoknak részben helyt adott, mivel a Szövetségi Kormány és Parlament megsértette az indítványozók alkotmányos jogait azzal, hogy nem tették meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az EKB ne lépje túl hatáskörét, és az értékpapír-vásárlással ne végezzen olyan monetáris műveleteket, amelyek tagállami gazdaságpolitikai hatáskörbe tartoznak. Ezen túlmenően a panaszokat megalapozatlannak ítélte.

A Szövetségi Alkotmánybíróság érvelése szerint az Alaptörvény 38. cikkében biztosított jogok a polgárok demokratikus önrendelkezését és akaratnyilvánítását védik. Ezek a jogok részei az alkotmányos identitásnak. A népszuverenitás elvéből következően az állami szervek nem ruházhatják át hatásköreiket az Európai Unióra anélkül, hogy erre felhatalmazást kérnének az állami szuverenitás végső forrásának tekinthető polgároktól. Ebből következően a Szövetségi Parlament, mint a nép által közvetlenül elszámoltatható szerv nem járulhat hozzá olyan döntéshez, amely lehetővé teszi, hogy az állami kiadások típusát és szintjét jelentős mértékben nemzetek feletti szinten határozzák meg.⁵⁵

A Szövetségi Alkotmánybíróság nem vitatta azt, hogy alááshatja az uniós jog alkalmazási elsőbbségét a tagállamok olyan magatartása, amellyel saját bíróságai által dönthetnének az uniós jog érvényességéről. Ugyanakkor az ultra vires vizsgálat lehetőségéről való teljes lemondás azt jelentené, hogy az Unió szervei lehetőséget kapnának akár olyan értelmezés elfogadására is, amely a Szerződés hatáskörének kiterjesztéséhez vezet.

Azt sem kívánta vitatni, hogy az uniós jog, értelmezése és az ehhez kapcsolódó módszertani elvek meghatározása, a Bíróság hatáskörében tartozik az EUSZ 19. cikk első bekezdése alapján⁵⁶, ugyanakkor kifejtette azt az álláspontját, hogy a Bíróság hatáskörét átlépi, ha nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyja a hagyományos európai értelmezési módszereket. Azonban mindaddig, amíg az EUB elismert módszertani elveket alkalmaz, és az általa hozott döntés objektív szempontból nem önkényes, a Szövetségi Alkotmánybíróságnak akkor is tiszteletben kell tartania az EUB határozatát, ha olyan álláspontot képvisel, amely ellen súlyos érveket lehet hozni.⁵⁷

A határozat szerint a Bíróság saját más területeken alkalmazott módszertani megközelítését is redukálta, amikor figyelmen kívül hagyta a PSPP tényleges hatásait a program arányosságának értékelése során, csak a célra és az eszközökre összpontosított, figyelmen kívül hagyva a gazdaságpolitikai következményeket. Így viszont az EUSZ 5. cikkében⁵⁸ foglalt arányosság követelményének vizsgálata a megfelelő mérlegelés hiányában nem te-

kinthető elvégzettnek. Ezért a Bíróság döntése, mivel meghaladja az EUSZ 19. cikkének első bekezdése első mondatában ráruházott hatáskört és ezzel hatáskörelvonást eredményez a tagállamok kárára, ultra vires aktusnak minősül és Németországban nem rendelkezik kötelező érvénnyel.⁵⁹

Egyúttal kimondta, hogy legfeljebb három hónapos átmeneti időszakot követően a Bundesbank már nem vehet részt a program végrehajtásában, ha csak az EKB Kormányzótanácsa nem fogad el új határozatot, amely érthetően és megalapozott módon bizonyítja, hogy az EKB által követett monetáris politikai célok nem aránytalanok a programból fakadó gazdasági és fiskális politikai hatásokkal. Ugyanezen feltétel mellett a Bundesbanknak biztosítania kell, hogy a PSPP keretében már megvásárolt és a portfóliójában tartott kötvényeket a KBER-szel koordinált - esetleg hosszú távú - stratégia alapján értékesítsék.⁶⁰

VI. Következtetések

A három hónapos határidő lejárt, ennek ellenére a számos szerző által vizionált világvége nem – legalábbis nem ezért – következett be. Számos nyilatkozat született a kérdés kapcsán. Megszólt a Bundesbank elnöke dr. Jens Weidman, aki fontos döntésnek nevezte a Szövetségi Alkotmánybíróság ítéletét és kifejtette, hogy az EKB függetlenségének tiszteletben tartása mellett támogatni fogja az abban foglaltak teljesülését.⁶¹ Az EKB által kiadott nyilatkozat⁶² szerint a Kormányzótanács továbbra

is elkötelezett amellett, hogy megbízása keretein belül folytassa programját a kitűzött céljai elérése érdekében. Az Európai Bizottság elnöke, Ursula von der Leyen szerint a Bizottság fontolóra veheti egy sor intézkedés megkezdését válaszként a 2020 májusi határozatra, amelyek magukba foglalhatják egy esetleges kötelezettségszegési eljárás megindítását Németország ellen az EU-szerződések (EUSZ és EUMSZ) megsértése miatt.⁶³

A határidő azóta eltelt, kötelezettségszegési eljárásra nem került sor, ami véleményem szerint szerencsés lépés, elsősorban a helyzet további romlásának elkerülése végett. A Szövetségi Alkotmánybíróság előírását -legalább papíron- teljesítették. Az EKB Kormányzótanácsa ugyan nem adott ki új határozatot, amely bizonyítaná, hogy a PSPP által követett monetáris politikai célok nem aránytalanok, de számos intézkedést hozott annak érdekében, hogy bizonyítsa a PSPP arányos jellegét. Számos ülési jegyzőkönyvet tettek közzé, amelyek kiemelték az EKB tagjai közötti vitát az eszközvásárlások gazdasági hatásairól. Ahogy azt Phedon Nicolaidis kifejtette, e jegyzőkönyvek és az előzőek összehasonlítása nyilvánvalóvá teszi, hogy az EKB most megerősített arányosságon alapuló érvelést alkalmaz vitáiban.⁶⁴ 2020. augusztus 3-án a Bundesbank szóvivője közölte, hogy mivel az EKB által benyújtott értékelés megfelel a Szövetségi Alkotmánybíróság ítéletében vázolt követelményeknek, így azok teljesültek, Németország továbbra is folytathatja részvételét a PSPP-ben.⁶⁵

A fenti történések arra utalnak, hogy a vihar elült és az eszközvásárlási program folytatódhat tovább. Ez azonban korántsem biztos, mivel egyrészt a korábbi eljárás panaszosai újabb panaszt kívánnak benyújtani, most már arra hivatkozva, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság által meghatározott követelmények nem teljesültek. Másrészt a koronavírus okozta válság miatt az EKB Pandemic Emergency Purchase Programme (PEPP) néven hasonló válságkezelő csomag beindításáról döntött, ami elsősorban Olaszország és Spanyolország likviditásának fenntartását segítené és amelynek volumene 750 milliárd euró.⁶⁶ Bár maga Andreas Voßkuhle a Szövetségi Alkotmánybíróság volt elnöke nyilatkozott úgy⁶⁷, hogy a döntés a PEPP-t nem érinti, nem nehéz elképzelni, hogy a program ellen ugyanolyan alapon indítanak támadást. Azt sem felejtethjük el, hogy az ítélet szerint a kötvénnyvásárlás semmiképpen sem arányos, ha az EKB egy ország állampapírjainak több, mint 33 százalékát magánál tartja.⁶⁸ Ez a jelenlegi vásárlási ütem mellett Itália esetében 18 hónap múlva bekövetkezik.⁶⁹

Noha mindkét program jelenleg is folyamatban van, különösen egy gazdasági válság idején a bizonytalanság nem tesz jót a válságkezelésnek, és nehéz úgy tervezni, hogy 4-5 év múlva bekövetkező hatásokkal is számolni kell.

Úgy gondolom, hogy bár a gazdaságot jelenleg nem befolyásolja a döntés, a későbbi hatásai kiszámíthatatlannak, tekintettel arra is, hogy a döntés értelmezhető úgy is, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság kijelölte azokat a

határokat, ameddig Németország hajlandó elmenni a többi tagország megmentése érdekében, és ezek a határok a politika által bármikor aktiválhatóak.

Véleményem szerint a legfontosabb jogi probléma a Szövetségi Alkotmánybíróság által alkalmazott megközelítés a hatáskör átruházás és az arányosság vizsgálata terén. Az EUSZ 5. cikk első bekezdése szerinti hatáskörátruházás a szabály, mint a kompetencia alapja, míg az arányosság elve ennek használatát rendezi⁷⁰, azaz egy meglévő uniós hatáskört feltételez, amelynek a gyakorlását szabályozza. Jelen esetben a jogalap a hatáskör tekintetében az EUMSZ 127. cikke, illetve az EKB alapító okiratának 18. cikk első bekezdése.⁷¹ Ha az arányosság irányából akarjuk megközelíteni a kompetencia kérdését akár, arra a következtetésre is juthatunk, amennyiben az Unió részéről hatáskör túllépésre kerül sor, akkor a tagállamokat kell az adott kérdésben kompetensnek minősíteni, amely megközelítés nyilvánvalóan értelmetlenné teszi az Unió létét is.

Annak ellenére, hogy az elsőbbség kérdése végigkíséri az unió jogának történetét a Szövetségi Alkotmánybíróság mindvégig óvatosan nyúlt a témához. Bár kidolgozott vizsgálati elveket, soha nem nyilvánította ultra viresnek a Bíróság egyetlen határozatát sem. Sőt sokáig úgy lehetett tekinteni a gyakorlatát, hogy a saját maga által megfogalmazott feltételek teljesítését nehezíti, és inkább egy egymást tiszteletben tartó párbeszéd fenntartása az elsődleges célja. Másfelől viszont kijelenthetjük, a Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában ez a lehetőség mindvégig

megvolt. Sőt a gyakorlatból valóságga is válhatott, hiszen mindeddig egyetlen olyan alkalom volt, amikor a Bíróság egy ítéletét ultra viresnek nyilvánították⁷² és a döntést kommentáló Jan Komáreknek a koppenhágai egyetemi tanárának a következő jutott eszébe: „a solangét a kezükbe adni olyan volt, mint hagyni a gyerekeket gyufával játszani”.⁷³

A gyufát ismét elővették és a tűz veszélye is nagyobb. Bár elsősorban a döntés ultra vires jellegét hangsúlyozzák, véleményem szerint a jelentősége nem ebben áll, sőt nem is elsődlegesen jogi kérdés a fő probléma. A gazdasági válság, a nemzetközi gazdasági és politikai térben lejátszódó változások⁷⁴ a probléma politikai megoldását teszik szükségessé, mivel véleményem szerint elsősorban politikai kérdéstről beszélhetünk, hiszen a Szövetségi Alkotmánybíróság is hivatkozik Németország integrációs programjára egy olyan alapként, amelyre a polgárok felhatalmazást adtak, így legitimálva azt. Az Uniónak a tagállamok konszenzusos megállapodásával el kell döntenie a hogyan tovább kérdését és ennek megfelelően újra alkotni a közösségi jogot. Ha az Unió nem határozza meg identitását valamely irányban, akkor a kérdés csak az lehet mikor és melyik alkotmánybíróság hozza meg a következő ultra vires döntést, hiszen jelenleg az is vita tárgya, hogy mire és milyen terjedelemben adtak az unió és/vagy a tagállamok polgárai felhatalmazást.

1 https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2020/05/rs20200505_2bvr085915en.html (letöltve: 2021. január 3.)

2 Az Európai Központi Bank (EU) 2015/774 Határozata (2015 március 4.)

3 Jörn Ipsen: Das Bundesverfassungsgericht ultra vires. *Recht und Politik* 2020. Vol. 56. Issue 3. 344-363.o. A szerző által rendelkezésre bocsátva

4 https://www.corriere.it/economia/finanza/20_maggio_05/bce-corte-karlsruhe-il-quantitative-easing-viola-parte-costituzione-tesca-66bc352c-8eab-11ea-8162-438cc7478e3a.shtml (letöltve: 2021. január 3.)

5 <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/ezb-urteil-friedrich-merz-dieses-urteil-wird-europaeische-rechtsgeschichte-schreiben/25803222.html?ticket=ST-26061681-UxFx7chAQelgdHYmb9dx-ap6> (letöltve: 2021. január 3.)

6 <https://www.gov.pl/web/justice/the-judgement-of-the-german-constitutional-court-confirms-polands-position-in-the-dispute-with-the-european-commission> (letöltve: 2021. január 3.)

7 <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/ezb-urteil-friedrich-merz-dieses-urteil-wird-europaeische-rechtsgeschichte-schreiben/25803222.html> (letöltve: 2021. január 3.)

8 <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/ezb-urteil-friedrich-merz-dieses-urteil-wird-europaeische-rechtsgeschichte-schreiben/25803222.html> (letöltve: 2021. január 3.)

9 Lásd még: Tilk Péter: Az Alkotmánybíróság és a pénzügyi tárgyú törvények vizsgálati lehetősége. *Fundamentum* 2014. 1-2.sz. 97-98.o.

10 A Bíróság 106/77 Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA ügyben hozott ítélete, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61977CJ0106> (letöltve: 2021. január 3.)

11 A Bíróság a C-26/62.sz., Van Gend&Loos kontra Nederlandse administratie der belastingen ügyben 1963. február 5-én hozott ítélete. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026> (letöltve: 2021. január 3.)

12 A Bíróság ítélete a C-6/64. sz. Flaminio Costa és az E.N.E.L. ügyben, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:61964CJ0006&from=EN> (letöltve: 2021. január 3.)

13 A Bíróság ítélete a C-11/70. sz. Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel ügyben <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61970CJ0011> (letöltve: 2021. január 3.)

14 A Bíróság ítélete a C-314/85. sz. a FotoFrost és a Hauptzollamt Lübeck-Ost ügyben, <https://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-HU-ARRET-C-0314->

1985-200407013-05N00.html (letöltve: 2021. január 3.)

15 Az elsőbbség elve nemcsak az alkotmánybíróságok esetében váltott ki ellenállást. A legfelsőbb francia közigazgatási bíróság a Conseil d'Etat csak 1989-ben a Raoul Georges Nicolo által indított perben ismeri el az uniós jog elsőbbségét.

16 Mely szerint, ha a döntés szempontjából releváns jogszabályt az eljáró bíróság alkotmányellenesnek vél, az eljárást fel kell függesztenie és a Szövetségi Alkotmánybírósághoz kell fordulnia. https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_100.html (letöltve: 2021. január 3.)

17 A Bíróság ítélete a C-29-69. sz. Erich Stauder kontra Stadt Ulm – Szocialamt ügyben, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A61969CJ0029> (letöltve: 2021. január 3.)

18 BVerfGE 102, 147 – Bananenmarktordnung

19 Chronowski Nóra–VinczeAttila: Önazonosság és európai integráció – az Alkotmánybíróság az identitáskeresés útján. Jogtudományi Közlöny 2017. 3.sz. 117-132. o.

20 38. cikk 1) A német Bundestag tagjait általános, közvetlen, szabad, egyenlő és titkos választásokon választják meg. Az egész nép képviselői, akiket nem kötnek parancsok és utasítások, és csak a lelkiismeretüknek alávetettek.

(2) Szavazásra jogosult, aki a tizennyolcadik életévét betöltötte; Választható, aki a választási korhatárt betöltötte.

(3) A részleteket külön szövetségi törvény határozza meg. https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_38.html (letöltve: 2021. január 3.)

21 2 BvR 2159/92, 105 <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv089155.html> (letöltve: 2021. január 3.)

22 https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2010/07/rs20100706_2bvr266106.html 2 BvR 2661/06 2021. január 3. Az eredeti szöveg: b) Vor der Annahme eines Ultra-vires-Akts ist dem Gerichtshof der Europäischen Union im Rahmen eines Vorabentscheidungsverfahrens nach Art. 267 AEUV die Gelegenheit zur Vertragsauslegung sowie zur Entscheidung über die Gültigkeit und die Auslegung der fraglichen Handlungen zu geben, soweit er die aufgeworfenen Fragen noch nicht geklärt hat.

23 Ezzel megegyező magyar terminológiát használt Blutman László is, részletesen ld.: Blutman László: Szürkülzeti zóna: Az Alaptörvény és az uniós jog viszonya. Közjogi szemle 2017.1. sz. 14. o.

24 https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2009/06/es20090630_2bve000208.html (letöltve: 2021. január 3.)

25 Ezen alaptörvény olyan módosítása, amely befolyásolja a Föderáció tartományokra történő felosztását, a tartományok alapvető részvételét a jogszabályok megalkotásában vagy az 1. és 20. cikkben meghatározott elveket, nem megengedett. https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_79.html (letöltve: 2021. január 3.)

26 Érdekeségként jegyezném meg, hogy az eljáró tanács elnöke ugyanaz az Andreas Voßkuhle, aki a PSSP ügyben is eljárt.

27 https://www.ecb.europa.eu/ecb/access_to_documents/archives/delors/documents/shared/data/ecb.dr.delors890412_DraftFullReportNotes.en.pdf (letöltve: 2021. január 3.)

28 Az eurót, mint elszámolási pénzt 1999. január 1. napján vezették be, a tényleges pénzforgalomba 2002. január 1. napján került.

29 „(2) A Központi Bankok Európai Rendszerének és az Európai Központi Banknak az alapokmányát (a továbbiakban: a KBER és az EKB alapokmánya) a Szerződéshez csatolt jegyzőkönyv állapítja meg.”

30 EUMSZ 123. cikk(az EKSz. korábbi 101. cikke)
 (1) Az Európai Központi Bank, illetve a tagállamok központi bankjai (a továbbiakban: nemzeti központi bankok) nem nyújthatnak folyószámlahitelt vagy bármely más hitelt az uniós intézmények, szervek vagy hivatalok, a tagállamok központi kormányzata, regionális vagy helyi közigazgatási szervei, közjogi testületei, egyéb közintézményei vagy közvállalkozásai részére, továbbá ezektől közvetlenül nem vásárolhatnak adósságinstrumentumokat.

31 Lásd még: Szilovics Csaba: Pénzügyi jog. Inter-Szféra kft., Pécs 2020. 5-24.o.

32 Az EKB monetáris politikája, valamint a válság alatt alkalmazott műveleteiről bővebben: Meizer Gábor – Palotai Dániel: Az Európai Központi Bank monetáris politikája, https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/%C3%81lam%20v%C3%A1ls%C3%A1g%20p%C3%A9nz%C3%BCgyek/meizer_palotai.pdf (letöltve: 2021. január 3.)

33 Intézményi síkon is számos változás történt. A válság készítette az Európai tanácsot, hogy A Tanács 407/2010/EU rendeletével létrehozta az Európai Stabilitási Mechanizmust (ESM), amelynek célja a pénzügyi stabilitás elősegítése. Az Európai Parlament és Tanács az 1092/2010/EU rendelettel létrehozta az Európai Rendszerkockázati Testületet (ERKT) melynek része a Pénzügyi Felügyelet Európai Rendszerének, majd 1096/2010/EU rendeletével az Európai Központi Bankot az Európai Rendszerkockázati Testület működését érintő külön feladatokkal ruházta fel, a ta-

nács 1024/2013/EU rendeletével az Európai Központi Bankot a hitelintézetek prudenciális felügyeletére vonatkozó politikákkal kapcsolatos külön feladatokkal történő bízta meg.

34 <https://www.ecb.europa.eu/press/govcdec/otherdec/2012/html/gc120921.en.html> (letöltve: 2021. január 3.)

35 Annalisa Ferrando, Alexander Popov and Gregory F. Udell: Sovereign stress, unconventional monetary policy, and SME access to finance

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwp/pscpwp1820.en.pdf?1a09169e5a-a2d3a6002675b624554421> (letöltve: 2021. január 3.)

36 Főtanácsnoki indítvány, 95. o.

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=2A719E1633A-6453E0DC83349C99DC122?text=&docid=161370&pageIndex=0&doclang=hu&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=22904217> (letöltve: 2021. január 3.)

37 főtanácsnoki indítvány, 151. o.

38 főtanácsnoki indítvány, 61. o.

39 főtanácsnoki indítvány, 59. o.

40 A Bíróság ítélete a C62/14. sz. Peter Gauweiler, és mások, a Fraktion DIE LINKE im Deutschen Bundestag v a Deutscher Bundestag ügyben

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=165057&pageIndex=0&doclang=hu&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=22908302> (letöltve: 2021. január 3.)

41 Chronowski Nóra-Vincze Attila: Önazonosság és európai integráció – az Alkotmánybíróság az identitáskeresés útján: Jogtudományi Közlöny 2017.3.sz. 117-132. o.

42 „Emlékeztetni kell arra is, hogy a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlatának megfelelően a Bíróság által az előzetes döntéshozatali eljárás során hozott ítélet az alapügy elbírálásánál a nemzeti bíróságra nézve kötelező erejű a szóban forgó uniós intézmények jogi aktusainak értelmezését vagy érvényességét illetően (lásd különösen: Fazenda Pública ítélet, C-446/98, EU:C:2000:691, 49. pont; Elchinov-ítélet, C-173/09, EU:C:2010:581, 29. pont).” C62/14. 16.

43 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2015.121.01.0020.01.HUN&toc=OJ%3AL%3A2015%3A121%3ATOC (letöltve: 2021. január 3.)

44 Barsi-Fodor Bea Éva – Breckzáné Békési Gabriella – Szabó Anna – Palkó Tamás: Ultra vires aktusnak minősített uniós határozatok – a Német Szövetségi Alkotmánybíróság 2020. május 5-i ítélete és annak

fogadtatása. <http://ejszh.justice.hu/working-papers> (letöltve: 2021. január 3.)

45 Barsi-Fodor – Breckzáné Békési – Szabó – Palkó im.

46 Heinrich Weiss, Jürgen Heraeus, Patrick Adenauer, Bernd Lucke, Hans-Olaf Henkel, Joachim Starbatty, Bernd Kölmel, Ulrike Trebesius, Peter Gauweiler, Johann Heinrich von Stein, Gunnar Heinsohn, Otto Michels, Reinhold von Eben-Worlée, Michael Göde, Dagmar Metzger, Karl-Heinz Hauptmann, Stefan Städter, Markus C. Kerber és társai

47 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016D0016> (letöltve: 2021. január 3.) Az EKB a vállalati szektort érintő vásárlási programot (corporate sector purchase programme – CSPP) indít. E döntés azt a célt szolgálja, hogy tovább erősítse az euorendszer eszközvásárlásainak a reál gazdaság finanszírozási feltételei felé való begyűrűzését, valamint, hogy az egyéb fennálló rendkívüli monetáris politikai intézkedésekkel együtt további monetáris politikai lazítást biztosítson és hozzájáruljon az inflációs ráták középtávon 2 % alatti, azonban ahhoz közeli szintre történő visszaállásához.

48 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 19. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2020/05/rs20200505_2bvr085915en.html (letöltve: 2021. január 3.)

49 38. cikk 1) A német Bundestag tagjait általános, közvetlen, szabad, egyenlő és titkos választásokon választják meg. Az egész nép képviselői, akiket nem kötnék parancsok és utasítások, és csak a lelkiismeretüknek alávetettek. https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_38.html (letöltve: 2021. január 3.)

50 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 33.

51 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 42.

52 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 53.

53 A Bíróság C-493/17 számú Weiss és társai ügyében hozott ítélete

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=208741&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=22935482> (letöltve: 2021. január 3.)

54 A Bíróság C-493/17 számú Weiss és társai ügyében hozott ítélete, 27.

55 Grundgesetz 23. cikk A szövetségi kormány törvényekkel átruházhatja a szuverén jogokat a Bundesrat beleegyezésével. https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_23.html (letöltve: 2021. január 3.)

56 19. cikk (1) Az Európai Unió Bírósága a Bíróságból, a Törvényszékből és különös hatáskörű törvényszékekből áll. Az Európai Unió Bírósága

biztosítja a jog tiszteletben tartását a Szerződések értelmezése és alkalmazása során. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (letöltve: 2021. január 3.)

57 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 113.

58 1) Az Unió hatásköreinek elhatárolására a hatáskör-átruházás elve az irányadó. Az uniós hatáskörök gyakorlására a szubszidiaritás és az arányosság elve az irányadó.

(4) Az arányosság elvének megfelelően az Unió intézkedése sem tartalmilag, sem formailag nem terjedhet túl azon, ami a Szerződések célkitűzéseinek eléréséhez szükséges.

59 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 119.

60 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 235.

61 <https://www.bundesbank.de/en/press/press-releases/statement-by-bundesbank-president-jens-weidmann-on-the-judgement-of-the-federal-constitutional-court-bundesverfassungsgericht--832414> (letöltve: 2021. január 3.)

62 <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200505~00a09107a9.en.html> (letöltve: 2021. január 3.)

63 <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-05/cp200058en.pdf> (letöltve: 2021. január 3.)

64 <https://eulawlive.com/three-months-after-weiss-was-nun/> (letöltve: 2021. január 3.)

65 <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-03/bundesbank-will-continue-bond-buying-as-german-court-spat-ends> (letöltve: 2021. január 3.)

66 <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implementation/pepp/html/index.en.html> (letöltve: 2021. január 3.)

67 [https://www.cnbc.com/2020/05/05/ger-](https://www.cnbc.com/2020/05/05/german-top-court-says-ecbs-qe-partially-violates-law.html)

[man-top-court-says-ecbs-qe-partially-violates-law.html](https://www.cnbc.com/2020/05/05/german-top-court-says-ecbs-qe-partially-violates-law.html) (letöltve: 2021. január 3.)

68 Judgment of 5 May 2020 - 2 BvR 859/15, 124.

69 https://www.corriere.it/economia/finanza/20_maggio_05/bce-corte-karlsruhe-il-quantitative-easing-viola-partite-costituzione-tedesca-66bc352c-8eab-11ea-8162-438cc7478e3a.shtml (letöltve: 2021. január 3.)

70 Paul Craig – Grainne de Burca: EU Law Text Cases, and Materials. Oxford University, Oxford 2015. According to whom the Treaty „distinguishes between the existence and the use of competence.”

71 18.1. In order to achieve the objectives of the ESCB and to carry out its tasks, the ECB and the national central banks may: – operate in the financial markets by buying and selling outright (spot and forward) or under repurchase agreement and by lending or borrowing claims and marketable instruments, whether in Community or in non-Community currencies, as well as precious metals;

– conduct credit operations with credit institutions and other market participants, with lending being based on adequate collateral. https://www.ecb.europa.eu/ecb/pdf/orga/escbstatutes_en.pdf 2021. január 3.

72 A cseh alkotmánybíróság „ultra vires”-nek nyilvánította az EU C-399/09 Landtová ügyben hozott ítéletét, 2012/01/31 -PL. ÚS 5/12: Slovak pensions

73 <https://verfassungsblog.de/playing-matches-czech-constitutional-courts-ultra-vires-revolution/> (letöltve: 2021. január 3.)

74 Például a mesterséges intelligencián alapuló fejlődés, az ehhez szükséges adatvagyron biztosítása, amiben Mind Kína, mind az USA jóval az Unió előtt jár, Kína gazdasági és regionális katonai előretérése, a klímaváltozással kapcsolatos számtalan következmény.

Pászka Imre Ágoston

PhD hallgató, Szegedi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A szomáliai kalózok örökösei: a Guineai-öböl menti kalózkodás

I. Bevezetés

A Guineai-öböl Elefántcsontpart és Angola között összesen tizenegy, nyugat- és közép-afrikai ország partvidékére terjed ki, ötezer tengeri mérföld hosszán.¹ Természeti erőforrások tekintetében a világ egyik leggazdagabb térségének számít, hiszen a parti államok bővelkednek – többek között – földgázban, aranyban, gyémántban és kőolajban is. Sőt, a közelmúltban felfedezett lelőhelyek azt mutatják, hogy nagyobb mélytengeri kőolaj-készletek találhatóak itt, mint a Perzsa-öbölben. A Föld tartalékainak egytizede rejlik a Guineai-öböl mélyén, ennek következtében az itteni államok nagy része a világ kőolaj-exportőreinek élmezőnyébe tartozik: naponta ötmillió hordót termelnek ki.² Nigéria konkrétan a szub-szaharai régió legnagyobb kitermelője: Afrika kőolaj- és földgáz tartalékainak 32-34%-ával is rendelkezik.³ A térség nemzetközi tengeri kereskedelmi szerepe is jelentős, mivel az európai és

észak-amerikai kőolaj-szállítmányok is itt haladnak keresztül, valamint az öböl a múltban alternatívát szolgáltatott a Szezei-csatorna lezárása esetén.⁴

A Guineai-öböl tengeri kereskedelmi szempontból ideális körülményeket biztosít, hiszen könnyen hajózható, valamint a szélsőséges időjárási körülmények is ritkák. Ennek megfelelően a térség kereskedelmi forgalma az ezredfordulót megelőző évektől kezdve folyamatosan emelkedő tendenciát mutatott, ezzel pedig a szub-szaharai régió legforgalmasabb csomópontjává vált.⁵

Habár a kalózkodás Guineai-öbölben az 1990-es évektől mutatott igazán emelkedő tendenciát, az azt megelőző évtizedekben is jelentkezett, olykor egészen kirívó esetekkel: 1979-ben a dán *Lindinga Ivory* nevű kereskedelmi hajót nigériai kalózok támadták meg Lagos közelében, amelynek során a kapitányt megölték, a legénység összes tagja megsebesült, a hajót pedig eltérítették. A régió elsősorban a nigériai kalózoknak köszönhetően, a XXI. századra a leghírhedtebb, kalózkodás által veszélyeztetett térséggé vált, ahol a legerőszakosabb támadásokat követik el.⁶

II. A Guineai-öböl menti kalózkodás okai

A modernkori kalózkodás leginkább olyan országokat veszélyeztet, ahol a központi hatalom törékeny vagy nem is létező. Ez Szomáliában is megmutatkozott, ahol 1991 óta nincs olyan központi erőhatalom, amely képes kiterjeszteni befolyását az ország teljes területére, ez

pedig visszatükröződik a kalózkodás elleni küzdelem sikertelenségében is.⁷

A Guineai-öböl menti kalózkodás okai elsősorban a Nigériában, azon belül a Niger-deltában folyó kőolaj-kitermelésből eredeztethetők. A helyi lakosok már az 1990-es évek elejétől kezdve tiltakoznak a környezetszennyezés ellen, kezdetben békés eszközökkel. A nigériai kormány azonban a helyszíntre vezényelte a hadsereget, az olajvállalatok pedig fegyveres biztonsági szolgálatokat fogadtak fel, ezek az intézkedések pedig a helyieket is saját maguk felfegyverzésére sarkallták.⁸ Továbbá, annak ellenére, hogy a térség igen gazdag kőolajban, az annak kitermeléséből származó haszonból a helybeliek nem sokat tapasztalnak, hiszen továbbra is nagy a szegénység és az ígért fejlesztések is elmaradtak. Nigériában az elégedetlenség pedig nagyfokú erőszakot szült, és a szervezett bűnözői csoportok megerősödéséhez vezetett. A kalózkodás tehát a kormány elleni gazdasági tiltakozás egy formájaként jelent meg, majd nötte ki magát jövedelmező tevékenységgé, amely áterjedt a régió más országaira is.⁹

Ugyanakkor a szegénység és a munkanélküliség nem ad kimerítő választ a kalózkodás eredetére, hiszen ebben az esetben például a Kongói Demokratikus Köztársaságban vagy Mozambikban is nagyfokú kalóztevékenység zajlana, ami pedig nincs így. A politikai okok szintén szerepet játszanak, főként az öböl menti államok közötti határvitákkal kapcsolatban. Ki kell emelni a Nigéria és Kamerun között, a Bakassi-félsziget mentén húzódó tengeri határ feletti vitát, amivel

kapcsolatban a Nemzetközi Bíróság is több döntést hozott, amelyek közül a legjelentősebb ítéletében megerősítette Kamerunt a félsziget feletti szuverenitásában. Ezzel azonban nem mindenki értett egyet, a Bakassi Szabadságharcosok nevű csoport konkrétan kalóztámadásokat hajtott végre tiltakozása jeléül, amelyek szintén hatással voltak a bűncselekmény elterjedésére a régióban. A félsziget feletti viták emellett nagymértékben kihatnak a két ország kapcsolataira is, amely meglátszóan a deliktum visszaszorítása érdekében folytatott együttműködésükön is.¹⁰

Ahogy a világ más, kalózkodás által sújtott régióiban, a bűncselekmény elterjedésében és megerősödésében itt is nagy szerepet játszott a korrupció. Számos elfogott kalózt a hadsereg vezetőinek parancsára engedtek szabadon, sőt, később már konkrétan azt az utasítást adták az eljáró szerveknek, hogy bizonyos hajók tevékenységét ne akadályozzák.¹¹ 2005-ben Nigéria több, magas rangú katonai vezetőjét ítelték el az olaj ellopásában és eladásában való részességért.¹² A támadásokból az olajvállalatok szárazföldi személyzete is kiveszi a részét: erre következtethetünk az akciók végrehajtásának gyorsaságából és precizitásából. Nigériában a nyersolajlopás az elmúlt években egy igen kifizetődő üzletté vált, hiszen a Nemzetközi Energetikai Ügynökség (*International Energy Agency*) 2012-es jelentése szerint az országot éves szinten nagyjából hétmilliárd dollár veszteség éri emiatt. Az elkövetők a nyersolaj egy részét illegális finomítókba küldik, de a legtöbb esetben más államoknak adják el. Emellett finomított olajat is

lopnak, hiszen – köszönhetően annak, hogy az ország kevés olajfinomítóval rendelkezik – Nigéria nagymértékben támaszkodik az importált finomított olajra. Ilyen mértékű tevékenység elképzelhetetlen lenne a kikötőkből és az olajszektorból származó belső információk nélkül, valamint az olaj külföldre történő eladása azt feltételezi, hogy magas szintű kormánytisztviselők is érintettek ezekben az ügyletekben, hiszen a közreműködésük nélkül azokat nehezebb lenne megvalósítani. A tisztviselők részvételét jól példázza *Olabode George*-nak, Nigéria kikötőhatósága egykori elnökének 2009-es elítélése,¹³ valamint az ország egykori belügyminiszterének, *Emmanuel Iheanacho*-nak 2012-es letartóztatása, az olajlopásban való közreműködés gyanújával.¹⁴

Szintén a fellépést nehezíti a bűnüldöző hatóságok felszereltsége. Még a regionális gazdasági hatalomnak számító Nigériáról is azt mondható el, hogy hatóságai nem tudják megfelelően ellenőrizni a part menti vizeket, mivel nem rendelkeznek megfelelő infrastruktúrával, eszközökkel, illetve megfelelően képzett személyi állománnyal sem. Ennek következtében nehezebben képesek fellépni a bármilyen jogellenes cselekményeket elkövetőkkel szemben. Ráadásul ezek a hiányosságok a korrupcióhoz is köthetők. Ez megmutatkozik abban, hogy Nigéria fő tengerbiztonsági szerve, a Nigériai Tengerészeti Igazgatási és Biztonsági Ügynökség (*Nigerian Maritime Administration and Safety Agency* – NIMASA) számára gyakran azért nem állnak rendelkezésre megfelelő anyagi eszközök, mert a szerv vezetői azokat

gyakran saját célokra használják fel, ami miatt több elöljáró bíróság elé állítására is sor került a közelmúltban.¹⁵ Mindezek fényében pedig a hivatalos szervek képzése, illetve a regionális összefogás kiemelkedő fontosságú a fellépés érdekében.

1. A MEND szerepe

A Guineai-öböl menti kalózkodás elterjedésében nagy szerepe van a nigériai Niger-delta Felszabadítási Mozgalomnak (*Movement for the Emancipation of the Niger Delta* – MEND). Ez a fegyveres csoport bevallottan lopja és csempészi az olajat, arra hivatkozva, hogy csupán újra elosztja az abból származó jövedelmet, ezáltal tiltakozva a kormány politikája ellen. A csoport 2005-ben jött létre, és a már kezdetektől folyamatos veszélyforrásnak számít a folyótorkolatban, hiszen számos olajvállalati munkást rabolt el váltságdíj reményében. A MEND hírhedt akciói precizitásáról, amelyeket a szárazföldön és a tengeren egyaránt sikerrel hajt végre. Habár a nigériai kormány speciális alakulatot állított fel a csoport visszaszorítása érdekében, a MEND jól szervezett és felfegyverzett tagjai képesek felvenni a harcot a kormányerőkkel, megnehezítve a kőolaj kitermelését és exportját.¹⁶ Annak érdekében, hogy érdekeltségeiket megvédjék, az olajvállalatok kiterjesztették a kitermelést a tengerre. A MEND ugyanakkor erre is képes volt reagálni, és ott is folyamatos veszélyforrást jelent. A nigériai kormány imént említett intézkedéseinek hatására pedig megjelentek a szomszédos országok területi vizein is, ennek

következtében a MEND regionális tényezővé és problémává vált.¹⁷

A MEND tengeri támadásai 2008-ban érték el a csúcspontot, amikor a *Bonga* nevű feldolgozó, tároló és kirakodó teherhajó (*floating production, storage, and off-loading unit*) ellen hajtottak végre sikeres akciót, a nigériai partoktól mintegy 120 kilométerre. A támadás az egész öböl energiabiztonságára kihatással volt: a nigériai olajkitermelést 25 éve nem látott mélységekbe röpítette, az olajárak pedig globálisan megemelkedtek. A *Bonga*-ügy nemzetközi szinten is olyan reakciókat váltott ki, miszerint a MEND támadásaitól még a mélytengeri energiabányászat sincs biztonságban. A nigériai kormány ennek hatására más eszközökhöz nyúlt: 2009-ben nagyszabású amnesztia-programot hirdettek, amelynek keretében mentességet ajánlottak a MEND azon tagjainak, akik beszolgáltatják fegyvereiket, cserébe pedig havi járandóságot és kiképzést ígértek nekik.¹⁸ 2011-re nagyjából 26 ezer MEND tag élt a kormány által biztosított lehetőségekkel.¹⁹ A program hatására ugyan a következő egy-két évben csökkent a (kalóz)támadások száma, de a kezdeményezés a MEND köreiben nem rendelkezett egyhangú támogatottsággal, így 2011-re ismét a korábbi állapotok uralkodtak. A világ különböző tájain a kalózkok gyakran kapcsolatban vannak kormányellenes, olykor terrorista csoportokkal, a Guineai-öbölben ugyanakkor ez egybe fonódik, hiszen 2010-es években a MEND fő profilja egyértelműen a kalózkodás lett.²⁰

III. A probléma regionálissá növekedése és hatása

A Niger-delta térségében zajló események öt, különösen fontos érdeket veszélyeztetnek: Nigéria nemzetbiztonságát, az olajvállalatok befektetési hajlandóságát, a globális energiaellátás biztonságát, a regionális biztonságot és stabilitást, valamint – nem utolsósorban – a hajóforgalom biztonságát. Nigéria számára a saját nemzetbiztonsága jelentette a prioritást, így akaratlanul is „magára hagyta” a hajózás regionális biztonságának kérdését, ami hozzávezetett a kalózkodás megerősödéséhez a térségben.²¹ Ahogy Nemzetközi Tengerészeti Iroda (*International Maritime Bureau – IMB*) igazgatója a szervezet 2009-es jelentésében fogalmazott: „Szomáliával ellentétben, Nigéria erős központi kormányzattal és a régió legerősebb flottájával rendelkezik. Ugyanakkor aggasztó, hogy látszólag hiányzik a politikai akarat a kalózkodás problémájának megoldására.”²² Jól látható tehát, hogy a Guineai-öbölben egy, alapvetően stabil államhoz kapcsolódó fenyegetés képes olyan méreteket ölteni, amelynek hatásai az egész régióban, sőt globálisan is érezhetők.

A kezdetben a Niger-deltára koncentrálódó akciók regionálissá váltak kiterjedésükben és irányultságukban, valamint a taktikai repertoár terén is. Ez 2011 közepére vált nyilvánvalóvá, amikor már Benin partjainál is számos támadás történt, sőt, a kalózkok már a kikötők közvetlen közelében is komoly veszélyt jelentettek, s az említett évben 81 millió dollár veszteséget jelentett az

országnak. A benini vizeken elkövetett cselekmények abból a szempontból is jelentőséggel bírtak, hogy rávilágítottak arra a tényre, hogy a Guineai-öbölben a kalózkodás köré egy komoly bünszervezeti hálózat jött létre. Erre kiváló példa a *Duzgit Venture* nevű tankerhajó elrablása. Az elkövetők az elfogott hajó kapitányát először arra kényszerítették, hogy a benini partoktól gaboni vizekre kormányozza a hajót, mivel a kalózkok ott kívánták átpumpálni a zsákmányolt kőolajat egy másik hajóba. A megbeszélte találkozóra mégsem került sor, ezért a tankert a nigériai partokhoz kormányozták, hasonló célokból. Az elkövetéstől számítva a kalózkok közel négyezer kilométert tettek meg az elrabolt hajóval, valamint öt állam területi vizén haladtak át. A rakományon azonban végül itt sem sikerült túladni, ezért a kalózkok inkább elrabolták kapitányt és a legénység egy további tagját, váltságdíj reményében.²³

A támadások számának növekedésére reagálva a benini és a nigériai kormány összefogott, és közös haditengerészeti akciót indított a parti vizeik mentén. Ennek hatására a kalóztevékenység valóban alábbhagyott ezeken a tengereken, de a valódi hatása az lett, hogy kitolta a támadások földrajzi határait a környező országok által ellenőrzött vizekre. Főként Togóban és Elefántcsontparton növekedett meg ugrásszerűen a kalózakciók száma, de az elkövetők megjelentek a térség tengerészeti szempontból legbiztonságosabbnak tartott Angola és Ghána partjainál is.²⁴

A kalóztámadások számának növekedése kihatással van az egész Guineai-öböl menti régióra. A térség államainak évente kétmilliárd dolláros kára származik a kalózkodásból, hiszen a parti államok gazdasága nagymértékben támaszkodik a kikötőkből származó bevételekre. Erre jó példa Benin, amely bevételeinek több mint 40%-át a cotonou-i kikötő forgalmának köszönheti. Emellett – ahogy azt már említettem – a kőolaj exportot is igen érzékenyen érinti a kalózkodás, amelyet a világgazdaság is megérez. A régióban pedig negatív gazdasági hatások kihatással lehetnek a térség politikai stabilitására is, hiszen – ahogy azt a MEND példája is mutatja – a különböző fegyveres csoportok is érdekeltek a kalózkodásban, a bevételeiknek hála pedig jobb fegyvereket és eszközöket tudnak szerezni.²⁵

IV. A támadások jellege

A Guineai-öbölben 2005 környékén még a megélhetési kalóztámadások voltak a jellemzőek, abban az értelemben, hogy a különböző fegyveres csoportok még kevésbé voltak érdekeltek bennük, azaz az elkövetők sem hozzájuk voltak köthetők, hanem inkább a személyes haszonszerzés motiválta őket. A kalózkok jellemzően kisebb és gyorsabb motorcsónakokon közelítették meg a célpontokat. Emellett pedig lőfegyverekkel, olykor robbanószerkekkel felfegyverkezve követték el a támadásaikat, céljuk elsősorban a legénység elrablása, és értük váltságdíj követelése, valamint a hajók eltérítése volt. Az ezt követő időszakban, 2009-ig, új jellemvonások voltak megfigyelhető-

ek az öböl menti kalózkodásban. Szomáliával ellentétben, ahol az elkövetők jellemzően a kínálkozó lehetőségeket használták ki és támadták meg a hajókat, nyugat-afrikai társaik gondosan megtervezett akciókat hajtottak végre. Ekkorra már a különböző – elsősorban nigériai – fegyveres csoportok is érdekelték lettek a kalózkodásban, tevékenységi körük pedig kiterjedt Nigéria, Benin, Kamerun és Egyenlítői-Guinea partvidékére.²⁶

Ezt követően a kalózok új elkövetési módot dolgoztak ki: gondosan megválogatták célpontjaikat, és csak a nagyobb értékű rakománnyal rendelkezőket támadták meg, oly módon, hogy a hajókat folyamatosan nyomon követték, vártak, amíg eltávolodik a partoktól, majd egy alkalmasnak ítélt helyen és időpontban csaptak le rá. Az elkövetők ekkor már előszeretettel alkalmaztak anyahajókat, csakúgy, mint a szomáliai kalózok. Ezek ugyanakkor kettős célt szolgáltak: egyrészt ezekről indították az akciókat, másrészt pedig ezekbe pumpálták a finomított olajat, amit a tankerekről zsákmányoltak, és később a régió belül és kívül feketén értékesítettek. A támadások erőszakos jellege ebben az időszakban már megfigyelhető volt, amely megkülönböztette az itteni kalózkodást a világ más táján elkövetett cselekményektől.²⁷

Jelenleg négyféle támadási típust különböztethetünk meg a Guineai-öbölben. Az első a szomáliai kalózok által is alkalmazott, a legénységért kapott váltságdíj szerzése céljából elkövetett kalózkodás. A nigériai fegyveres csoportok korábban a szárazföldön már többször is sikerrel rabolták el az

olajvállalatok tisztviselőit és munkásait, ezt a tevékenységüket pedig sikeresen ültették át a tengerre, a tankerhajók és más kereskedelmi hajók legénységét célozva. Fontos különbség a szomáliai esetekhez képest, hogy a nigériai elkövetők rövidebb ideig tartják fogva a legénységet, mivel rendszerint alacsonyabb összegű váltságdíjat követelnek, amit könnyebb kifizetni, így a tárgyalások nem húzódnak el.²⁸ 2017-ben egy magyar tengerész is fogságba esett a nigériai partok közelében, akit végül több mint két hét után sikerült kiszabadítani.²⁹

A második kalózkodási típus esetében az elkövetők célja a hajó rakományának, főként az olajnak az ellopása. Ezekben az esetekben igen gyakori a legénységgel szemben alkalmazott erőszak, szemben az első esettel. Ez annak köszönhető, hogy előbbinél a legénység „értékes”, ezért jobban kell rá vigyázni, míg utóbbi esetén csak a rakomány érdekli az elkövetőket. Az olajlopás emellett sokkal jobban megtervezett akciót kíván, amelyben szaktudással rendelkező kalózok is részt vesznek, akik tisztában vannak a tankerek csőrendszerének működésével. Továbbá az olaj átpumpálása is hosszabb időt vesz igénybe, ezért olyan szakemberekre is szükség van, akik ezalatt képesek a tankerrel manőverezni. Ezek a támadások komoly logisztikai rendszert is igényelnek az ellopott olaj minél hamarabb való eladása érdekében.³⁰

A támadások harmadik típusát képezik a kisebb hajók ellen elkövetett akciók. Ezeket rendszerint be sem jelentik, ennek hiányában számukat nehéz nyilvántartani, emiatt pedig ezek

az esetek rendszerint kívül esnek a legtöbb nemzetközi szervezet látókörén. E harmadik típusba tartoznak még azokat a támadások is, amiket a szervezett bűnözői csoportok egymás sérelmére követnek el, azaz ha például lopott olajat szállító hajó megtámadására kerül sor. Az öböl menti kalózkodás negyedik típusa pedig a lehorgonyzott vagy kikötőben veszteglő hajókon elkövetett, csekélyebb értékű rablások és lopások. Ezek ugyan a leggyakoribbnak számítanak, mégsem élveznek akkora figyelmet, mivel az okozott kár mértéke jóval kisebb, valamint ezeket a bűncselekményeket tipikusan megélhetési elkövetők hajtják végre, nem pedig a szervezett bűnözői csoportok.³¹

V. A Guineai-öböl tengerészeti biztonságáért tett afrikai erőfeszítések

1. A 2050 AIM Stratégia

Az Afrikai Unió keretein belül 2014 januárjában indították el az Egységesített Tengerészeti Stratégiát (*Integrated Maritime Strategy/2050 AIM*), amely a következő 35 évre határozta meg az Unió tengerészeti céljait. A dokumentum nem csak a kalózkodást jelöli meg mint a regionális tengerbiztonságra veszélyes magatartást, hanem például az illegális halászatot, a különböző csempészeti magatartásokat és a tengeri terrorizmust is. A 2050 AIM előnyének számít, hogy napirendre hozza a tengerbiztonsági kérdéseket, ugyanakkor hiányossága, hogy a keretein belül

elfogadott akcióterv teljesen figyelmen kívül hagyja azokat a szárazföldi tényezőket, amelyek nagyban hozzájárulnak az említett problémák kialakulásához és felerősödéséhez (például korrupció elterjedtsége, a jó kormányzás hiánya).³²

2. A Nyugat- és Közép-afrikai Tengerészeti Szervezet

A Nyugat- és Közép-afrikai Tengerészeti Szervezetet (*Maritime Organisation for West and Central Africa - MOWCA*) 1975-ben állították fel, abból a célból, hogy segítse a regionális és a nemzetközi közösséget a régiót érintő tengerészeti kérdések kezelésében. Ennek keretein belül – többek között – minőségjavító tervek megvalósítását teszik lehetővé, konkrétan egy koordinált parti őrség létrehozását, valamint segítséget nyújt a régió államainak a különböző nemzetközi minimumszabályok belső jogba való beépítésében. Előbbi felállításával kapcsolatban a MOWCA 25 állama 2008-ban egy egyetértési nyilatkozatot fogadott el. E szerint a parti őrség feladata az emberi életek és a környezet védelme valamint a jogszabályok betartatása. Ennek elérése érdekében a részes államoknak össze kell hangolniuk a parti őrségük tevékenységeit, hogy növeljék bűnüldözési kapacitásukat, különösen a kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás, az illegális halászat, illetve a kábítószer-, fegyver- és embercsempészet megelőzése és visszaszorítása érdekében. Az egyetértési nyilatkozat alapján felállított rendszer ugyanakkor több problémával is küzd, ezért nem élvezett egy-

hangú támogatottságot. Egyrészt maga a MOWCA igen távol helyezkedik el a „valódi döntéshozóktól”, ugyanis a részes államok közlekedési minisztereinek találkozóiként funkcionál. Másrészt a szervezetet alkotó államok haditengerészetei így is szűkös forrásokból gazdálkodnak, a parti őrségi rendszer felállítása pedig valószínűleg ezekből a forrásokból vonna el.³³

2.1. A Guineai-öböl Bizottság

A Guineai-öböl Bizottságot (*Gulf of Guinea Commission* - GGC) 1999-ben hozták létre és 2006 óta működik intézményesült formában. Ugyan a GGC nem egy tengerbiztonsággal foglalkozó szervezet, hiszen alapvető célja az olaj és más természeti erőforrások menedzselésével kapcsolatos eljárások harmonizálása, szerepe mégis jelentős a regionális és régióközi együttműködés terén, hiszen azon államokat érintik leginkább érzékenyen a kalóztámadások, amelyek a térség fő olaj exportőrei. A 2002-es Afrikai Béke és Biztonság Struktúra (*African Peace and Security Architecture*) elfogadását követően a regionális gazdasági szervezetek szerepe megnőtt, ezáltal a MOWCA helyett a GGC szerepe vált hangsúlyosabbá, olyan államok tömörüléseként, amelyek mind közvetlenül érintettek a kalózkodás problémája által.³⁴ Ennek köszönhetően pedig a GGC a - következőkben kifejtett - régióközi együttműködés kidolgozása során komoly tényezőnek számított és számít továbbra is.

2.2. Regionális zónák és régióközi együttműködés kialakítása

A 2000-es években az afrikai biztonságpolitikai törekvések megvalósítása nagyrészt külső résztvevők, egyben támogatók bevonásával történt, aminek következtében számos alkalommal nem az afrikai államok, hanem e külső résztvevők nyomására, azok érdekei szerint alakultak ezek a kezdeményezések. Ezért 2009-ben a Közép-afrikai Államok Gazdasági Közössége (*Economic Community of Central African States* - ECCAS) a tengerbiztonsági kérdéseket a saját kezébe véve kidolgozta stratégiáját, amelyet hat fő pillérré épített: információk közös kezelése, közösségi megfigyelés a források észlelésén és megosztásán keresztül, az államok tengeri fellépésének jogi és gyakorlati harmonizációja, önfinanszírozás közösségi adón keresztül, logisztika és egy közép-afrikai tengerészeti konferencia intézményesülése. A stratégia részeként tengerbiztonsági központot hoztak létre a kongói Brazaville-ben (*Centre régional desécurisation maritime de l'Afrique centrale* - CRESMAC), valamint három tengeri zóna (A, B és D) jött létre, amelyek mind saját műveleti központtal (CMC) rendelkeztek. Leghamarabb a D zóna lépett működésbe, ahol három érintett állam, Kamerun, Gabon és Egyenlítői Guinea közös járőrözésbe kezdett, amelyek révén már korán képesek voltak kapcsolataikat erősíteni, valamint eljárásaikat összehangolni, ami az elkövetők letartóztatásával és bíróság elé állításával kapcsolatos esetleges jogi nehézségek leküzdésében is nagy szerepet játszott. Az említett álla-

mok D zónában kifejtett tevékenységének hála az öböl menti kalóztevékenységet sikerült az általuk ellenőrzött vizeken kívülre szorítani. A koordináció tehát itt eredményesnek bizonyult, viszont nyilvánvalóan nem jelentette a kalózkodás problémájának megoldását, sőt, felhívta a figyelmet a régióközi együttműködés szükségességére.³⁵

2013-ban a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége (*Economic Community of West African States – ECOWAS*) kezdeményezésére, a GGC és az ECCAS részvételével rendezték meg Kamerunban a yaoundéi csúcstalálkozót, amelynek során tengerbiztonsági kihívásokkal (elsősorban a kalózkodással és az illegális halászat) foglalkozó, 26 részes állammal bíró magatartási kódexet fogadtak el. A magatartási kódex – amelynek rendelkezéseit a későbbiekben részletebben is kifejtem – átveszi az ECCAS által felállított rendszert, így létrehozva az E, F és G zónákat, 2014-ben pedig a regionális tengerbiztonsági központ is megkezdte működését az elefántcsontparti Abidjanban (*Centre Régional de Surveillance Maritime de l’Afrique de l’Ouest – CRESMAO*). A CRESMAC és a CRESMAO közötti kapcsolat biztosítására pedig létrehozták Yaoundéban a Régióközi Koordinációs Központot (*Interregional Coordination Centre – ICC/CIC*).³⁶ A yaoundéi magatartási kódex következtében tehát létrejött a régióközi tengerbiztonsági együttműködés az ECCAS és az ECOWAS között. A rendszerben azóta annyi változás történt, hogy a B zóna beleolvadt az A és a D zónába, így tehát már nem hat, hanem öt szektorban folyik az együttműködés.

Ahhoz, hogy a rendszer hosszabb távon sikeresnek bizonyuljon, véleményem szerint, arra van szükség, hogy a korábbi D zónában bevált módon, a helyi autonómiát regionális és régióközi szinten is tiszteletben tartsák, azaz hogy az egyes zónák szabadon végezhessék tevékenységüket, magasabb szinten pedig csak koordinációra kerüljön sor.

2.3. A fegyveres biztonsági magánszolgálatok helyzete

A fuvarozók által a modernkori kalózkodással szemben tett erőfeszítések és intézkedések közül a fegyveres biztonsági magánszolgálatok bizonyultak az egyik leghatékonyabbnak az Ádeni-öböl és az Indiai-óceán térségében. Ugyanakkor ezek igénybe vételének engedélyezéséhez megfelelő belső jogszabályok kellene, amelyek – többek között – meghatározzák alkalmazásuk részleteit, valamint feloldják a joghatósági problémákat. Jelenleg azonban Guineai-öböl menti államok közül egyik sem alkotott még ilyen jogszabályt, tehát a területi vizeiken áthaladó hajókon, főszabály szerint, nem tartózkodhatnak fegyveres biztonsági magánszolgálatok tagjai.³⁷ A szárazföldi létesítményeknél rendszerint engedélyezik a biztonsági szolgálatok igénybe vételét, ezért végül egyfajta hibrid megoldásként, mégis előfordulhat, hogy egyes államok eseti szerződéseket kötnek biztonsági cégekkel – többek között – hajók kíséretére, tengeri platformok és „biztonsági zónák” (azaz kikötők) védelmére. Nigériában például csak előbbi esetben lehetséges

biztonsági magánszolgálat alkalmazása a tengeri kereskedelemben.³⁸

Ugyan az nem állítható, hogy e fegyveresek alkalmazása nem hordozná magában például a korrupció veszélyét, viszont azt lényeges szempont, hogy nagy terhet képesek levenni az érintett államok haderőinek válláról. Továbbá, figyelembe véve, hogy a kontinens keleti oldalán nagy sikerrel vették igénybe a magánszolgálatokat, valamint hogy a Guineai-öböl kalózeit a világ legerőszakosabbjaiként tartják számon, mindenképpen szükséges lenne a megfelelő jogszabályok megalkotása a biztonsági magánszolgálatok pontos működésének meghatározásához, ezáltal a hajózás biztonságosabbá tételéhez.

VI. Külső szereplők fellépése a Guineai-öböl tengerészeti biztonsága érdekében

Ahogy azt már említettem, a nyugat-afrikai kalózkodás visszaszorításában nem kizárólag helyi szereplők vesznek részt, hanem több nemzetközi szervezet és állam is közreműködik ebben. Ebben nyilvánvalóan nagy szerepet játszik az is, hogy a térség a nemzetközi tengeri kereskedelem és a világ energiaellátása szempontjából is kiemelkedő jelentőséggel bír.

1. Az ENSZ szerepe

Az ENSZ szakosított intézményei és hivatalai révén vesz részt a Guineai-öböl menti hajózás biztonságossá tételében. A Nemzetközi Tengerészeti Iroda (*In-*

ternational Maritime Organization – IMO) szerepe természetesen itt is jelentős, hiszen a XX. században e szerv vált a kalózkodás elleni küzdelem egyik legfontosabb bástyájává nemzetközi szinten. Az IMO valamennyi, korábban említett regionális és régióközi kezdeményezést támogat, ugyanakkor a helyi vezetők részéről mégis több olyan kritika érte, hogy figyelmen kívül hagyja a regionális viszonyokat, valamint azt az igényt, hogy a jövőben valamennyi kezdeményezés helyi kezekbe kerüljön és fenntartható maradjon, mivel nagymértékű brit és kereskedelmi ipari befolyás alatt áll.³⁹ Az IMO-t tehát egyfajta ellenszenv övezi az öböl menti államok részéről, amelyek teljesen saját kézbe kívánják venni az irányítást. Ugyanakkor az Afrika nyugati partjainál zajló események globális hatással is bírnak, ezért a külső szereplők részvételét sem utasíthatják el, az IMO pedig tengerbiztonsági kérdésekben megkerülhetetlen tényező, hiszen számos egyezmény és irányelv köthető a nevéhez, amely a jelenlegi nemzetközi jogi rezsimben kiemelt jelentőséggel bír.

Fontos szerepet játszik a térségben az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Büntetőmegelőzési Hivatala (*United Nations Office on Drugs and Crime* – UNODC). Tevékenységének fókuszában a következők állnak: jogi reform, a tengerészeti bűnüldöző szervek teljesítményének növelése, hivatalos személyek képzése és kiképzése, a büntető eljárások támogatása, valamint az államok közötti együttműködési mechanizmusok erősítése. Az UNODC szerepe a különböző kezdeményezések létrehozatalára is kiterjed, például az ECOWAS és az

ECCAS közös tengerészeti stratégiájának kidolgozásában és elfogadásában is segítséget nyújt, amely a kalózkodás és más transznacionális bűncselekmények elleni fellépésre irányul. Továbbá a szerv állandó tisztviselői folyamatosan a térségben tartózkodnak a koordináció biztosítása érdekében. A közös tengerészeti stratégia kidolgozásában az ENSZ egy másik hivatala, a Főtitkár Nyugat-afrikai Különleges Képviselőjének Hivatala (*United Nations Office for West Africa* – UNOWA) is részt vesz. E két szerv tehát főként intézményi támogatást nyújt az öböl menti szervezeteknek, valamint bizonyos államok jogrendszerének fejlesztésében is szerepet játszik.⁴⁰

2. Az Európai Unió szerepe

Az EU globális szintű Tengerészeti Biztonsági Stratégiájának (*EU Maritime Security Strategy*) keretein belül – a 2015-2020 közötti időszakra – akciótérvet fogadtak el 2014-ben, amelyet 2018-ban vizsgáltak felül. Emellett – a yaoundéi csúcstalálkozón elfogadott, a későbbiekben bemutatott magatartási kódexszel összefüggésben – az EU 2014-ben elfogadta a Guineai-öbölre vonatkozó stratégiáját is. Ezek keretein belül az EU célja a regionális erőfeszítések támogatása, többek között a tengerbiztonsággal és szervezett bűnözéssel kapcsolatban.⁴¹

Az EU közreműködése a következő négy területen figyelhető meg: az ún. *sea blindness* csökkentése, azaz, hogy az államok felismerjék a tenger és a tengerészet jelentőségét és hasznosíthatóságát; a hatékony kormányzás és a nemzeti

intézmények fejlesztése; a regionális gazdaság stabilizálása, valamint a regionális együttműködés erősítése. Az EU stratégiájában jól megfigyelhető a GGC támogatására való gyakori hivatkozás, amely egyben azt is jelenti, hogy – a korábbi változásoknak köszönhetően – így is mérsékeltebb szerepkörrel bíró, ám egyébként fontos kezdeményezés, a MOWCA még inkább háttérbe szorul. Az EU tehát gyakorlatilag választott a rendelkezésre álló kezdeményezések közül, ahelyett, hogy – amint azt a célkitűzések sugallják – a regionális együttműködést széleskörűen támogatná.⁴²

3. Az INTERPOL szerepe

Az UNODC mellett az INTERPOL is a jogi aspektusokra koncentrálva játszik fontos szerepet a Guineai-öböl menti kalózkodás visszaszorításában. A szerv fő fókusza a rendőrségi munka hatékonyságának növelése. Ennek egyik formája, hogy az INTERPOL képzéseket szervez, amelyek célja a bizonyítékok összegyűjtésével kapcsolatos hatékonyság magasabb szintre való emelése. Ez nem csak gyakorlati továbbképzést jelent, hanem workshopok szervezését is, ahol az elméleti tapasztalatok átadására is sor kerül, valamint ezek az együttműködés elmélyüléséhez is hozzájárulnak. Az INTERPOL egy másik kezdeményezése a túszejtéshez kapcsolódik, amelynek a Guineai-öböl menti kalózkodás szempontjából is jelentősége van, hiszen az itteni elkövetők gyakran ejtik foglyul a legénység tagjait.⁴³

Az INTERPOL tevékenységének nagy előnye egyrészt az, hogy a szervnek már van jártassága hasonló területen: az afrikai kontinens keleti oldalán szerzett tapasztalatait tudja hasznosítani, hiszen már ott is ellátott hasonló feladatokat. Másrészt, hogy munkájába bevonta a regionális és a nemzetközi szereplőket is, többek között, a CIC-t, a NATO-t és az UNODC-t. Főleg utóbbit szükséges kiemelni, hiszen a két szerv együttműködése egyben megnöveli hatékonyságukat is, hiszen az UNODC koncentrálnak például a büntetés-végrehajtási intézmények létesítésére vagy a jogi reformok elősegítésére, az INTERPOL pedig a bűnüldöző szervek elméleti és gyakorlati oktatására.⁴⁴

4. Az MDAT, azaz a brit-francia információs központ

2014-ben a ghánai Accrában található Regionális Tengerészeti Egyetemen brit mintára létrehozták a Guineai-öböl Tengeri Kereskedelmi Információ-megosztó Központját (*Maritime Trade Information Sharing Centre Gulf of Guinea*), amely kizárólag a kalózkodással kapcsolatos, a térségben közlekedő kereskedelmi hajók számára lényeges információk megosztására szolgál. A rendszer főként a kereskedelmi hajóktól kapott adatokra és észlelésekre támaszkodik, amelyek jelenthetik a gyanús járműveket vagy a támadásokat a Központ felé, ami ezáltal figyelmezteti a közelben közlekedő járműveket.⁴⁵ A Központ 2016-ban átalakuláson ment keresztül, hiszen felvette a *Maritime Domain Awareness for Trade – Gulf of Guinea* (MDAT-GoG) nevet és teljesen

a brit, valamint a francia haditengerészet irányítása alá került Portsmouth és Brest központtal. Az MDAT keretében egy folyamatosan frissített térkép áll a tengerészek rendelkezésére, amelyen a közelmúltban elkövetett támadásokról, illetve kikötői rablásokról található információkat.⁴⁶

A rendszer több kritikát is kapott a térségből, valamint tevékenységét bizalmatlanság övezi. A helyiek kétségbe vonták felállításának szükségességét, főleg azért, mert külső szereplők működtetik. Emellett attól is tartanak, hogy a régióban felállítandó hasonló kezdeményezések versenytársa lesz.⁴⁷ Az MDAT ugyanakkor igen pontos és naprakész információkat szolgáltat a támadásokról, amik a kereskedelmi hajók hasznára válhatnak. Az ehhez hasonló, az adott régióra koncentrálnak információ-megosztó központok nélkülözhetetlenek a kalózkodás által veszélyeztetett régiókban, hiszen az Ádeni-öbölben és Délkelet-Ázsiában is sikerrel használják ezeket. Ezért – legalább amíg elfogadhatóbb alternatíva nem áll rendelkezésre – hiba volna eltekinteni a használatuktól.

VII. A jogi helyzet a Guineai-öbölben

1. A belső jogszabályok minősége és a nemzetközi egyezmények státusza

Az ENSZ Tengerjogi Egyezménye (*United Nations Convention on the Law of the Sea –UNCLOS*) 100. cikke kettős kötelezettséget ró az államokra a kalóz-

kodás visszaszorítása érdekében: egyrészt nemzeti szinten kell megtenniük a szükséges lépéseket, másrészt pedig együtt kell működniük más államokkal regionális és nemzetközi szinten. E két lépés alapja egyértelműen a megfelelő belső jogszabályok léte. Ezzel kapcsolatosan pedig a Guineai-öbölben komoly problémák merülnek fel, hiszen csak Togo rendelkezik naprakész szabályozással,⁴⁸ de azt is érik kritikák. A togói jog (az 1971-es tengeri kereskedelmi törvény) szerint akkor beszélhetünk kalózkodásról, ha nem jogszerű művelet keretein belül fegyveres csoport száll a hajóra.⁴⁹ Ez valóban egy igen leegyszerűsített meghatározás, amely nem ragadja meg a kalózkodás lényeges elemeit. Emellett a büntetési tételek is igen szigorúak, hiszen lehetővé teszik a halálbüntetést, ha az elkövető erőszakot alkalmaz vagy támadás egy tengerész halálával jár.⁵⁰ Togo mellett csak Nigéria fogadott el eddig olyan törvényt, amely kifejezetten a kalózkodás és más, tengeren elkövetett bűncselekmények visszaszorítására irányul.⁵¹ Ugyanakkor ez egy kifejezetten minőséginek mondható belső jogszabály, hiszen nem csak az UNCLOS kalózkodás-fogalmát ültette át, hanem a tengeren elkövetett jogellenes cselekmények visszaszorítását célzó másik egyezmény, SUA által szabályozott cselekményeket is büntetni rendeli. Ezáltal Nigériában a törvényi alapok rendelkezésre állnak nem csak a kalózkodás letartóztatására, hanem felelősségre vonására is.⁵²

A szabályozás állapota más államok esetében kifejezetten aggasztó. Egy ENSZ-jelentés például megállapította, hogy Benin törvényei elavultak

és összeegyeztethetetlenek az UNCLOS rendelkezéseivel. A SUA és annak jegyzőkönyvei szintén a nemzetközi jogi rezsím alapvető elemének számítanak, azonban a régió államai közül Elefántcsontpart, Ghána és Kongó részese a szerződésnek és valamennyi jegyzőkönyvének. A nagy olajkitermelő államok közül Angola, Kamerun és Gabon pedig egyiknek sem részese, Nigéria pedig nem csatlakozott a SUA 2005-ös kiegészítő jegyzőkönyvéhez, amely kontinentális talapzathoz rögzített platformok (például olajfúrótornyok) biztonsága ellen elkövetett cselekményeket tilalmazó jegyzőkönyvet bővítette ki. Összességében azt mondhatjuk el, hogy – néhány kivétellel – az öböl menti államokra jogalkotási deficit a jellemző a kalózkodás vonatkozásában. Ennek következtében pedig hiába lennének képesek az elkövetők elfogására, elítélésükre már jóval ritkábban kerülne sor.⁵³ Ugyanakkor egyes nemzetközi szervezetek, például az ENSZ, és annak szakosított intézménye, az IMO, folyamatosan hangsúlyozza ezen egyezmények belső jogba való beépítésének jelentőségét, és együtt dolgozik egyes érintett államokkal ennek elősegítése érdekében.⁵⁴

2. A regionális keretrendszer: a yaoundéi magatartási kódex

A már korábban említett magatartási kódex megalkotásáról először az ECOWAS és az ECCAS illetékes minisztereinek találkozóján – a GGC részvétele mellett – határoztak 2013. március 19-én, a benini Cotonou-ban. A yaoundéi csúcstalálkozót – amelyen a

részes államok államfői vettek részt – ez év június 25-én rendezték meg, és itt került sor a magatartási kódex aláírására, amely A nyugat- és közép-afrikai kalózkodás, hajók elleni fegyveres rablás és egyéb jogellenes, tengeren elkövetett cselekmények megelőzésének és visszaszorításának magatartási kódexe (*Code of Conduct Concerning the Prevention and Repression of Piracy, Armed Robbery against Ships, and Illegal Maritime Activities in West and Central Africa*) nevet viseli. Emellett két másik olyan dokumentumot is aláírtak, amelyről szintén Cotonou-ban határoztak: az egyik egy megerősítő politikai nyilatkozat az ECCAS és az ECOWAS államfői részéről a tengeren elkövetett jogellenes cselekmények elítéléséről szól, a másik pedig – a már korábban már szintén említett – egyetértési nyilatkozat volt, amelyben a közös parti őrségi hálózat felállításáról rendelkeztek. A magatartási kódex a 2018. és a 2039. számú biztonsági tanácsi határozattal összhangban született, amelyekben az ENSZ főszerve azt az igényét fejezte ki, hogy szükség van olyan megállapodásokra, amelyek a régió államainak átfogó rendelkezéseit jelenítik meg a kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás kapcsán, kiemelve azok okait, valamint olyan nemzeti, regionális és extra regionális kezdeményezésekre, amelyek biztosítják a Guineai-öböl tengerbiztonságát.⁵⁵

A dokumentumot egyértelműen a dzsibuti magatartási kódex ihlette – s ez a preambulumban, valamint több rendelkezésében is visszaköszön –, amelyet a kontinens keleti oldalán, az Ádeni-öböl menti kalózkodás vissza-

szorítása érdekében fogadtak el annak részes államai. Ami a fogalmak meghatározását illeti: a magatartási kódex a kalózkodást UNCLOS-ban, a hajók elleni fegyveres rablást pedig az 1025(26). számú IMO közgyűlési határozatban meghatározottak szerint veszi át. A tárgyi hatálya alá tartozó harmadik kategória – a tengeren elkövetett transznacionális szervezett bűncselekmények – esetében fogalmat nem határoz meg, hanem felsorolja annak néhány jellemző esetkörét (például pénzmosás, fegyverkereskedelem), amelybe kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás is beletartozik.⁵⁶

A 2. cikk szerint a kódex részes államainak célja a rendelkezésre álló erőforrásokkal, a belső jogukkal és a nemzetközi joggal összhangban „a lehető legszélesebb mértékben együttműködni a tengeren elkövetett transznacionális bűncselekmények, a tengeri terrorcselekmények, az illegális halászat és egyéb tengeren elkövetett jogellenes cselekmények” vonatkozásában. Ez az együttműködés kiterjed a releváns információk megosztására és bejelentésére, az imént említett cselekményekkel gyanúsítható járművekkel szembeni fellépésre, a cselekményeket elkövető vagy az elkövetést megkísérlő személyek elfogására és bíróság elé állítására, valamint a sértettek kezelésére és védelmére.⁵⁷

Az imént említett információ-megosztást jelenleg a már korábban említett, yaoundéi központtal működő CIC végzi, mivel nemzeti központok felállítására még nem került sor. Az elkövetők felelősségre vonását illetően a kódex azt tűzi ki célul, hogy az

elkövetők bíróság elé állítása biztosított legyen. Ennek érdekében felhívja a részes államokat, hogy nyilvánítsák büntetendővé a kódexben szabályozott magatartásokat, emellett arra is ösztönzi azokat, hogy alkossanak útmutatókat az esetlegesen felmerülő joghatósági, nyomozási és bírósági problémák kiküszöbölésére. A dzsibuti kódexszel ellentétben ugyanakkor nem tartalmaz rendelkezéseket a kiadatási eljárásra vonatkozóan, ami szintén fontos eleme lenne az együttműködésnek.⁵⁸

A kódex a gyakorlati szabályok terén is nagymértékben támaszkodik az UNCLOS-ra. Ennek következtében az üldözés jogával kapcsolatos rendelkezések is az egyezményből lettek átültetve, tehát a kódex tárgyi hatályába tartozó bűncselekmények elkövetésével gyanúsítható hajó üldözésére addig van lehetőség, amíg az egy másik részes állam területi vizére nem ér.⁵⁹ Ugyanakkor ezt a hiányosságot a kódex kiküszöböli, hiszen ismeri a *shiprider/ embarked officer* intézményét. A *shiprider* egy másik állam hajóján szolgálatot teljesítő hivatalos személy, akit hazája bizonyos eljárási jogosítványokkal ruház fel (például nyomozati cselekmények végzése). Továbbá rendszerint az is jogában áll, hogy a saját állama területi vizeire való belépési engedélyt is megadja. Az Egyesült Államok előszeretettel és sikerrel alkalmazta a *shipriderek* intézményét a Karib-térségben, a kábítószere-csempészettel szemben folytatott küzdelemben.⁶⁰ A yaoundéi kódex *embarked officer*-nek nevezi ezt a hivatalos személyt, akinek szintén joga van arra, hogy ezt az engedélyt megadja a

másik részes állam hajójának, amelyen szolgálatot teljesít.⁶¹

A kalózzárművek elfogását illetően a kódex úgy rendelkezik, hogy a részes államok területi vizein kívül (tehát gyakorlatilag a nyílt tengeren) bármely részes állam hadihajói vagy „kormányzolgálatban” álló hajói (tehát parti őrsége) végrehajthatják azt. Az univerzális joghatóság szabályainak megfelelően természetesen az elfogást végrehajtó államnak jogában áll lefolytatni a felelősségre vonási eljárást is, amely kiterjed a lefoglalt hajóról és vagyontárgyokról való rendelkezésre is. Amennyiben az elfogásra valamely részes állam területi vizén kerül sor, úgy természetesen ezen állam kizárólagos joghatósággal rendelkezik az eljárás lefolytatására.⁶²

Ugyan a yaoundéi magatartási kódex jelentős kezdőlépésnek számít a regionális együttműködés terén, nem tartalmaz iránymutatást például a fegyveres biztonsági magánszolgálatok alkalmazásáról, továbbá jogi kötéserővel sem bír, hiszen jogi kötelezettségeket nem támaszt a részes államok felé. Emiatt alkalmazása a politikai akaraton és a belső jogba való átültetés módján is múlik. Az átültetés ugyanakkor nagyban függ az egyes részes államok gazdasági képességeitől, valamint jogrendszerétől, konkrétan annak nemzetközi joggal való adekvátságától. Előbbi tényezővel kapcsolatosan azonban megemlítendő, hogy az IMO pénzügyi alapot hozott létre, amellyel a felmerülő költségekben kíván segítséget nyújtani.⁶³

VIII. Konklúzió

Habár az Afrika keleti partjainál történt kalózcselekmények következtében sokáig háttérbe szorult, a Guineai-öböl térsége az e bűncselekmény által az egyik leginkább veszélyeztetett régiónak számít napjainkban, amely a kalózzakciók precizitásáról és olykor kegyetlenségéről vált hírhedtté. Kialakulása számos okra vezethető vissza, amik közül kiemelkedik az ásványkincsek kiaknázása, az ebből származó bevételek elosztásával kapcsolatos elégedetlenség, valamint a korrupció.

A közép- és nyugat-afrikai országok több kezdeményezést is indítottak, amelyek kiemelt kérdésként kezelik a kalózkodást és annak visszaszorítását. Összefogásuk szükséges, hiszen még a regionális szinten legnagyobb gazdasági potenciállal rendelkező Nigéria sem volt képes egyedül felszámolni a bűncselekményt. A kooperáció keretein belül zónák kialakítására került sor, amelyekben belül az érintett államok összehangolt járőrözést folytatnak. Továbbá az információ-megosztást is több központ biztosítja.

Ezeken túl ugyanakkor szükséges a megfelelő jogi alapok megteremtése is, az elfogott kalózok jogi felelősségre vonása biztosításának érdekében. Ahogy arra a fentiek is rávilágítottak, a térség államaiban – néhány kivétellel – ehhez nem állnak rendelkezésre az optimális belső jogszabályok. Ehhez nyújthat segítséget a yaoundéi magatartási kódex, amely képes megteremteni azokat a jogi alapokat, amikre az államoknak szüksége van. Továbbá a bűnüldöző hatóságok munkáját nagy-

ban megkönnyítő *embarked officer* intézményét is ismeri, ami a zónákban folyó együttműködés szempontjából számít hasznosnak. Ugyanakkor hiányossága, hogy nem bír jogi kötőerővel.

Összességében a Guineai-öböl menti kalózkodás által érintett államok a nemzetközi közösség segítségére kevésbé támaszkodhatnak, mint az Ádeni-öböl térségében lévők. Azaz a bűncselekmény visszaszorítását regionálisan kell rendezniük, ami nem könnyű feladat, hiszen a bűnüldöző szervek állapota, illetve a jogi alapok megléte terén is lemaradással küzdenek. Mindezek ellenére, ezeken a területeken, ígéretesnek tűnő együttműködést folytatnak, ami a jövőben lehetővé teheti a kalózcselekmények számának visszaszorítását, amennyiben ehhez a politikai akarat is megmarad, valamint a korrupciót is sikerül felszámolniuk.

1 Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a térségbeli kalózkodás problémája nem kizárólag a „szigorúan”, földrajzi értelemben vett Guineai-öböl menti országokra terjed ki, így a visszaszorítása érdekében folytatott együttműködésben a régióval szomszédos államok is részt vesznek.

2 Hasan, Sayed M. – Hassan, Daud: Current Arrangements to Combat Piracy in the Gulf of Guinea Region: An Evaluation. *Journal of Maritime Law & Commerce* 2016/2, 173. o.

3 Kalu, Kingsley Anele: Addressing the Issue of Piracy off Indonesia and Nigeria. *Indonesian Journal of International & Comparative Law*. 2020/2. 254. o.

4 Hasan – Hassan i.m. 173-174. o.

5 Osinowo, Adeniyi Adejimi: Combating Piracy in the Gulf of Guinea. *Africa Security Brief No. 30, 2015, 1. o.* <https://africacenter.org/wp-content/uploads/2016/06/ASB30EN-Combating-Piracy-in-the-Gulf-of-Guinea.pdf> (Letöltve: 2021. 01. 16.)

6 Hasan – Hassan i.m. 174. o.

7 Uo. 189.o.

8 Uo.

- 9 Uo. 181-182.o.
- 10 Jacobsen Lindskov, Katja – Riber Nordby, Johannes: *Maritime Security in the Gulf of Guinea*. Royal Danish Defence College Publishing House. 2015, 16-17. o.
- 11 Uo. 17. o.
- 12 Hassan, Daud – Hasan, Sayed: Effectiveness of the Current Regimes to Combat Piracy in the Gulf of Guinea: *An Evaluation*. African Journal of Legal Studies 2017/10. 49. o.
- 13 Uo.
- 14 Hasan – Hassan i. m., 2016, 192. o.
- 15 Kalu i.m. 254-255; 262-263. o.
- 16 Hassan – Hasan i. m. 2017, 47-48. o.
- 17 Kamal-Deen, Ali: *The Anatomy of Gulf of Guinea Piracy*. Naval War College Review 2015/1, 97-98. o.
- 18 Uo. 98. o.
- 19 <https://www.refworld.org/docid/50740a192.html> (Letöltve: 2021. 01. 13.)
- 20 Kamal-Deen i. m. 98-99. o.
- 21 Uo. 99. o.
- 22 ICC International Maritime Bureau: *Piracy and Armed Robbery Against Ships Annual Report, 2009*, 41. o. https://www.rk-marine-kiel.de/files/piraterie/imb/IMB_Piracy_Report_2009.pdf (Letöltve: 2021. 01. 15.)
- 23 Kamal-Deen i. m. 102. o.
- 24 Uo. 102-105. o.
- 25 Hassan – Hassan i.m. 2016, 195-197. o.
- 26 Kamal-Deen i.m. 100-101. o.
- 27 Uo. 101. o.
- 28 Lindskov Jacobsen – Riber Nordby i.m. 21. o.
- 29 https://index.hu/belfold/2017/11/11/haza-erkezett_a_magyar_tusz_nigeriabol/ (2021. 01. 21.)
- 30 Lindskov Jacobsen – Riber Nordby i.m. 21-22. o.
- 31 Uo. 22-23. o.
- 32 Uo. 27.28. o.
- 33 Uo. 28-29. o.
- 34 Uo. 32. o.
- 35 Uo. 32-33. o.
- 36 Uo. 33-34. o.
- 37 Hassan – Hasan i. m. 2017, 39. o.
- 38 Oceans Beyond Piracy. The State of Maritime Piracy 2016. 29-30. o.
- http://oceansbeyondpiracy.org/sites/default/files/one_earth_future_state_of_piracy_report_2016.pdf (2021. 01. 14.)
- 39 Lindskov Jacobsen – Riber Nordby i.m. 40. o.
- 40 Uo. 41-42. o.
- 41 European Union External Action Service – EU Maritime Security Factsheet: *The Gulf of Guinea* https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/52490/eu-maritime-security-factsheet-gulf-guinea_en (2021. 01. 17.)
- 42 Lindskov Jacobsen – Riber Nordby i. m. 40-41. o.
- 43 Uo. 42-43. o.
- 44 Uo. 43-44. o.
- 45 Uo. 37-38. o.
- 46 <https://gog-mdat.org/home> (2021. 01. 16.)
- 47 Lindskov Jacobsen – Riber Nordby i. m. 38. o.
- 48 Kamal-Deen i.m. 108. o.
- 49 Best, Kyle – *The Development of Piracy Law in West Africa & the Institutions Underpinning Counter-Piracy Efforts*. International Human Rights Internships Working Paper Series 2015/10. 12. o.
- 50 Uo. 14. o.
- 51 <https://criticalmaritimeroutes.eu/2019/07/11/nigeria-signs-first-standalone-anti-piracy-law-in-the-gulf-of-guinea/> (Letöltve: 2021. 01. 16.)
- 52 Kalu i. m. 252. o.
- 53 Kamal-Deen i. m. 108. o.
- 54 Lindskov Jacobsen – Riber Nordby i. m. 18. o.
- 55 Hassan – Hasan i. m. 2017, 57. o.
- 56 Yaoundéi magatartási kódex 1. cikk (3)-(5) bekezdés
- 57 Uo. 2. cikk (1) bekezdés
- 58 Hassan – Hasan i. m. 2017, 59-60. o.
- 59 Yaoundéi magatartási kódex 6. cikk (3) bekezdés
- 60 Mulyono, Hersapta: *The Need to Enhance Regional Effort to Combat Piracy and Armed Robbery Against Ships in Southeast Asia*. Indonesian Journal of International Law 2014/1, 80-81. o.
- 61 Yaoundéi magatartási kódex 9. cikk (5) bekezdés c) pont
- 62 Hassan – Hasan i. m. 2017, 60-61. o.
- 63 Uo. 61-62. o.